

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

На правах рукопису

КОВАЛЕНКО ОЛЕКСАНДРА ВІКТОРІВНА

УДК 336.13.012.23 (477)

**РОЗВИТОК ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ
ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Дисертація на здобуття наукового
ступеня кандидата економічних наук

Науковий керівник:
Кульчицький Мирослав Іванович,
кандидат економічних наук, доцент

Львів – 2014

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ	
1.1. Теоретична концептуалізація фінансової системи.....	10
1.2. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток фінансової системи.....	33
1.3. Особливості та проблеми структуризації фінансової системи України.....	53
Висновки до розділу 1.....	82
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СТАНУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	
2.1. Макроекономічний аналіз доходів та видатків суб'єктів фінансової системи України.....	86
2.2. Оцінка стану секторальної складової фінансової системи.....	97
2.3. Особливості аналізу та оцінки базового рівня фінансової системи України.....	109
Висновки до розділу 2.....	133
РОЗДІЛ 3. ДОМІНАНТИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	
3.1. Модернізація фінансової системи України в умовах глобалізаційних процесів.....	139
3.2. Напрями удосконалення фінансової системи України у контексті гармонізації фінансових відносин	167
3.3. Зростання ролі фінансової системи у макроекономічному регулюванні економіки України.....	180
Висновки до розділу 3.....	192
ВИСНОВКИ	198
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	203
ДОДАТКИ	224

ВСТУП

В умовах прискорення глобалізаційних процесів і зростання залежності національної економіки від зовнішніх чинників впливу зростають запити та вимоги до теорії і практики фінансової системи. Пошуки шляхів розвитку економіки, подолання проблем та необхідність розвитку фінансової системи України у руслі світових тенденцій, викликають потребу у поглибленій розробці теоретико-методологічних основ її трактування, формування та практичного застосування.

Формування нормативно-правового поля фінансових відносин, особливо в умовах глибокої трансформації суспільних процесів, повинно носити системний характер, без якого управління фінансами стає фрагментарним, отже, малоефективним. Системність у цьому контексті означає включення у систему та відповідне впорядкування усіх без винятку фінансових відносин, що реально мають місце на практиці. Розвиток економіки, ускладнення економічних зв'язків, і отже, фінансових відносин, процеси демократизації суспільного життя, економічної діяльності, глобалізація та безліч інших змін і процесів, які відбуваються в різних сферах суспільної діяльності, потребують змін у фінансовій системі країни, які мають відповідати не тільки сучасним реаліям, а й бути, певною мірою, каталізаторами прогресивних змін. Проблемам фінансової системи та її окремих складових приділяють значну увагу вітчизняні та зарубіжні вчені.

Значний внесок у дослідження теоретичних і практичних аспектів розвитку та структуризації фінансової системи в Україні зробили вітчизняні вчені, зокрема, В. Андрущенко, О. Білорус, С. Боринець, В. Будкін, О. Василик, О. Гаврилюк, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Даниленко, В. Дем'янишин, О. Десятнюк, В. Єгоров, С. Захарченков, М. Карлін, О. Кириленко, Л. Кістерський, М. Крупка, В. Кудряшов, М. Кульчицький, С. Лондар, Д. Лук'яненко, В. Мельничук, Л. Миргородська, І. Михасюк, В. Новицький, В. Опарін, Ю. Пахомова, А. Поручник, О. Рогач, О. Рожко,

А. Рум'янцева, В. Сікора, В. Степаненко, В. Федосов, А. Філіпенко, О. Шаров, О. Шниркова, С. Юрій, П. Юхименко та ін.

Попри значну кількість праць, пов'язаних із висвітленням окремих аспектів фінансової діяльності суб'єктів економіки, формування і функціонування фінансової системи загалом, вона, як єдине ціле заслуговує ґрунтовних та комплексних досліджень широкого кола вчених. Є потреба у формуванні належної теоретико-методологічної бази, згідно з якою фінансова система розглядається на рівні визначення та спроб її структуризації, та на рівні її практичного використання, враховуючи реальні умови та потреби економіки. Це в умовах значної відкритості національної економіки є особливо актуальним. Теоретичне та практичне значення таких досліджень зумовили вибір теми дисертації, її мету, завдання та структуру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота – складова частина науково-дослідної роботи кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту Львівського національного університету імені Івана Франка за напрямом “Фінансові стратегії розвитку економіки України” (реєстраційний № 0112U004029), у межах якої розроблено теоретичні підходи та практичні рекомендації щодо подальшого розвитку фінансової системи України в умовах зростаючого рівня відкритості національної економіки.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є аналіз теоретико-методологічних засад змісту, структури, принципів і завдань фінансової системи України, розробка рекомендацій щодо її модернізації та підвищення ефективності використання в умовах глобалізаційних процесів.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- на підставі узагальнення наукових підходів поглибити розуміння економічної сутності, розкрити проблематику, принципи побудови та завдання фінансової системи;
- виявити напрями впливу на фінансову систему сучасних глобалізаційних процесів;

- розкрити особливості фінансової системи України та проблеми її структуризації для пошуку оптимальної моделі;
- провести макроекономічний аналіз доходів і видатків суб'єктів фінансової системи України;
- здійснити оцінку стану секторальної складової фінансової системи;
- визначити особливості аналізу та оцінки базового рівня фінансової системи України;
- обґрунтувати можливості щодо модернізації структури фінансової системи України відповідно до глобальних процесів структуризації національних економік розвинених країн;
- окреслити напрями удосконалення фінансової системи України у контексті гармонізації відносин її суб'єктів;
- розробити пропозиції щодо використання фінансової системи у макроекономічному регулюванні економіки.

Об'єктом дослідження є фінансова система України та її окремі складові (підсистеми, сектори та інституційні одиниці).

Предметом дослідження є теоретико-методологічні і прикладні засади розвитку фінансової системи в умовах глобалізаційних процесів.

Методи дослідження. Теоретико – методологічну основу дисертаційної роботи становить сукупність загальнонаукових та економічних принципів, положень і методів наукового пізнання, використання яких зумовлене поставленою метою і завданнями.

У процесі дослідження використані такі методи: порівняння, аналізу і синтезу – при з'ясуванні економічної суті та принципів побудови фінансової системи; методи статистичного спостереження – при визначенні тенденцій глобалізаційних процесів; методи системного та структурного аналізу – при аналізі стану окремих елементів фінансової системи; історичний метод – для виокремлення окремих етапів розвитку фінансової системи; метод наукового абстрагування – для узагальнення категорійного апарату дослідження;

методи індукції та дедукції – для дослідження кількісної та якісної складової фінансової системи.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів України, дані Державної служби статистики України, результати теоретичних і практичних розробок вітчизняних і зарубіжних авторів, особисті розрахунки автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні важливого наукового завдання – поглиблення та вдосконалення теоретичних положень, спрямованих на формування нових підходів до теорії і практики трактування та використання фінансової системи як єдиного цілого. Основні результати дослідження, що характеризують наукову новизну та особистий внесок автора, такі:

вперше:

- розроблено на інституційній основі концептуальні підходи до формування трирівневої моделі фінансової системи, яка включає окремі ланки, сектори та підсистеми, що відображають особливості та ієрархію функціонування фінансових відносин. Як первинну (базову) складову та суб'єкти фінансової системи виділено інституційні одиниці економіки (юридичні та фізичні особи, різних організаційно-правових форм господарювання, органи влади та управління);

удосконалено:

- визначення фінансової системи, яку запропоновано розглядати як сукупність сформованих на нормативно-правовій і договірній основі фінансових відносин взаємозв'язаних між собою інституційних одиниць економіки, що формують структурні елементи цієї системи. Особливістю такого трактування є те, що вона набуває теоретико-прикладного характеру, оскільки уточнює суб'єкти фінансових відносин та умови їх функціонування;

- методику оцінки стану фінансової системи на основі розробленого алгоритму визначення окремих макроекономічних показників, які послідовно

відображають рух фінансових ресурсів протягом календарного року у розрізі окремих секторів та в цілому, де кожний показник є сальдом надходжень та використання ресурсів на певному етапі економічного процесу. Це створює передумови для складання у подальшому балансу фінансових ресурсів;

- інструментарій аналізу та прогнозування стану секторальної складової та фінансової системи в цілому на основі використання коефіцієнтів розподілу, що комплексно відображають вертикальний (вартісний), та горизонтальний (міжсекторальний) вектори руху фінансових ресурсів;

набули подальшого розвитку:

- теоретичні підходи до вибору класифікаційних ознак групування суб'єктів фінансової системи, зокрема, інституційних одиниць на рівні її окремих секторів (що у комплексі відображають їхнє функціональне призначення, види економічної діяльності, форми власності та організаційно-правові форми господарювання). Це дасть можливість об'єднати однорідні за своїм призначенням, джерелами формування фінансових ресурсів, цілями та завданнями, інституційні одиниці економіки, що є основою фінансової системи;

- комплекс абсолютних і відносних, мікро- та макропоказників, які характеризують стан фінансової системи в цілому та її окремих складових, що дає змогу більш широко, у межах календарного року та процесу відтворення, проводити аналіз внутрішнього та зовнішнього руху фінансових ресурсів, пропонувати ефективні фінансові рішення;

- розробка принципів організації фінансової системи відповідно до рівнів економіки (мікро-, макро-, мегаекономіка) та її управління, дотримання яких формує її системний характер і стійкість.

Теоретичне значення полягає у формуванні моделі фінансової системи, що адекватно відображає сучасний стан економіки та своєчасно реагує на дію внутрішніх і зовнішніх чинників.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні, методичні та науково-прикладні результати дослідження використано у навчальному

процесі Львівського національного університету імені Івана Франка при викладанні курсу “Фінанси” та інших дисциплін фінансового циклу (довідка № 2412 – Н від 31.05.2013 р.); Національним лісотехнічним університетом України (довідка № 1792 від 12.06.2013 р.); Чернівецьким національним університетом імені Юрія Федьковича (довідка № 15-15/3528 від 28.10.2013 р.); Департаментом фінансів Львівської ОДА (довідка № 10-16 від 05.06.2013 р.) у процесі оцінки реального стану фінансової системи України, її окремих складових і складання прогнозів на майбутнє розвитку регіону.

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, теоретичні підходи, розробки, висновки та пропозиції отримав автор самостійно на основі проведеного наукового дослідження, які опубліковано у наукових виданнях. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в роботі використані лише ті ідеї та положення, що є результатом особистих досліджень здобувача.

Апробація результатів дисертаційної роботи. Основні результати дисертаційного дослідження пройшли апробацію на: Міжнародній студентсько-аспірантській науковій конференції “Стратегія формування відкритої господарської системи в Україні” (м. Львів, 16-17 травня 2008 р.); Підсумковій науково-практичній конференції II етапу Всеукраїнського конкурсу наукових студентських робіт зі спеціальності “Фінанси, грошовий обіг і кредит” (м. Тернопіль, 17-18 березня 2009 р.); Міжнародній науковій студентсько-аспірантській конференції “Економіка України в умовах посилення глобалізаційних процесів: виклики і перспективи” (м. Львів, 15-16 травня 2009 р.); Міжнародній студентсько-аспірантській науковій конференції “Світова економічна криза: причини, наслідки та перспективи подолання” (м. Львів, 14-15 травня 2010 р.); XIII Міжнародній науково-практичній конференції аспірантів та студентів “Проблеми розвитку фінансової системи України в умовах глобалізації” (м. Сімферополь, 23-26 березня 2011 р.); VIII Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених, аспірантів і студентів “Актуальні проблеми фінансової системи України” (м. Черкаси, 15 квітня 2011 р.); Шостій Всеукраїнській

науковій Інтернет-конференції “Актуальні проблеми сьогодення: науковий підхід до їх вирішення” (м. Тернопіль, 30-31 жовтня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції “Теоретико-методологічні і науково-практичні засади інвестиційного, фінансового та облікового забезпечення розвитку економіки” (м. Кам’янець-Подільський, 15-16 листопада 2011 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Перспективи розвитку фінансової системи України” (м. Тернопіль, 19-20 квітня 2012 р.); IX Міжнародній науково-практичній конференції “Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України” (м. Київ, 25-26 жовтня 2012 р.); I Всеукраїнській науково-практичній конференції “Потенціал стійкого розвитку та фінансова безпека соціально-економічних систем” (м. Сімферополь – смт. Гурзуф, 17-18 жовтня 2013 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 22 наукові праці загальним обсягом 8,18 друк. арк. (особисто автору належать 7,62 друк. арк.), з яких 10 статей опубліковано у наукових фахових виданнях України, 1 стаття – у наукових періодичних виданнях інших держав, 11 тез доповідей за матеріалами міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел. Основний зміст викладено на 202 сторінках комп’ютерного набору. Робота містить 21 таблицю, 32 рисунки та 8 додатків. Список використаних джерел налічує 204 позиції.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ

1.1. Теоретична концептуалізація фінансової системи

Перебудова системи економічних відносин в Україні зумовлює необхідність пошуку нових ідей стосовно створення належних умов фінансово-господарської діяльності, розв'язанні суперечностей та проблем, що постійно виникають в економіці та соціальній сфері. Особливості сучасної економічної моделі полягають у тому, що суперечності, які мають місце в різних сферах та галузях економіки і виявляються в процесі досліджень, зумовлені значною мірою економічними зрушеннями в господарській діяльності, зміною форм і методів управління та глобалізаційними чинниками.

В сучасній фінансово-економічній літературі дослідження особливостей та проблем фінансової системи, що необхідні для розуміння специфіки даної сфери та пошуку шляхів її модернізації, ускладнюється невизначеністю підходів до її структурної перебудови з урахуванням якісних змін, що мали місце протягом останнього часу. Крім того, інтеграція фінансової системи України у світовий економічний простір зумовлює необхідність урахування впливу глобального середовища на останню, використання кращого міжнародного досвіду в частині формування розгалуженої системи фінансових інститутів та інфраструктурного забезпечення загалом для ефективного функціонування всіх секторів економіки, формування сучасної системи управління фінансами тощо.

Ефективність економіки, формування та реалізація фінансово-економічної політики держави значною мірою залежать від рівня організації (управління) фінансової системи. Належна організація фінансової системи, у свою чергу, залежить від адекватного розуміння сутності самої системи, її особливостей, проблем та завдань, що є характерними для фінансової сфери. Таким чином, дослідження окремих, особливо гострих та вкрай важливих

питань теорії і практики фінансової системи завжди будуть у полі зору фінансової науки.

На початку свого виникнення термін “система” розглядався як абстрактна, отже, суто теоретична ідея. Сьогодні системне дослідження, системний аналіз і подібні категорії стали робочими термінами. Тенденція досліджувати систему як щось ціле, а не як набір окремих складових частин, відповідає тенденції сучасної науки.

У тлумачному словнику української мови система – це структура, що становить єдність закономірно розміщених та функціонуючих частин. Порядок, зумовлений правильним розміщенням частин у певному зв’язку; зв’язане ціле [101, с. 497].

Термін “система” походить від грецької мови, що перекладається як поєднання, утвір. Найважливішими рисами системи є діалектична єдність розчленованості і цілісності [105, с. 82].

Один із засновників загальної теорії систем Л. Берталанфі, як зазначає Р. Матковський, визначав систему як комплекс елементів, що взаємодіють [118, с. 10].

Радянський енциклопедичний словник, трактує термін “система” (від грец. *systema* – ціле, складене з частин; з’єднання) як безліч елементів, що знаходяться у відносинах і зв’язках один з одним, утворюють певну цілісність, єдність [166, с. 1209].

Згідно з економічним енциклопедичним словником С. Мочерного, Я. Ларіна та ін., “система” – це комплекс метасистем, підсистем, елементів, компонентів та їхніх властивостей, взаємодія між якими зумовлює появу якісно нової цілісності. З цього випливає, що під впливом якісних властивостей компонентів формується елемент, під впливом властивостей елементів формується підсистема, властивості ж останніх зумовлюють появу самої системи. Внаслідок взаємодії окремих підсистем формуються і розвиваються метасистеми [43, с. 311].

С. Лондар під системою розуміє "...організовану сукупність, утворену із скінченого числа взаємопов'язаних елементів, які, внаслідок взаємодії, дають більший ефект впливу, ніж сума впливів кожного з окремих елементів..." [110, с. 39].

З вище наведеного можна виокремити характерні риси, притаманні системі. По-перше, це її цілісність, де всі елементи виступають складовими одного цілого; по-друге, це їх взаємозалежність та взаємовідносини між суб'єктами системи; по-третє, наявність єдиного порядку організації та функціонування елементів системи. Таке розуміння системи означає формування робочого механізму, направленого на досягнення корисного результату. При цьому, такий результат має бути корисним для кожного елемента та системи в цілому.

Трактування поняття "система" можна знайти й у тлумачному словнику С. Ожегова, Н. Шведової, де в широкому розумінні – це дещо ціле, що являє собою єдність частин, які закономірно розташовані й перебувають у взаємному зв'язку, у вузькому – це сукупність організацій, що є однорідними за своїми завданнями, або установ, що організаційно об'єднані в єдине ціле [183, с. 77].

У межах теорії систем звертають увагу на існування відповідної ієрархії в її структурі, де вершину займає система, а наступними складовими виступають підсистеми, елементи підсистем та компоненти елементів.

Подібний підхід можна застосувати до терміна "фінансова система", де фінансова система – це цілісна сукупність, яка утворюється при взаємодії її окремих складових (підсистем, ланок тощо).

Поняття "фінансова система", як і будь-яка система, являє собою сукупність взаємопов'язаних елементів, що мають однорідні ознаки [179, с. 132]. Отже, фінансова система – це комплекс фінансових підсистем, елементів та компонентів, які, взаємодіючи, утворюють нову інтегративну цілісність.

Окрім цього, фінансову систему, як цілісну складову, можна охарактеризувати поняттям сфера, під якою розуміють замкнуту поверхню. Слово сфера походить від грец. *sphaire*, що перекладається як куля. Тобто сфера характеризується замкнутістю, взаємодією елементів усередині неї, постійною циркуляцією, що і є характерним для фінансової системи.

Вчені В. Макаренко та І. Прищепчук серед складових системи виокремлюють систему – підсистему – компонент – елемент, де:

- система – це певна кількість підсистем із характерними властивостями, що взаємопов’язані і взаємодіють, утворюють цілісність та виконують певні функції з реалізації мети;
- підсистема – цілісне утворення у складі певної системи, або система в системі вищого порядку (надсистемі);
- компонент – це частина підсистеми, що виділяється за певними ознаками (спільністю властивостей елементів або їх формою), це взаємодіючі структури, які підпорядковуються тим самим законам, що й уся система;
- елемент – першооснова, неподільна в умовах конкретної системи, з якої складаються інші її частини [117, с. 35].

Отже, виходячи з вище сказаного, система являє собою сукупність підсистем, які, у свою чергу, поділяються на складові нижчого порядку, що пов’язані спільними методами, способами, функціями, прийомами організації фінансів тощо. Таким чином, підсистеми взаємопов’язані між собою, утворюючи систему в цілісному вигляді, що забезпечує її відповідне функціонування.

Фундатори теорії “сформованого суспільства” визначають його як співтовариство, в якому всі господарські суб’єкти надають взаємні послуги, тобто це – “спільнота взаємних послуг”, в основі якої є поглиблений поділ праці, що зумовлює економічну взаємозалежність людей, підприємств та галузей економіки [95, с. 238].

Сьогодні фінансова система, у найбільш узагальненому вигляді, відображає організаційну складову використання фінансів, стан та рівні

організації фінансових відносин в економіці. Це найбільш широке за своїм економічним змістом після фінансів економічне поняття.

В історії розвитку, особливо на початках, фінансова система була покликана забезпечити державу грошовими ресурсами для виконання нею своїх функцій. Лише з подальшим розвитком виробництва та виникненням нових суб'єктів ринкової економіки фінансову систему почали розглядати як багатогранну організаційну структуру, що відображає надзвичайно складну гаму фінансових відносин у суспільстві.

У процесі історичного розвитку фінансової науки погляди на фінансову систему ставали щораз ширшими, – від ототожнення з діяльністю держави до включення у її склад фінансів підприємств, міжнародних фінансів, фінансового ринку та інших складових.

Адекватне розуміння фінансової системи та її організація тісно пов'язані з розумінням такої категорії, як “фінанси”, та економічного поняття “фінансові ресурси”. Саме з них необхідно розпочинати дослідження фінансової системи.

Згідно з Оксфордським тлумачним словником, фінанси – це:

- 1) практика поводження з грошми та управління ними;
- 2) капітал, що приймає участь у будь-якому проекті; в першу чергу капітал, який необхідно отримати, щоб розпочати власну справу;
- 3) грошова позика для певної цілі, особливо зроблена фінансовою компанією [191, с. 154].

Важливо відзначити, що всі наведені трактування містять в собі, у прихованій формі фінансові відносини, оскільки не можна сформувати доходи держави без взаємодії з іншими суб'єктами, практично неможливо розпочати власну справу без налагоджених стосунків з іншими суб'єктами, оформлених фінансових документів тощо. Перший варіант пов'язаний з фінансовим управлінням, або фінансовим менеджментом. Решта два стосуються фінансів підприємств, фінансового забезпечення господарської

діяльності, набуваючи форми таких фінансових категорій, як “капітал” та “позика”.

Словник сучасної економіки Макміллана подає фінанси у вузькому розумінні як “...капітал у грошовій формі, що дається або береться у борг за допомогою фінансових ринків або фінансових установ звичайно для здійснення капіталовкладень” [165, с. 556-557.]. Дане визначення відображає один з важливих аспектів фінансів, торкається перерозподілу валового внутрішнього продукту (ВВП). Фактично сутність фінансів та їх призначення зводиться до сукупності фінансових ресурсів, які перебувають у розпорядженні економічних суб’єктів, мобілізація яких сприяє капіталовкладенню в економіку. Тобто має місце трактування фінансів з позиції фінансового ринку. Досить вузько трактують фінанси Е. Нікбахт та А. Гроппеллі, а саме як: “... застосування різноманітних прийомів та методів для максимізації достатку (або загальної вартості) фірми” [130, с. 5]. Тут знову ж таки має місце трактування фінансів з іншої позиції, а саме, з позиції фінансів підприємств.

Більш широке трактування фінансів представлено українськими та російськими вченими. Зокрема, П. Леоненко, П. Юхименко, А. Ільєнко та інші під фінансами розуміють сукупність форм і методів формування, розподілу й використання централізованих та децентралізованих грошових фондів з метою виконання функцій і завдань держави, підприємств і населення із забезпечення умов розширеного відтворення, задоволення соціальних та інших потреб суспільства [181, с. 460]. Дане визначення більш широко розкриває сутність фінансів, по-перше, поділяє фонди грошових коштів на централізовані та децентралізовані, по-друге, виділяє окремі суб’єкти фінансової сфери, зокрема державу, підприємства та населення, по-третє, визначає кінцеву мету. Подібним чином визначають фінанси А. Бистряков, Т. Вікуліна, В. Воля, Н. Гаврилова, І. Петровська, Д. Клиновий, В. Бондаренко, О. Василик, Ю. Вавілов, І. Єгоричева, М. Седова,

Б. Карпінський, О. Герасименко, В. Оспіщев, О. Близнюк, Л. Лачкова, Т. Ставерська та інші.

О. Василик в одному з визначень фінансів наголошує, що їх слід розглядати як економічну категорію, що відображає створення, розподіл і використання фондів фінансових ресурсів для задоволення потреб господарської діяльності, надання різноманітних послуг населенню з боку держави та забезпечення виконання її функцій. Таким чином, відомий український вчений звертає увагу на практичне значення фінансів у частині досягнення соціально-економічного розвитку [19, с. 7].

Проте наведені вище визначення фінансів випускають з поля зору існування характерної лише для них особливості, яка вказує на наявність відносин між економічними суб'єктами, що визначають умови формування та використання фінансових ресурсів. У зв'язку з цим видається більш прийнятним визначення авторів, які розглядають фінанси як економічні (фінансові, грошові тощо) відносини з приводу формування та використання фінансових ресурсів [15, с. 133; 127, с. 157; 1, с. 130].

Так, В. Опарін трактує фінанси у широкому розумінні як "...сукупність грошових відносин, пов'язаних із формуванням, мобілізацією і розміщенням фінансових ресурсів та з обміном, розподілом і перерозподілом вартості створеного на основі їх використання валового внутрішнього продукту, а за певних умов – і національного багатства" [131, с. 5].

Співзвучне з попереднім є трактування фінансів, що наводиться у підручнику "Фінанси" за редакцією професорів С. Юрія, В. Федосова: "...сукупність економічних відносин, пов'язаних з розподілом та перерозподілом ВВП, а в окремих випадках й національного багатства країни, з метою формування фінансових ресурсів та створення фондів грошових коштів і їхнього використання для забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства" [188, с. 19]. Окреслене визначення розглядає "фінанси" крізь призму таких категорій, як "явище", "зміст", "форма". Стосовно явища, фінанси як сукупність особливих економічних

відносин, відображають рух фінансових ресурсів (грошових коштів); за своєю формою вони виступають як фонди централізованого та децентралізованого характеру; за економічним змістом (або суттю) – це розподільчі та перерозподільчі процеси, що відображаються у таких показниках, як доходи, видатки, податки, відрахування тощо. Окрім того, у визначенні відокремлюються одне від одного фінансові ресурси та фонди грошових коштів.

В економічній літературі щодо визначення, а отже, і розуміння відносин спостерігаються різноманітні підходи. Одні вчені трактують фінанси як сукупність фінансових, інші – економічних, грошових, решта – виробничих відносин. У той же час, слід пам'ятати, що кожне з визначень має своє особливе призначення та сферу застосування. Таким чином, між ними, незважаючи на спільні риси, є суттєві відмінності. З огляду на це одні автори ототожнюють такі поняття, тобто не вбачають між ними принципової різниці, а інші, навпаки, розмежовують, що видається методологічно виправданим та економічно обґрунтованим.

Наприклад, Є. Вознесенський сформулював такі сутнісні ознаки фінансів: фінансові відносини мають вартісний (грошовий) характер; фінанси виражають перерозподіл частини вартості суспільного продукту; фінанси виражають відносини, пов'язані з формуванням і використанням централізованих та децентралізованих грошових фондів [24, с. 84].

Натомість, С. Захарченков формування та використання грошових фондів виключає з-поміж ознак фінансів, трактуючи це явище як видимий прояв даної категорії. Важливим також є уточнення питання, чи включати операції купівлі-продажу до складу фінансів. Як справедливо відзначає С. Захарченков, "...достатньо в будь-якому торговельному закладі ознайомитися з касовим чеком, де обов'язково друкується сума ПДВ, сплаченого покупцем..." [63, с. 113]. Таким чином, складається враження, що операції купівлі-продажу безпосередньо торкаються розподільчих процесів, хоч насправді ці процеси протікають паралельно і відображають різні види

економічних відносин. Проте в процесі купівлі-продажу відбувається обмін вартостями, у більшості випадків товарної форми на грошову (чи у якійсь іншій комбінації), що має у своїй абсолютній більшості нееквівалентний характер, отже, відбувається економічний процес перерозподілу суспільної вартості на користь одного із суб'єктів взаємовідносин, а сплата ПДВ означає розподільчий процес відносно вартості того самого товару. При цьому, третім суб'єктом економічних відносин виступає держава, на користь бюджету якої і сплачується даний податок. Такі економічні відносини у більшості випадків отримали назву фінансових, оскільки відображають розподільчі та перерозподільчі процеси, що є сутністю фінансів.

Іншими словами, кожен вид відносин пов'язаний із формуванням та використанням певного виду ресурсу. Грошові відносини пов'язані з грошовими ресурсами, трудові відносини – з трудовими ресурсами, а економічні відносини, торкаючись усіх видів економічних ресурсів, є явищем вищого порядку, яке об'єднує (включає) усі інші.

Стосовно виробничих відносин, то цей термін у сучасних умовах не має широкого застосування, хоч по своєму змісту (наповненню) він є найбільш широким, оскільки включає, окрім суто економічних, організаційні, правові й інші види відносин, що мають місце в економіці.

Сьогодні загальноприйнятним стало твердження, що саме розподільча функція виступає конкретним проявом сутності фінансів. Як відомо, фінанси здійснюють дві функції: розподільчу та контрольну. Сутність розподільчої функції полягає в розподілі суспільного продукту на окремі доходи та проявляється у формуванні фінансових ресурсів (фондового та нефондового характеру) суб'єктів економіки. Водночас, не виникає сумніву, що фінанси – це сукупність відносин між економічними суб'єктами, вступаючи в які, останні мають на меті формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення виконання покладених на них функцій. Тобто розподільча функція є реальним проявом категорії “фінанси”.

Підсумовуючи вище сказане, можна виділити такі найхарактерніші ознаки фінансів, як наявність економічних відносин, що матеріалізуються у потоках грошових коштів, їх розподільний характер суспільного продукту у формі централізованих та децентралізованих фінансових ресурсів і соціально-економічна роль у суспільному відтворенні. Враховуючи наявність численних визначень, що таке фінанси, їх у найбільш короткому варіанті можна розглядати як відносини економічних суб'єктів з приводу формування та використання фінансових ресурсів. Цей процес відбувається під час розподілу та перерозподілу всіх економічних ресурсів і охоплює всі етапи суспільного відтворення.

Немає однозначності у поглядах вітчизняних вчених і на термін “фінансові ресурси”, які розглядаються з точки зору макро- та мікрорівня, фондового і нефондового характеру. На мікрорівні це грошові кошти, акумульовані суб'єктами господарювання для покриття виробничих та інших витрат. На макрорівні це грошові кошти, що знаходяться у розпорядженні держави, підприємств та населення для виконання покладених на них завдань. Макроекономічний підхід представлений у праці О. Бірмана “Нариси теорії радянських фінансів”, де фінансові ресурси виражені у грошовій частині національного доходу, що може бути використана державою (безпосередньо або через підприємства) з метою розширеного відтворення і на загальнодержавні витрати [176, с. 130]. Дане трактування з точки зору сучасної науки є дещо обмеженим, проте актуальним для тогочасної епохи. Цілком виправданим є їхнє розуміння з позиції державних фінансів, які відігравали в той час домінуючу роль та забезпечували всі фінансові потоки.

Сьогодні в Україні чимало вчених схиляється до думки стосовно існування лише фондового характеру фінансових ресурсів. Слово фонд, що походить від лат. *fundus* – основа, трактується як запаси, ресурси, нагромадження, капітал або кошти чи матеріальні цінності, накопичувані з певною метою [46, с. 598].

Один із засновників фінансової науки України новітньої доби О. Василик, під фінансовими ресурсами називає фонди грошових засобів, що формуються суб'єктами господарювання, державою і населенням, і використовуються для розширеного виробництва, матеріального стимулювання працівників, задоволення соціальних потреб, як витрати на оборону й державне управління тощо [19, с. 401].

Відмінність між фондовим та нефондовим характером грошових коштів полягає у можливості відстежувати їх рух. Фондову форму фінансових ресурсів представляють різного роду рахунки, бюджети, позабюджетні фонди, резервний капітал, амортизаційний фонд, фонд оплати праці тощо, кожен з яких має цільове призначення. Очевидно, з цим погоджуються С. Юрій, Т. Кізима, Н. Злепко, М. Тріпак, В. Базилевич, Л. Баластрок, П. Леоненко, П. Юхименко, А. Ілльєнко, С. Мочерний, Я. Ларіна, О. Усенко та інші автори популярних в Україні наукових праць з теорії фінансів. Таким чином, грошові кошти, які відносяться до перелічених фондів, утворюють фінансові ресурси, а інші – до фінансових ресурсів не належать, що видається, особливо з точки зору практики, неприйнятним. Фондовий характер фінансових ресурсів мав місце в економіці України у період радянської доби.

У якості нефондового характеру грошових коштів можна назвати депозитні ресурси банків, банківські кредити, кредиторську заборгованість, нерозподілений прибуток підприємства, що знаходиться в господарському обігу тощо. У переважній більшості підприємств, у кращому випадку лише половина коштів має фондовий характер, при цьому сам термін “фонд” замінено на “капітал”. Цьому підтвердженням є показник фінансової автономії (незалежності). Його нормативна величина приймається на рівні не нижче 0,5, отже, друга половина фінансових ресурсів може мати нефондовий характер. Таким чином, фінансовими ресурсами можна вважати кошти підприємства у фондовій та нефондовій формах, які формуються у результаті реалізації виробленого продукту, залучаються до діяльності підприємства з

інших джерел і спрямовуються на забезпечення розширеного відтворення виробництва. Трактуювання фінансових ресурсів з точки зору грошових коштів фондового та нефондового характеру знаходимо у праці С. Хачатуряна [194, с. 81].

Подібної думки дотримуються А. Поддєрьогін, М. Білик, Л. Буряк та інші автори підручника з фінансів підприємств, які вважають, що до фінансових ресурсів належать усі грошові фонди й та частина грошових коштів, яка використовується поза фондами [189, с. 544].

Окремі вчені, вирішуючи так чи інакше дану проблему, до фінансових ресурсів відносять грошові фонди та грошові кошти, розділяючи їх між рівнями економіки. Так, С. Юрій, Т. Кізима, Н. Злепко, М. Тріпак під фінансовими ресурсами з погляду макрорівня економіки розуміють "...грошові фонди, які створюються в процесі розподілу і використання ВВП за певний період часу", а з боку макрорівня – "...акумуляовані підприємством з різних джерел грошові кошти, які надходять в його обіг і призначені для покриття потреб підприємства" [188, с. 28].

Ю. Вавілов, І. Єгоричева, М. Сєдова та інші доповнюють розуміння фінансових ресурсів переліком суб'єктів, які ними володіють. Це частина грошових ресурсів, що знаходиться у розпорядженні держави, органів місцевого самоврядування та господарюючих суб'єктів і використовуємих ними на цілі розширеного відтворення, задоволення соціально-культурних потреб населення і для виконання державою її функцій [192, с. 26].

До складу фінансових ресурсів О. Бутенко відносить не лише фонди грошових коштів, а й фінансові активи, пасиви, валюту, дорогоцінні метали, дорогоцінне каміння [17, с. 78].

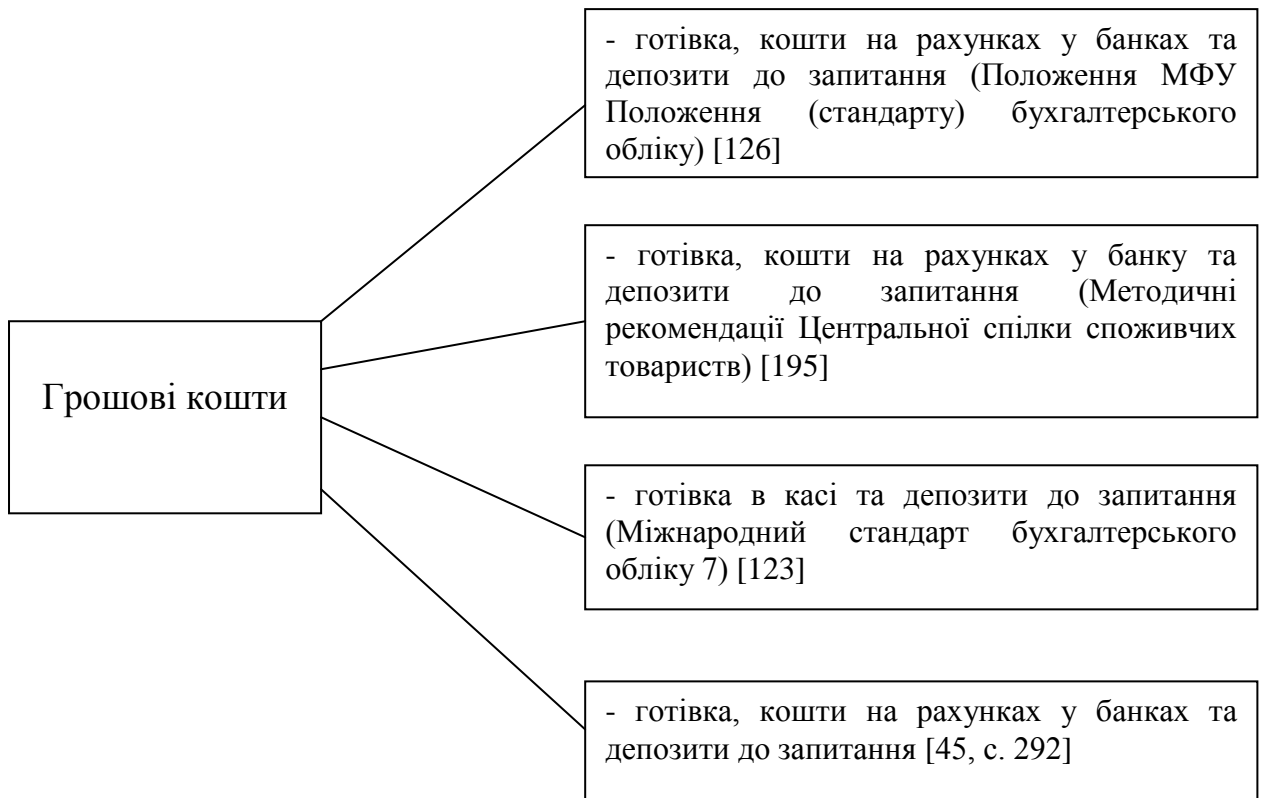
Стосовно макроекономічного трактування фінансових ресурсів, то вони включають грошові засоби фондового та нефондового характеру, які формуються на рівні держави, підприємств та населення з метою забезпечення виконання ними власних функцій та завдань.

Мікроекономічний підхід до розгляду відповідного терміну представлений у працях В. Опаріна, де фінансові ресурси автор розуміє як кошти, які вкладаються в основні та оборотні засоби [132, с. 10]. Це кошти, які спрямовуються на купівлю будівель, споруд, автомобілей, приладів, устаткування, сировини, матеріалів, допоміжних засобів, комплектуючих тощо, без яких функціонування виробництва просто неможливе, а також грошові кошти та їх еквіваленти. Тобто частина грошових коштів матеріалізується у фізичну форму. Нерідко в якості оплати (право власності на землю, цінні папери, товари) застави при взятті позик виступають основні засоби (їх ліквідна частина), які вимірюються у грошових одиницях. Проте таке розуміння фінансових ресурсів поки що не має застосування на практиці.

В цілому можна зробити висновок, що під фінансовими ресурсами розуміють гроші, грошові ресурси, кошти (або грошові кошти), сукупність коштів, фонди грошових коштів, доходи та нагромадження тощо, тобто один і той самий економічний ресурс, який називається – “гроші”. Його практичне використання у природній, тобто готівковій формі, з організаційних та економічних причин суттєво обмежене, за винятком розрахунків населення, яке поки що ним широко користується. Їх перетворення у безготівкову форму та участь у товарообмінних операціях, тобто обмін на інші ресурси, наприклад матеріали, техніку, предмети споживання, цінні папери тощо, означає їх видозмінену (опосередковану в матеріалах, цінних паперах тощо) форму вираження. Вона знаходить своє відображення в активах підприємства, що представляють собою сукупність ресурсів, якими воно користується в процесі своєї життєдіяльності.

Виходячи з цього, фінансові ресурси – це готівкові та безготівкові гроші, та їх видозмінена (уречевлена) в основних та оборотних засобах форма. Проте в економічній літературі та нормативних документах це не знаходить свого відображення. В якості прикладу можна розглянути зміст поняття

“грошові кошти”, представлене на рис. 1.1. Аналогічні визначення можна побачити у інших нормативних документах та наукових публікаціях.

Рис. 1.1. Нормативно-правове трактування сутності терміна “грошові кошти”

Джерело: складено автором на основі [126; 195; 123; 45, с. 292]

Таким чином, грошові кошти фактично “обмежують” економічний зміст фінансових ресурсів, оскільки не в змозі забезпечити економічний рух усіх інших ресурсів.

Значно ширші можливості за своїм економічним змістом мають фінансові активи. Згідно методологічних положень щодо складання фінансового рахунку, що є важливою складовою системи національних рахунків інституційних секторів економіки, останній відображає операції з фінансовими активами й зобов’язаннями, які відбуваються між інституційними одиницями національної економіки (резидентами) та між резидентами і нерезидентами, а також показує роль окремих категорій фінансових інструментів у цих операціях. Фінансові інструменти класифікуються як фінансові активи (ресурси) або як інші (умовні та похідні)

фінансові інструменти, тобто розглядаються як тотожні. Таким чином, фінансовий рахунок, що описує механізм перерозподілу фінансових ресурсів між інституційними секторами економіки, включає перелік окремих фінансових інструментів, які розміщені за ступенем ліквідності наступним чином:

- 1) монетарне золото та спеціальні права запозичення;
- 2) готівкові гроші та депозити;
- 3) цінні папери, крім акцій;
- 4) кредити та позики;
- 5) акції та інші цінні папери, які забезпечують участь у капіталі;
- 6) страхові, технічні резерви;
- 7) інша дебіторська (кредиторська) заборгованість [119, с. 127].

Найбільшу ліквідність мають фінансові інструменти, що обмінюються на вимогу і без фінансових штрафних санкцій на інші фінансові активи, товари та послуги. До таких відноситься золото, готівка та депозити. При цьому депозити поділяються на переказні та непереказні, де останні менш ліквідні.

До групи фінансових інструментів меншої ліквідності відносяться такі цінні папери, як векселі та облігації. Для цінних паперів і кредитів одним з можливих критеріїв класифікації є час настання платежу, тобто їх віднесення до короткострокових та довгострокових.

Найменшу ліквідність мають страхові, технічні резерви й інша дебіторська (кредиторська) заборгованість.

Отже, фінансові ресурси можна розглядати як грошові кошти (які охоплюють готівкові гроші та депозити) та інші фінансові інструменти, які в сукупності у грошовій формі відображають стан та рух суспільного продукту. При такому розумінні фінансових ресурсів з'являється додаткова інформаційна база для поглибленого дослідження стану фінансової системи в контексті глобалізаційних процесів, що відбувається в галузі статистики та економіки в цілому.

Теоретичне бачення фінансів та фінансових ресурсів дає підстави для формування визначення фінансової системи, яка за своїм призначенням покликана забезпечувати системне розуміння та реалізацію фінансів на практиці. Таким чином, розуміння та визначення, що таке фінансова система повинні відповідати трактуванню фінансів та фінансових ресурсів, оскільки дані поняття тісно взаємопов'язані між собою.

Проте на практиці можна побачити різні варіанти (підходи) до формування визначень даних термінів:

1. Визначення відповідають одне одному (отже, поняття взаємопов'язані).
2. Визначення відповідають частково, оскільки повторюють та доповнюють одне одного (поняття частково взаємопов'язані).
3. Визначення не відповідають одне одному (поняття не взаємопов'язані).

В якості прикладу, можна розглянути окремі варіанти визначень та побудувати порівняльну таблицю даних термінів (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

**Визначення “фінансів”, “фінансових ресурсів” та
“фінансової системи”**

№ варіанту	Визначення			Автори
	Фінанси	Фінансові ресурси	Фінансова система	
1	Фінанси – це економічні відносини, пов'язані з формуванням, розподілом і використанням централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів для виконання функцій та завдань господарюючих суб'єктів... [182, с. 4] За матеріальним змістом фінанси – це цільові фонди грошових засобів, які утворюють фінансові	Фінансові ресурси – це цільові фонди грошових засобів [182, с. 6]	Фінансова система – сукупність урегульованих фінансово-правовими нормами окремих ланок фінансових відносин і фінансових установ (інституцій), за допомогою яких формуються, розподіляються і використовуються централізовані й децентралізовані фонди фінансових ресурсів і грошових засобів [182, с. 57]	П. Юхименко, В. Федосов, Л. Лазебник та ін.

	ресурси країни [182, с. 6]			
2	Фінанси – це система економічних відносин, що виникають у процесі формування доходів і нагромаджень в результаті розподілу і перерозподілу ВВП та їх розміщення і використання з метою забезпечення розширеного відтворення й задоволення інших потреб суспільства [2, с. 13]	Фінансовими ресурсами виступають грошові кошти, які можуть бути використані за цільовим призначенням [2, с. 19]	Фінансова система являє собою сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних сфер і ланок фінансових відносин, які здійснюють процес формування фінансових ресурсів, їх розміщення і використання та керовані певними органами [2, с. 34]	М. Артус
3	Фінанси – це діяльність суб'єктів, пов'язана з формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів з метою вирішення поставлених задач [108, с. 7]	Фінансові ресурси – це сукупність фондів, які приймають участь у забезпеченні діяльності суб'єктів і здійснюють обіг в грошовій формі [108, с. 10]	Фінансова система – це сукупність фінансових операцій, які проводяться суб'єктами фінансової діяльності з використанням певного фінансово-кредитного механізму [108, с. 15]	В. Кудряшов

Джерело: складено автором на основі [182 с. 4, 6, 57; 2, с. 13, 19, 34; 108, с. 7, 10, 15]

Наведені в табл. 1.1 та додатку А (розширений перелік) окремі визначення фінансових термінів свідчать про доволі широку палітру поглядів та підходів українських вчених до їх розуміння. Це значною мірою утруднює формування теоретичної бази та вказує на складність завдань, які повинна вирішувати фінансова наука.

Окрім названих вище понять, не менш важливу роль у розумінні та, особливо, функціонуванні фінансової системи покликані відігравати принципи її організації.

В основі побудови фінансової системи повинні бути покладені певні принципи, знання та дотримання яких формує системний, отже, впорядкований характер фінансових відносин між економічними суб'єктами. Слово принцип походить від латинського *principium*, що перекладається як

начало, основа. Це вихідне базове положення, що фактично визначає механізм організації та функціонування відповідного явища чи процесу. З іншого боку, це своєрідні правила поведінки економічних суб'єктів, органів влади та управління, яких повинні дотримуватись при укладенні господарських угод як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, при прийнятті державними та місцевими органами влади нормативно-правових актів тощо.

Наукове обґрунтування принципів, які повинні бути в основі побудови фінансової системи, є важливим завданням сучасної фінансової науки та практики. Фактично “безсистемний” характер сучасної фінансової системи України свідчить про відсутність мінімального набору ключових, базових, єдиних для всієї системи принципів, на основі яких можна будувати фінансові відносини. Погляди вчених та перелік принципів, а в деяких випадках – характерних рис фінансової системи, досить широкий, що фактично не дозволяє формувати робочу модель фінансової системи. Така система повинна бути живою, отже, адекватно, в автономному режимі реагувати на всі зміни, що відбуваються в економіці, суспільстві та світі загалом. Поки що фінансова система функціонує в основному за рахунок зусиль держави, яка витрачає колосальні ресурси на підтримку окремих секторів економіки. Тому практично всі економічні суб'єкти розраховують на її допомогу. Держава, безперечно, повинна надавати захист та допомогу, проте лише у кризові періоди та більш слабким економічним суб'єктам. В економіці поки що, як і в природі, діє закон сильного. Це, очевидно, той принцип, від якого давно варто відмовитись, а натомість запровадити принцип економічної рівності всіх суб'єктів економіки. Першим кроком на цьому шляху могло бути запровадження принципу верховенства права, який в економіці не менш важливий, ніж в інших сферах суспільного життя.

Так, П. Юхименко, В. Федосов, Л. Лазебник принципами побудови фінансової системи називають єдність та функціональне призначення [182, с. 58]. Подібної думки дотримуються О. Кириленко та М. Артус [68, с. 19; 2,

с. 34]. Принцип єдності означає, що всі складові фінансової системи пов'язані між собою єдиною економічною і політичною основою суспільства, єдиною фінансовою політикою, грошовою системою тощо. Принцип функціонального призначення вказує на певну самостійність ланок фінансової системи, де на рівні кожної вирішуються власні завдання специфічними методами, формуються фонди фінансових ресурсів.

Л. Безгубенко до принципів фінансової системи відносить: принцип поділу фінансових ресурсів на централізовану і децентралізовану частини (принцип демократичного централізму); принцип самостійності (кожна ланка є самостійною і відмінною від інших); принцип єдності (ланки фінансової системи тісно взаємопов'язані між собою через систему фінансових відносин з приводу розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів) [5, с. 14]. В. Коюда доповнює перелік адміністративно-територіальним принципом та принципом функціонального призначення кожної ланки [103, с. 29]. Подібний перелік принципів наводять П. Буряк, С. Смолінська та Н. Татарин [16, с. 41], а також І. Петровська та Д. Клиновий [138, с. 12].

А. Бидик додає принципи наукової обґрунтованості фінансової політики, системного підходу, законності, суворості фінансової звітності та виконання фінансових зобов'язань, економічної ефективності й обґрунтованості прийняття фінансових рішень, цільовості спрямованості, безперервності й доступності [10, с. 17].

При розробці фінансової політики важливо брати до уваги необхідність формування узгодженої фінансової системи, враховувати особливості фінансової діяльності кожної її складової. До цього переліку можна додати, виходячи з розмаїття властивостей систем, наступні принципи: принцип нормативно-правового регулювання, принцип ієрархічності побудови, принцип трансформації, принцип відкритості, принцип синергії та саморегулювання тощо. Проте одним із базових (ключових) принципів фінансової системи повинен бути принцип повноти, що означає включення у фінансову систему всіх без винятку фінансових відносин та їх носіїв, тобто

економічних суб'єктів. А це вже питання структури фінансової системи, яка повинна представляти собою певну сукупність фінансових інститутів, об'єктів та суб'єктів, що перебувають у взаємних відносинах.

Досить часто порушення стабільності фінансової системи зумовлюється низькою платоспроможністю фінансових інститутів, нераціональним розподілом та, особливо, перерозподілом фінансових ресурсів, відсутністю або низькою ефективністю механізмів управління фінансовими ризиками. Таким чином, перед нею постає завдання нарощення внутрішнього потенціалу у формі “запасу міцності”, що, у свою чергу, протидіятиме негативним внутрішнім та зовнішнім впливам. Звідси випливає потреба у внутрішній стійкості, а отже, самодостатності та конкурентоспроможності, яка повинна знайти своє відображення у відповідних принципах.

Серед багатьох перелічених в економічній літературі принципів важливо виділити базові, або ключові, яких слід дотримуватись при формуванні фінансових відносин та фінансової системи загалом. Перелік таких принципів витікає з функцій та завдань самої системи. Він на початковому етапі формування системи повинен бути незначним за кількістю, отже, не надто складним при виконанні, що сприятиме прискоренню самого процесу. По мірі удосконалення фінансової системи та з урахуванням нових вимог до неї цей перелік можна розширювати. До таких базових принципів фінансової системи, на наш погляд, доцільно віднести:

1. Принцип єдності. Означає проведення єдиної фінансової політики у межах усієї фінансової системи. Таке об'єднання всіх складових системи на спільній основі повинно сприяти запобіганню або подоланню суперечностей, що безперечно виникають виходячи із об'єктивних та особливо суб'єктивних умов діяльності.
2. Принцип повноти. Даний принцип, як зазначено вище, означає включення до складу фінансової системи всіх без винятку економічних суб'єктів та їх фінансових відносин, а також фінансових інститутів, органів влади та управління.

3. Принцип економічної самостійності. Усі складові системи у формі фізичних та юридичних осіб повинні мати у межах, визначених правом, власні джерела формування доходів та вільно ними розпоряджатися. Даний принцип витікає з принципів комерційного розрахунку, на базі якого будують свою діяльність фінансові та нефінансові корпорації, та принципу самостійності, на якому будуються міжбюджетні відносини.

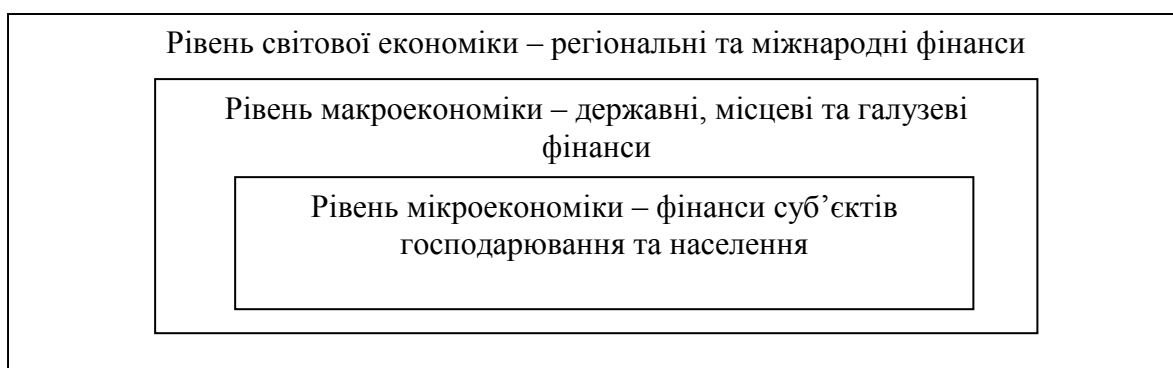
4. Принцип економічної рівності. Даний принцип означає забезпечення рівних економіко-правових умов діяльності для всіх економічних суб'єктів. Відсутність такої рівності, що проявляється у різного роду пільгах, преференціях тощо, викликає суперечності, проблеми та конфлікти інтересів, що негативним чином відображається на фінансовому стані економічних суб'єктів та економіці загалом.

5. Принцип самодостатності. Означає забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності на основі власних ресурсів та внутрішніх резервів. Фінансове забезпечення повинно базуватись, у першу чергу, на самофінансуванні, оскільки кредитування в сучасних умовах надто ризиковане, а бюджетне фінансування майже неможливе.

6. Принцип верховенства права. Дотримання даного принципу вкрай важливе при розробці та прийнятті управлінських рішень, які регламентують фінансову діяльність та укладення господарських, кредитних, страхових та інших, фінансового характеру, угод.

7. Принцип конкурентоспроможності. Передбачає дотримання всіх інших принципів з одночасним посиленням вимог до соціально-економічних результатів діяльності на засадах удосконалення нормативно-правового забезпечення та запровадження кращих міжнародних стандартів.

На представленому нижче схематичному зображенні рівнів економіки (рис. 1.2) перелічені вище принципи пропонуються до застосування, у першу чергу, на рівні мікроекономіки, тобто на рівні суб'єктів господарювання та населення.

Рис. 1.2. Ієрархія принципів фінансової системи

Джерело: складено автором

Інші рівні, на нашу думку, доцільно доповнити наступними принципами:

1) на рівні макроекономіки, яка включає державні, місцеві та галузеві фінанси, – це поєднання інтересів держави, територій, галузей та інших економічних суб'єктів;

2) на рівні світової економіки, яка включає регіональні та міжнародні фінанси, – до таких принципів пропонуємо віднести:

- захист національних інтересів та підтримка національного виробництва в усіх галузях економіки;
- дотримання міжнародних угод, стандартів та правил фінансової діяльності.

Щодо переліку завдань, які ставляться перед фінансовою системою, то вони у своїй більшості визначаються центральними органами влади та знаходять своє відображення у фінансовій політиці, її стратегії і тактиці. Така практика визначення завдань фінансової системи формується переважно виходячи із реальних проблем економіки та фінансів і найменшою мірою, виходячи із проблем самої системи. Фінансова система в її сучасному, розбалансованому стані видається не спроможною забезпечити фінансову стійкість, фінансове регулювання та стимулювання економіки. Розбалансованість фінансової системи є очевидною як у частині фінансових

взаємовідносин між різними секторами економіки (та всередині них), так і в частині розподілу фінансових ресурсів.

В економічній літературі, за незначним винятком, не приділяється належної уваги питанням визначення завдань фінансової системи, оскільки вона, у переважній більшості, розглядається як суто теоретична конструкція (модель), а не як робочий інструмент управління фінансовою сферою. Виходячи з цього, формування робочої структури фінансової системи, здатної адекватно реагувати на проблеми та виклики сьогодення, повинно стати ключовим завданням фінансової науки та практики управління економікою.

На необхідність визначення завдань фінансової системи вказують українські вчені С. Ковальчук, І. Форкун та В. Опарін. При цьому, В. Опарін прив'язує побудову фінансової системи, виходячи з необхідності вирішення певних завдань фінансів, а його однодумці вказують на те, що структура фінансової системи має бути спрямована на розв'язання аналогічних завдань. Щодо переліку самих завдань фінансової системи, то вони у згаданих авторів майже ідентичні:

- формування, концентрація та оптимальне розміщення достатніх для виробництва певного обсягу ВВП фінансових ресурсів;
- досягнення максимальної ефективності використання наявних фінансових ресурсів – максимізація обсягів виробленого ВВП на основі вибору раціональної структури форм фінансового забезпечення;
- встановлення оптимальних пропорцій розподілу та перерозподілу ВВП з метою повного забезпечення потреб громадян, підприємств, держави;
- всебічне сприяння залученню усіх тимчасово вільних коштів та отриманих доходів через інституції фінансового ринку на потреби фінансового забезпечення виробництва ВВП;
- формування страхових фондів з метою забезпечення відшкодування втрат фінансових ресурсів і доходів та встановлення максимальних

передумов для використання коштів даних фондів у кругообігу ресурсів [96, с. 40-41; 132, с. 28].

Отже, до переліку завдань фінансової системи відносимо завдання, що пов'язані з регулюванням доходів та видатків економічних суб'єктів на основі визначених принципів її організації. Це, на нашу думку, сприятиме покращенню фінансового забезпечення економічних суб'єктів та стимулюватиме їхню діяльність. В цілому, регулювання та стимулювання діяльності економічних суб'єктів повинні сприяти, у першу чергу, зростанню ролі самозабезпечення. Зростання частки власних коштів серед інших джерел фінансування – це в сучасних умовах найбільш реальний шлях фінансового забезпечення та розвитку загалом.

1.2. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток фінансової системи

Світогосподарські процеси у таких проявах, як інтеграція або інтернаціоналізація та регіоналізація, усе частіше стають предметом уваги вчених і практиків, які наголошують на посиленні подібних явищ. Сьогодні чимало науковців в Україні та за її межами займається дослідженням особливостей та проблем глобалізації. У полі зору вчених знаходиться широке коло питань економічного зростання у глобальному середовищі, питання глобального управління, фінансової глобалізації, формування фінансової системи в умовах глобалізації, рух капіталу, проблеми координування валютних співвідношень, функціонування транснаціональних корпорацій та банків, інтеграція України у світовий економічний та фінансовий простір тощо.

Її вплив на стан економіки та соціальної сфери має позитивні і негативні наслідки, що залежать від ролі та місця економіки кожної окремо взятої країни у світовому господарстві. Звідси різні погляди вчених на роль та місце глобалізації.

Глобалізація (франц. *global* – загальний, всесвітній, від лат. *globus* – куля) – це процес обміну товарами, послугами, капіталом, технологіями та

робочою силою, що виходять за межі географічних кордонів певної держави і є причиною усунення відмінностей між національними ринками та їх інтеграції у ринок світовий [46, с. 118]. В “Энциклопедии мира” А. Капто, глобалізацію розглядають як об’єктивний процес формування та розвитку нової всесвітньої системи відносин, що базується на взаємозалежності та взаємозв’язку між країнами й народами [67, с. 106].

Більшість вчених під словом “глобалізація” розглядає формування єдиної світової спільноти, економіки, єдиного світового ринку товарів, послуг, капіталу, робочої сили. Іще К. Г. Юнг, Жан-Поль Сартр стверджували, що суверенітет національних держав – це пережиток минулого, а наукові відкриття призведуть до світової інтеграції, світової держави. А. Ейнштейн в одному з послань говорив про те, що “необхідні позитивні прагнення у створенні наднаціональної організації...” [155, с. 23].

А. Ільїн трактує глобалізацію як процес становлення єдиного світу – цілісного за своїми загальними контурами і за внутрішньою взаємопов’язаністю своїх взаємопроникних компонентів [66, с. 15].

Академік НАН України Ю. Пахомов наголошує, що на ґрунті глобалізації відбувається загрозлива деформація фінансово-ринкових механізмів [137]. О. Моїсєєв назвав сучасний світ “світом ТНК” (транснаціональних корпорацій), що формує засади негативного сценарію глобалізації у ХХІ ст. [66, с. 22].

Серед основних передумов, що викликають інтерес до глобалізації, стало посилення процесів інтернаціоналізації та регіоналізації, скорочення трансакційних та комунікаційних витрат, лібералізація руху товарів, послуг, капіталу, робочої сили, поширення інтернет-мережі по всьому світу. Головними рушійними силами, на думку окремих вчених, є торгівля та транснаціональні компанії, які з одного боку, є формоутворюючими силами глобалізації, а з іншого, – основою глобалізму [32, с. 79].

З точки зору історії глобалізація представляє собою не нове явище. Її початковою формою була торгівля між країнами, воєнні походи, колонізація

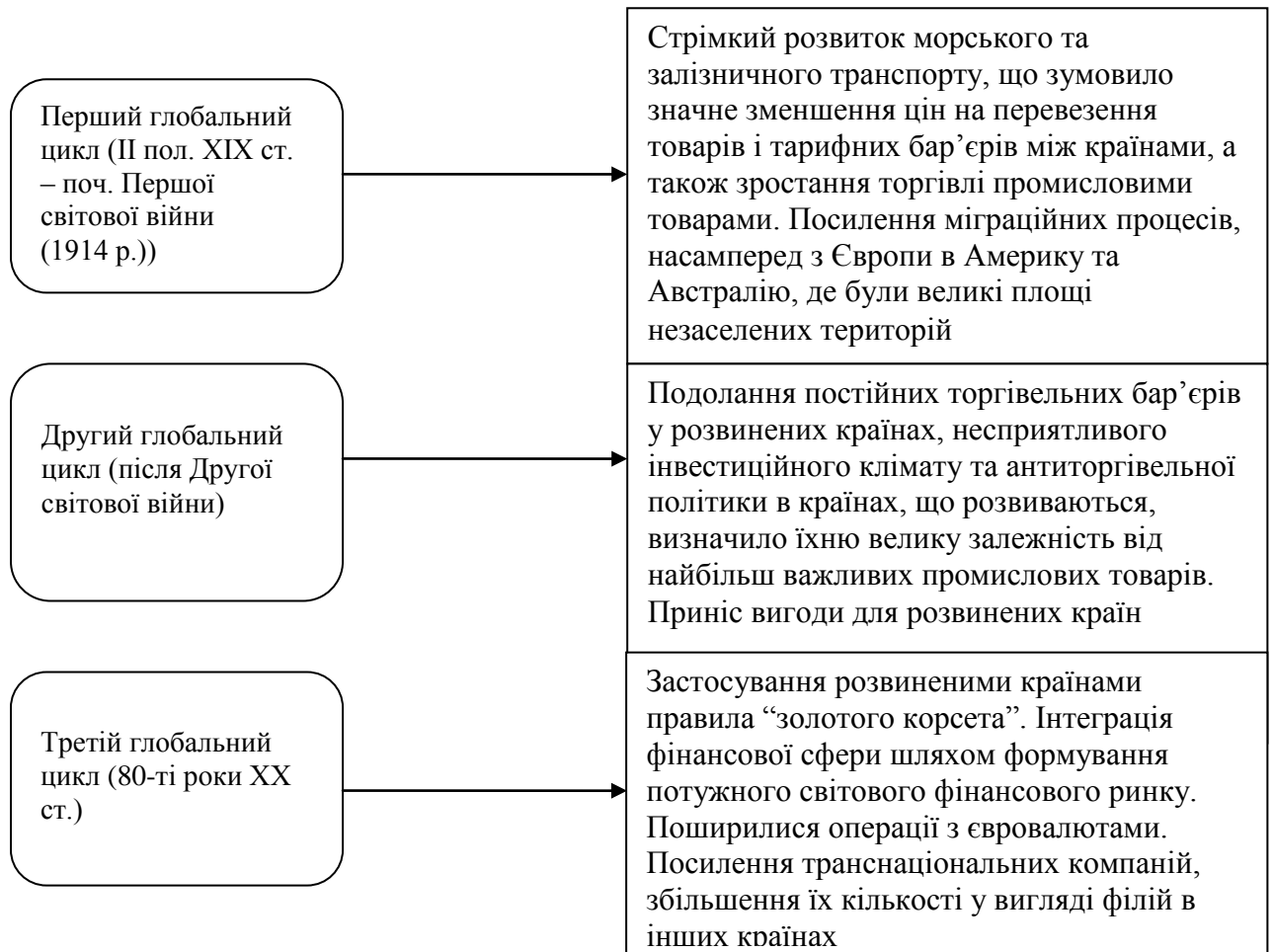
земель та народів. Суттєвим поштовхом у її розвитку стали Великі географічні відкриття, які розширили торгівельні шляхи та ринки збуту. Більш досконалих форм вона набуває по мірі формування регіональних об'єднань: країни Європи, Північної Америки, Південно-Східної Азії, Латинської Америки, Південної Африки.

Існують два підходи щодо періоду зародження глобалізації. Згідно першого підходу, глобалізація виникла ще до періоду Великих географічних відкриттів (1500 р.). Другий підхід пов'язує економічну глобалізацію з кінцем ХХ ст., особливо з національним та міжнародним розвитком.

Американський професор Джон Данінг виокремлює три етапи у розвитку глобалізації світового виробництва. Перший продовжувався з кінця 19 століття до Першої світової війни, другий – після Другої світової війни, третій розпочався з 1980-х років [114, с. 61]. На думку Дж. Данінга, однією із притаманних ознак глобалізації, що відрізняє її від традиційної економіки, стає вплив транскордонних корпорацій на розподіл і поширення багатства між країнами.

Авторський колектив монографії “Глобальний конкурентний простір” на чолі з доктором економічних наук, заслуженим діячем науки і техніки України О. Білорусом виокремлюють три хвилі глобалізації, які тривають з другої половини ХХ ст. до сьогодні (рис. 1.3).

Зародження глобалізації, зокрема економічної, сягає глибокої давнини при торгівельних контактах між різними державними утвореннями. Її виникнення було зумовлене нарощенням продукції, яка переважала внутрішній ринок. З метою її збуту та поповнення державної скарбниці розвивалася зовнішня торгівля. Зокрема, за часів Київської Русі купці торгували з країнами Центральної та Західної Європи, активно велася торгівля з країнами Сходу — Хазарським Каганатом, Великим Булгаром, Середньою Азією та арабським Близьким Сходом. Тобто явище, яке на сьогодні отримало назву “глобалізація”, мало місце і в стародавніх народів.

Рис. 1.3. Три хвилі глобалізації

Джерело: складено автором на основі [32, с. 75-79]

Термін “глобалізація” було введено Т. Левітом у 1983 році, під яким він розумів певний феномен злиття ринків окремих продуктів, що виробляються Транснаціональними корпораціями [178, с. 29]. Хоча вперше його використано у 1981 році американським соціологом Дж. Макліном для пояснення процесу взаємозалежності один від одного національних ринків.

Оскільки глобалізація є результатом історичного поступу, її можна охарактеризувати як неминучу та незворотню.

Поряд із цим існує протилежна точка зору відносно глобалізації, яку представляють так звані антиглобалісти. Так, В. Іноземцев та Є. Кузнєцов заперечують існування глобальної економіки, а пояснюють сучасні тенденції крізь призму постіндустріалізму [23, с. 1].

Відкритість економік країн світу зумовлює не лише вільний рух товарів та капіталу, але й сприяє інтеграції фінансових ринків, посиленню

конкуренції на ринках товарів та послуг, розвитку багатонаціонального виробництва.

Посилення світової глобалізації породжує регіональні інтеграційні угруповання, а саме – зростання кількості міжнародних союзів та угруповань, протистояння регіональних угруповань глобальним інтересам, загострення глобальної конкуренції.

М. Диба та Є. Осадчий до сутнісних чинників глобалізації відносять рух товарів, капіталу і людей між країнами й секторами, валютні операції та рух інтелектуальної продукції між дослідницькими осередками [40, с. 20].

Російський дослідник С. Долгов наводить перелік чинників глобалізації, серед яких виокремлює економічний, політичний, міжнародний, технічний, суспільний, лібералізацію, дерегулювання ринків товарів і капіталу, кожен з яких справляє своєрідний вплив. Наприклад, економічний сприяє участі у світовому господарстві, розвитку великих компаній та фінансових груп світового масштабу, політичний сприяє прозорості кордонів, міжнародний зумовлює проведення міжнародних конференцій, укладання міжнародних угод, технічний значно спрощує та пришвидшує рух інформації, товарів, здійснення розрахунків, суспільний чинник нівелює відмінності народів у звичаях та традиціях, лібералізація та дерегулювання ринків товарів та капіталу сприяє посиленню інтернаціоналізації як виробництва, так і капіталу. Хоча саме лібералізацію та дерегулювання ринків і можна віднести до економічного чинника, оскільки саме вони сприяють формуванню умов для розвитку великих компаній. Отже, можна виділити наступні чинники глобалізації (рис. 1.4).

Передумовою глобалізації, на думку Ю. Уманціва, є інформаційна революція. І справді, світова мережа Інтернет значно спрощує та пришвидшує процеси торгівлі й розрахунків між країнами, що розміщені у різних куточках світу. І. Сазонець, А. Гладченко ще додають транснаціоналізацію, політичну інституціоналізацію, енергетичну, фінансову, інноваційну складову світогосподарського розвитку [162, с. 68].

Рис. 1.4. Чинники глобалізації

Джерело: складено автором

У статті В. Колосова “Міжнародні фінансові інституції в умовах фінансової глобалізації” перераховано передумови розвитку глобалізації, а саме – вільне переміщення капіталу, інформаційна відкритість, технологічна революція, лібералізація руху товарів і капіталу внаслідок комунікаційного зближення, міжнаціональні соціальні рухи тощо [97, с. 239].

А. Філіпенко трактує міжнародну економічну інтеграцію як “процес зближення, взаємопроникнення, зрощування національних економік і формування цілісного регіонального (міжнародного) господарського комплексу” [187, с. 4].

Регіоналізація як господарське співробітництво зводиться до об'єднання країн певного регіону у відповідні політичні, економічні, торгівельні блоки. Така організація забезпечує умови сталого економічного зростання, вирівнювання соціально-економічного розвитку по всіх країнах співдружності. Фактично передумовою регіоналізації є отримання вигод від

зовнішньоекономічної взаємодії, відстоювання інтересів у глобальній конкуренції.

І. Михасюк, М. Мальський трактують регіоналізм як “формування макрорегіональних просторів на тлі геоекономічного розмежування світу, примноження соціально–економічних коаліцій” [121, с. 15].

Отже, інтеграція являє собою основу і регіоналізації, і в подальшому, – глобалізації усього світового простору. Інтеграція – це як базовий принцип, що лежить в основі міжнародних процесів. Її слід розглядати як об’єднання, як співробітництво.

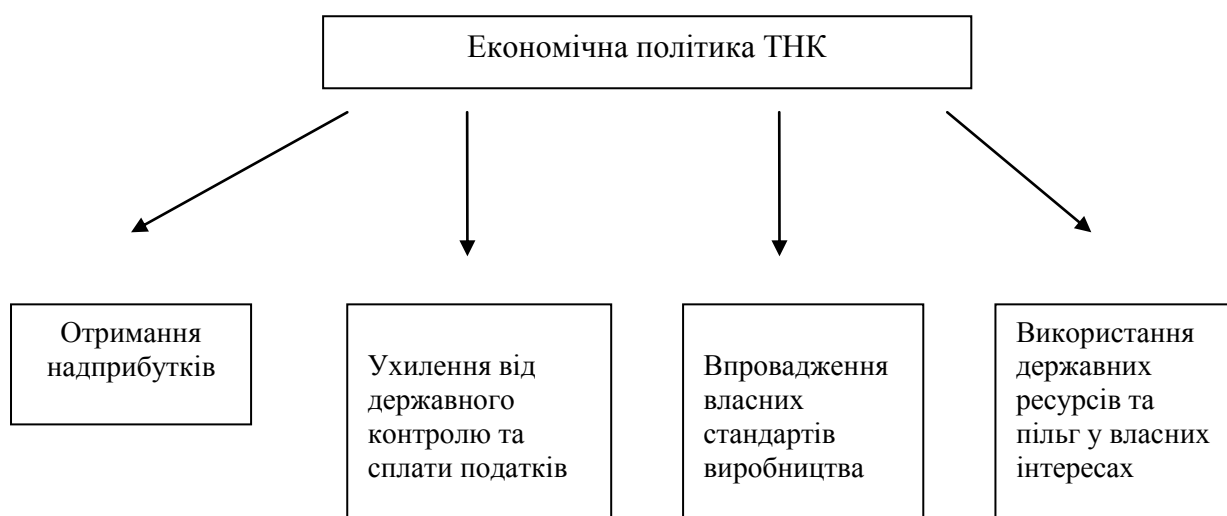
У світовому середовищі основними силовими центрами сьогодні є: США, Європа та Японія. Кожен з цих регіонів намагається максимально зміцнити власний фінансовий потенціал та посісти провідне місце у світовій фінансовій системі, в результаті чого між ними постійно точиться боротьба. Крім того, зростає роль Китаю та країн БРІКС.

Окрім регіональних угруповань, на світовій арені активно виступають ТНК (транснаціональні корпорації), сукупні валютні резерви яких у кілька разів перевищують сукупні валютні резерви центральних банків світу. Найбільш привабливими секторами промисловості для ТНК є електротехнічна, автомобілебудівна, нафтопереробна, хімічна. Поряд з ними активізувалась діяльність транснаціональних банків (ТНБ). Такі корпорації в силу свого монопольного становища та впливу на ціноутворення збирають надвисокі прибутки.

Основою економічної політики ТНК, на яку вказує О. Білорус, є отримання власних вигод, що значно розходяться з інтересами як держави, так і решти економічних суб’єктів [184, с. 10]. Завдання, що лежать в основі економічної політики ТНК, представлені на рис. 1.5.

Глобалізація – це як вища форма співробітництва, спричинена посиленням зростанням міжнародної спеціалізації країн [65, с. 54]. У тій чи іншій мірі, кожна країна спеціалізується на виготовленні окремих товарів виходячи з реальних можливостей та потреб ринку. Стовпи економічної

теорії Адам Сміт та Давід Рікардо розвинули відомі теорії міжнародної торгівлі абсолютної та порівняльної переваги. Згідно даних теорій, жодна країна не в змозі самотійно забезпечити себе всіма видами товарів, оскільки її ресурси та технології обмежені. Виникає необхідність у міжнародному поділі праці та спеціалізації, де кожна країна виходить зі своїх наявних можливостей. Це сприяє більш раціональному використанню ресурсів та забезпеченню товарами через організацію міжнародної торгівлі.

Рис. 1.5. Завдання економічної політики ТНК

Джерело: складено автором на основі [32, с. 36]

З рікардіанських позицій глобалізація економіки спрямована на підвищення ефективності використання світових ресурсів, що передбачає збільшення світового випуску продукції на основі скорочення ресурсних і фінансових витрат на виробництво (ефект від масштабу). Неоліберальні доктрини підкреслюють можливість більш вільно поширювати новітні ресурсооптимізуючі технології виробництва серед країн (технологічний ефект), а також розширювати асортимент вироблених продуктів та їх споживання у світовому ринковому просторі (продуктовий ефект) [3, с. 34]. Проте ті ж автори наголошують на тому, що не всі країни зможуть досягти економічного процвітання власних економік.

Не можна не погодитися з наступним розумінням глобалізації, яка представлена як “процес послаблення традиційних територіальних,

соціокультурних та державно-політичних бар'єрів, які раніше ізолювали народи один від одного та поряд з тим, оберігали від невпорядкованих зовнішніх впливів, і становлення нової “безпротекціоністської” системи міжнародного взаємозв'язку та взаємозалежності” [136, с. 29]. Тобто глобалізація неминуче пов'язана з усуненням законодавчих, інституційних, організаційних, економічних бар'єрів. Проте таке послаблення веде за собою посилення відчуття зовнішніх коливань, яке вимагає формування наднаціонального координуючого, регулюючого, превентивного органу. На необхідність об'єднання зусиль світової спільноти у подоланні викликів та загроз глобального фінансово-економічного характеру вказує О. Резнікова [156, с. 45].

Т. Кізіма розглядає сучасність як розвиток світового ринку, розширення масштабів міжнародної торгівлі, глобалізацію виробництва й комерції, міжнародне економічне співробітництво і кооперацію, вільний рух капіталів між країнами, міждержавну господарську інтеграцію [69, с. 118]. Л. Шостак, О. Бодрак серед характерних рис сучасної світової економіки наводять відкритість національних господарств, які входять до всесвітньої господарської мережі [201, с. 38]. В. Власов доповнює перелік наступними ознаками: інтеграція на регіональному та глобальному рівнях; формування глобальних проблем у сферах енергетики, демографії, екології, забезпечення продовольством, поширення ядерної та звичайної зброї, а також нерівномірність економічного розвитку регіонів планети тощо (окреслені проблеми можуть бути вирішені лише за умови об'єднання зусиль міжнародного співтовариства); стрімкий розвиток міжнародної торгівлі; посилення процесів міжнародного поділу праці; формування міжнародної транспортної мережі; розвиток мережі кабельних та супутникових систем зв'язку; формування світової банківської мережі фінансових розрахунків між країнами та фірмами; підтримка міжнародними установами принципів і форм створення міжнародних ринків праці при забезпеченні прав людини на працю; зміна ролі держави як формотворної основи національних економік;

встановлення єдиних стандартів на сировину, продовольчу продукцію, промислові товари, бухгалтерський облік, інтелектуальну власність тощо [22, с. 68-69].

А. Баланда до переваг, які отримує країна, проводячи політику відкритої економіки, відносить: поглиблення поділу праці, спеціалізації і кооперації виробництва; розподіл ресурсів згідно з економічною доцільністю; реалізацію економічної самостійності підприємств; встановлення взаємної узгодженості між внутрішніми та світовими цінами; включення вітчизняних виробників до конкурентної боротьби на зовнішніх ринках; розповсюдження міжнародного досвіду [184, с. 123].

Досягнувши кінцевої мети, а саме: створення єдиної соціально-економічної спільноти, постає потреба відповідного контролю. Управління світовим порядком покладається на світовий уряд. Тобто роль національних урядів зводиться до мінімуму. Цьому підтвердженням є приведення національних нормативних актів у відповідність до міжнародних та віддача переваги останнім.

Сьогодні основними регулюючими органами світової економіки та світової фінансової системи виступають Світова організація торгівлі (СОТ), Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Світовий банк (СБ).

До характерних ознак глобалізації доктор економічних наук В. Ключко відносить: розширення торгівлі та її лібералізацію, інтернаціоналізацію обороту капіталу та усунення перешкод для його руху, глибокі зміни у фінансовій сфері, розгортання діяльності транснаціональних корпорацій та їх зростаючу експансію, переважаючу орієнтацію попиту на світовий ринок, утворення міжнародних фінансових інститутів та ін. [71, с. 52] Такий погляд не стільки відображає сучасні глобалізаційні тенденції, скільки вказує на виникнення та розвиток відповідних явищ і процесів.

У наукових публікаціях досить часто серед притаманних проявів глобалізації вчені виокремлюють:

- розвиток системи засобів комунікації, єдиної світової інформаційної мережі;
- акцентування уваги на зростанні фінансової сфери в міжнародній економічній діяльності;
- нарощення діяльності ТНК, глобальну транснаціоналізацію світової економіки;
- формування системи міжнародних організацій, які співпрацюють зі світовими ТНК з метою наднаціонального управління світовою економікою;
- лібералізацію національних економік;
- пріоритетність наднаціонального над національним;
- посилення диференціації у розвитку найбільш розвинутих і менш розвинутих країн;
- регіоналізацію світової економіки;
- соціальну трансформацію в планетарному вимірі, яка виражається в інтеграції окремих елементів суспільства в глобальні світові структури, в ослабленні традиційних зв'язків та орієнтації на уніфіковані цінності;
- прискорення взаємодії культур [26, с. 85].

Негативні ознаки, що притаманні глобалізації, виділяє Ю. Уманців, а саме:

- стихійний характер здійснення та спрямованість на реалізацію короткострокових інтересів розвинутих країн, загальний виграш яких від високого рівня відкритості національних економік перевищує їхні витрати;
- поглиблення нерівномірності розвитку та посилення диспропорцій світової економіки;
- пріоритет ідеології ринкового фундаменталізму;
- ігнорування соціально-економічної, культурної, історичної специфіки розвитку національних економік;
- обмеження національного суверенітету та посилення диктату з боку міжнародних фінансових інституцій [185, с. 96].

Якщо окремі вчені наголошують на тому, що серед характерних рис глобалізації є сприяння підвищенню добробуту всіх країн, регіонів, здатність підняти слабкорозвинуті країни на рівень розвинутих, то наведені ознаки суттєво спростовують вище сказане.

Серед розмаїття поглядів стосовно впливу глобалізації на стан економіки можна виділити три табори економістів та політиків: неоліберали як прихильники глобалізації, ліві як антиглобалісти та представники нової парадигми.

До наслідків, які зумовлені глобалізацією, антиглобалісти відносять: відсутність соціальної справедливості, погіршення становища простих людей, зростання безробіття й екологічну шкоду, згорання соціальних програм на фоні збагачення невеликої купки людей [12, с. 47].

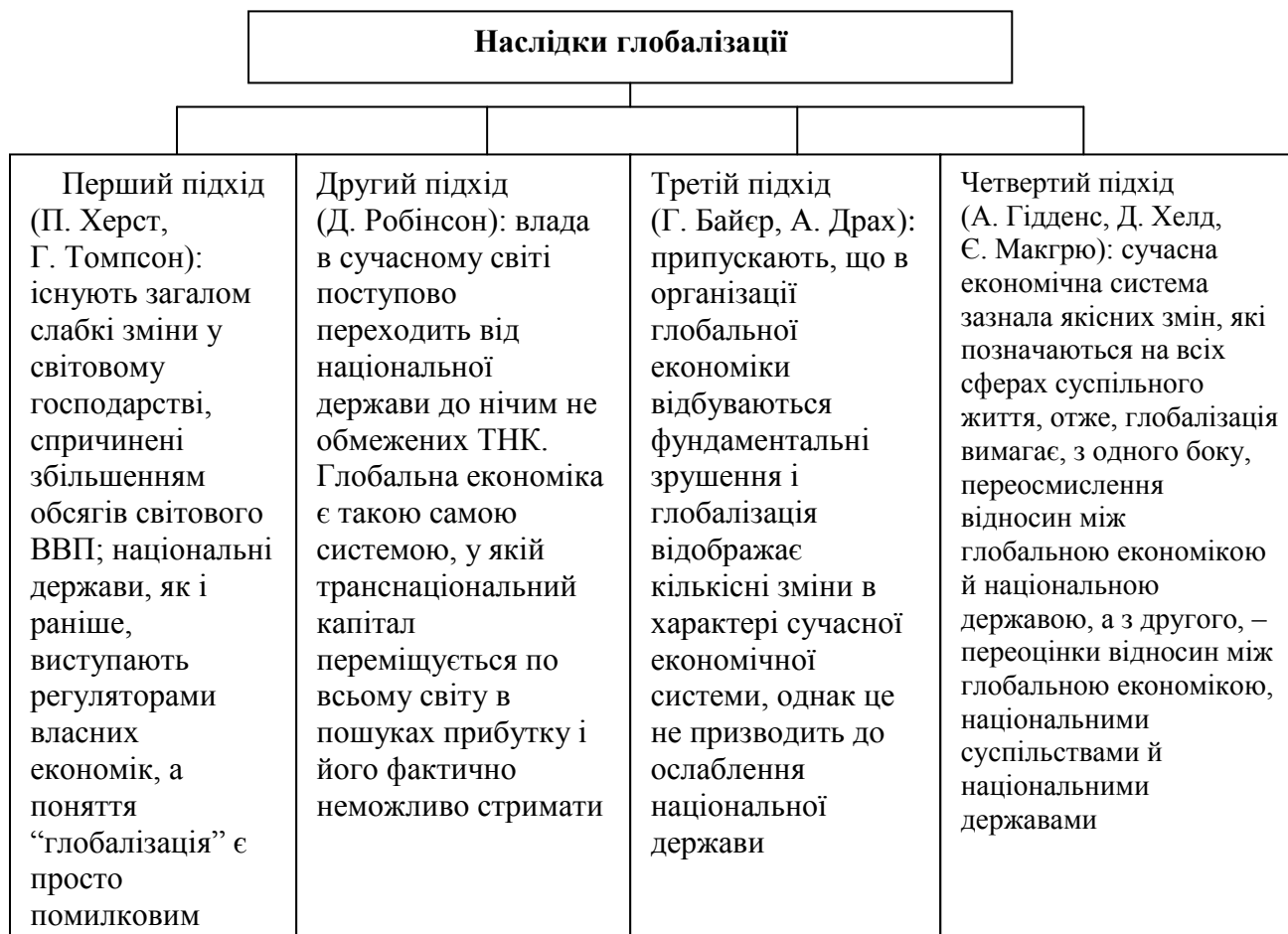
Прихильники неоліберальної концепції, так само як і представники нової парадигми, розглядають глобалізацію як закономірний об'єктивний розвиток, який не слід гальмувати. Вже сьогодні перед країнами, які досі не беруть участі у світових процесах, стоїть завдання докорінних економічних трансформацій. Це необхідно для того, щоб "вижити" у світовій конкуренції, зайняти належне місце в ієрархії й користуватися відповідними перевагами та благами. Глобалізований світ – це запекла та жорстока "арена" змагань за лідерство або принаймі перші позиції у міжнародному поділі праці.

Глобалізація, як зазначалося вище, не являє собою виключно позитивне явище. Оскільки, це двостороннє явище, відповідно, наявна і зворотна сторона. О. Білорус та Ю. Мацейко у праці "Глобальное устойчивое развитие" зазначають, що людство нині стоїть на перехресті нової ери з трьома можливими шляхами подальшого розвитку:

- перший – шлях до громадського порядку соціалізації і ноосферного розвитку в напрямі створення суспільства справедливості для всіх з включенням позитивних можливостей глобалізації та глобальної інтеграції;
- другий – шлях конфронтації цивілізацій, який веде до самознищення, апокаліпсису;

- третій – шлях, що лежить між двома першими і є компромісним при створенні суспільного порядку глобалізму, за якого глобальна корпоратизація стане головною ідеологією світового розвитку [9, с. 65].

У науковій літературі Заходу існують різні підходи до трактування наслідків глобалізації (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Підходи до трактування наслідків глобалізації

Джерело: складено автором на основі [185, с. 98-99]

Узагальнюючи дослідження в галузі обґрунтування категорії глобалізації, професор Паризького інституту політичних досліджень Б. Баді стверджує, що єдиного визначення цього феномена не існує. Він пропонує три виміри глобалізації, які її уточнюють наступним чином:

- 1) це історичний процес, що розвивається упродовж багатьох століть;
- 2) цей процес означає уніфікацію світу, життя за єдиними принципами, орієнтацію на єдині цінності, дотримання єдиних звичаїв і норм поведінки, прагнення все універсалізувати;

3) глобалізацію характеризує щораз більша взаємозалежність, головним наслідком якої є підрив, руйнування національного державного суверенітету під тиском дій нових акторів загальнопланетарної сцени – глобальних фірм, релігійних угруповань, транснаціональних управлінських структур, що взаємодіють на рівних засадах не лише між собою, але й безпосередньо з державами – традиційними суб'єктами міжнародних відносин [31, с. 70]. З цим важко не погоджуватися, оскільки глобалізація – це об'єктивний історичний процес, який не знає статички.

Чимало визначень глобалізації можна знайти у періодичній літературі:

- глобалізація – тривалий процес інтеграції національних економік світу з метою розв'язання глобальних проблем людства [14, с. 72]. З цим визначенням пов'язане створення Великої Вісімки, метою діяльності якої є подолання країнами світових економічних та соціальних викликів;
- глобалізація – складне явище взаємозалежності економік, що виникає у зв'язку з обміном товарів і послуг та потоками капіталів [114, с. 27];
- глобалізація – процес, завдяки якому досягнення, рішення і діяльність людей в одній частині земної кулі справляють значний вплив на окремих людей і їхні спільноти в усіх частинах світу [46, с. 41];
- глобалізація – безперешкодне переміщення капіталу, товарів, послуг, робочої сили; універсалізація господарського життя, процесів, які формують однорідний економічний простір, найважливіша передумова трансформації сучасного світу в “мегасупільство” [163, с. 85];
- глобалізація – процес лавиноподібного формування єдиного загальносвітового фінансово-інформаційного простору на базі нових, переважно комп'ютерних технологій [75, с. 56];
- глобалізація – складний комплекс трансграничних взаємодій між фізичними особами, підприємствами, інститутами і ринками [42, с. 86];
- глобалізація – це історичний процес зміцнення контактів між різними частинами світу, який призводить до посилення одноманітності в житті народів планети [184, с. 128; 8, с. 4].

Усі наведені визначення відображають особливості та суттєво розширюють розуміння сутності даної категорії, що відображає черговий етап розвитку світової цивілізації - становлення “нової багатоматної, різновекторної, неієрархічної, асиметричної глобальної спільності” [27, с. 319].

Проте найістотнішою ознакою глобалізації є фінансова, яка проявляється в русі капіталу, у становленні та розвитку світового фінансового ринку та світової фінансової системи, яка переросла рамки не лише національних кордонів, а й регіонального рівня.

Важливим з позиції фінансової системи є трактування фінансової глобалізації А. Макушкина як ідеології, політики та практики об'єднання національних грошових систем через їх заміщення “світовими грошима” [154, с. 174].

З огляду на наведене вище, сучасні тенденції доларизації є нічим іншим, як закономірним результатом участі країни в інтернаціоналізації, фінансовій глобалізації.

Фінансова глобалізація, подібно до економічної, близька до такого процесу, як фінансова інтеграція, суть якого зводиться до “...гармонізації та уніфікації податкових систем, бюджетної класифікації, бюджетного процесу, державних видатків, системи контролю з боку центральних банків за діяльністю комерційних банків...” [114, с. 202]. Це відповідає логіці сучасних глобальних перетворень, яка полягає у поєднанні індивідуалізації та уніфікації, сполученні універсального і національного [104, с. 91]. Фактично формуються умови для створення світової фінансової системи, яка включає, окрім міжнародних фінансів, фінанси міжнародних організацій та національні фінансові системи країн світу [203, с. 27].

Сучасну світову фінансову систему в силу посилення процесів інтеграції та регіоналізації можна охарактеризувати як сукупність локальних фінансових угруповань. Утворені блоки мають наступні риси:

- спільний ринок товарів, послуг, капіталу;

- уніфікація нормативно-правових регуляторів;
- єдина валютна політика та узгоджений обмінний курс;
- єдині надлокалізовані органи;
- “колективне” прийняття рішень.

О. Гапонюк серед характерних рис фінансової глобалізації називає міжнародну фінансову інтеграцію, фінансову лібералізацію, міжнародне розширення фінансових інновацій на основі інформаційних технологій, трансграничну присутність фінансових інститутів, взаємозалежність сегментів міжнародних фінансових ринків, міжнародну мобільність капіталу, глобальну трансформацію світової фінансової системи [28, с. 52].

М. Головнін окреслює наступні характерні риси фінансової глобалізації:

- економічні агенти з будь-якої точки світу мають рівний доступ до ресурсів;
- вони здійснюють вибір між вкладеннями у фінансові інструменти емітентів з різних країн, керуючись виключно міркуваннями ризик–дохідність;
- на ринку діє єдиний набір правил;
- необмежений арбітраж дозволяє реалізуватися закону “єдиної ціни”;
- укрупнення фінансово-кредитних установ через механізми злиття та поглинання;
- посилення діяльності регіональних інтеграційних об’єднань;
- лібералізація цін, інвестиційних потоків;
- формування єдиного світового ринку;
- перевищення значення торгівлі послугами над товарами [34, с. 67].

Серед наведених рис фінансової глобалізації слід виокремити таку суттєву перевагу від участі у ньому, як диверсифікація ризиків. Інвестори мають можливість розподілити власний капітал, вкладаючи як у різні інструменти, так і у різні куточки світу, що суттєво знижує ризики втрат.

Однією з найбільш суттєвих ознак фінансової глобалізації є відрив фінансової системи від економіки: “Фінансовий бізнес тепер ведеться в

уявній віртуальній економіці, як спекулятивна гра зі ставками” [11, с. 41]. Держава втрачає контроль над рухом приватного капіталу. Кількість грошей в обігу в декілька разів перевищує вартість вироблених товарів та послуг. Фінансова система за своєю сутністю покликана сприяти функціонуванню та розвитку економіки, натомість розвивається швидкими темпами спекулятивний капітал. Відсутність оптимального співвідношення між товарною та грошовою масою є прямим збуджувачем фінансових криз, загострення інфляційних процесів.

На думку А. Неклеса, у сучасному глобальному світі формуються світова конструкція – мегаінфраструктура – у якій “перерозподіляється увесь сукупний світовий дохід між геополітичними персонажами, тісно пов’язаними різними видами фінансової діяльності [41, с. 19].

Глобалізація передбачає, що країни стають не просто взаємозалежними від міжнародного інтегрованого середовища за всіма проявами, а й вразливими щодо негативного впливу світогосподарських процесів. І. Школьник, В. Кремень доповнюють негативні наслідки посиленням нестабільності фінансового сектора, неконтрольованим впливом капіталу, реалізацією фінансово-економічних інтересів без урахування пріоритетів розвитку України [198, с. 36].

Нестабільність світової фінансової системи позначається на різного роду фінансових та валютних кризах. В останні десятиліття чимало країн зазнали фінансових потрясінь від кризи європейської валютної системи 1992-1993 рр., латиноамериканської кризи 1994-1995 рр. до світової фінансової кризи 2008-2009 рр., відголоски якої ще сьогодні відчувають на собі уражені країни.

Причини, що породжують кризу міжнародної фінансової системи, С. Осавлюк вбачає у процесах економічної глобалізації, а саме:

- інформаційна асиметрія;
- несподівані зміни у напрямі руху фінансового капіталу;

- збільшення кількості інституційних інвесторів, які спрямовують рух фінансових ресурсів;
- конвергенція між національними та міжнародними фінансовими ринками [133, с. 16-17].

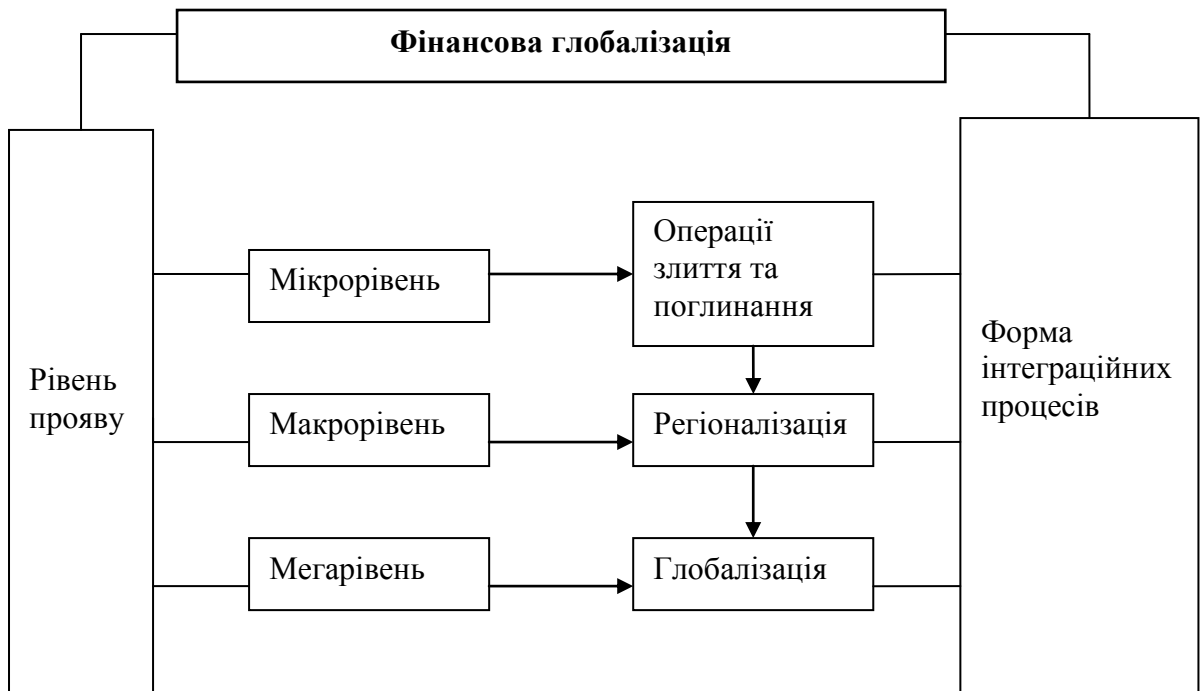
Сформований фінансовий капітал підлягає нераціональному світовому розподілу, зосереджуючись в основному в постіндустріальних країнах, натомість нерозвинуті країни відчують значно гострішу потребу в коштах та стають більш залежними від розвинутих країн. Як справедливо зазначили І. Михасюк, І. Бочан, світове співтовариство дає змогу багатим країнам вилучити своєрідну ренту (подібно до феодалних відносин) – надприбутки – із соціально-економічної неоднорідності світу [120, с. 125]. Професор І. Фамінський у доповіді “Противоречивость процессов глобализации и их значение для России” пов’язує глобалізаційні тенденції з бажанням промислово розвинутих країн використати їх у власних цілях. Водночас він зазначає, що глобалізація повинна спрямовуватись на побудову системи міжнародних економічних відносин, яка сприятиме підйому економіки кожної країни [31, с. 28].

Вчені Л. Примостка та О. Чуб структурують інтеграційні процеси на мікро-, макро- та мегарівнях економіки (рис. 1.7).

Усі наведені на рис. 1.7 форми та рівні інтеграції є характерними для сьогодення, яскравим підтвердженням чого – посилення участі ТНК та ТНБ, які активно скуповують активи національних компаній та банків, тобто розширюють сфери впливу, збільшуючи власні прибутки, але найголовніше – володіють тотальним контролем.

Сучасну фінансову глобалізацію слід розглядати з наступних точок зору, які найбільш повно її характеризують:

- формування глобального ринку потоків капіталу;
- функціонування міжнародних фінансових організацій, ТНК та ТНБ.

Рис. 1.7. Структуризація інтеграційних процесів у фінансовій сфері

Джерело: складено автором на основі [154, с. 178]

ТНК та ТНБ фактично є представниками монополії, які здобули її завдяки технологічним та економічним інноваціям. Це, в основному, представники розвинутих країн, які володіють значними активами.

Поряд з могутніми ТНК та ТНБ після Другої світової війни сформувалися міжнародні фінансові інститути типу Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, головним завданням яких є фінансова підтримка розвитку.

Досить часто в науковій літературі фінансову глобалізацію пояснюють крізь призму потоків прямих іноземних інвестицій. Тобто фінансова глобалізація характеризує зв'язки між країнами через транскордонні потоки капіталу [9, с. 165]. У даному випадку синонімом фінансової глобалізації виступає термін “мобільність капіталу”. М. Корж зазначає, що “країни світу ведуть гостру конкурентну боротьбу за іноземні, особливо прямі інвестиції. Перевагу отримують ті, хто здатні запропонувати більш привабливі, стабільні й досконалі фінансові механізми регулювання руху інвестицій у

межах визначеної національної фінансової та загальної економічної політики” [100, с. 61]. Зазвичай, із терміном “фінансова глобалізація” пов’язують вільний міжнародний рух капіталу, створення єдиного глобального фінансового ринку, наднаціональне регулювання міжнародними фінансовими установами, ТНК та ТНБ.

Для процесу фінансової глобалізації в сучасних умовах є характерними наступні тенденції:

1. Зростання конкуренції на світових фінансових ринках між кредиторами і позичальниками, що стало результатом дії таких факторів, як постійний пошук вигідних напрямів вкладення капіталу транснаціональними фінансовими організаціями та потреба споживачів фінансових ресурсів у значних обсягах фінансування (причому потреба в коштах перевищує їх пропозицію).

2. Відчутна інтеграція міжнародних ринків капіталу, поштовхом до якої стала ліквідація багатьох бар’єрів для входження на національні ринки капіталу міжнародних кредиторів і позичальників, підвищення мобільності боргового капіталу, зниження трансакційних витрат, стрімкий розвиток інформаційних систем.

3. Конвергенція міжнародних фінансових ринків, яка стала можливою за умов послаблення законодавчого розподілу інвестиційного і комерційного банківського бізнесу, а також створення фінансових холдингів на базі фінансових організацій гнучкої спеціалізації.

4. Концентрація міжнародних фінансових ринків, тобто процес злиття як організацій-кредиторів, так і позичальників.

5. Комп’ютеризація та інформатизація фінансових ринків, яка полягає в широкому використанні учасниками міжнародних фінансових ринків новітніх інформаційних систем, глобальних баз даних та інтегрованих систем управління операціями. Деякі міжнародні банки інвестують до 25 % своїх щорічних операційних витрат тільки на розвиток власних інформаційних технологій [75, с. 56-57].

Сучасні фінансові системи чимдалі частіше стають незалежними сегментами світової економіки, здатними розвиватися за власними законами й правилами. Фінансовий сегмент глобалізованої економіки постійно зростає та поповнюється відповідними інструментами, причому на порядок швидше від традиційних сфер (виробництва й торгівлі) та практично незалежно від них. Якщо раніше вважалося, що фінансова економіка має обслуговувати товарообмінні операції та фізичну (собівартісну) економіку, то тепер вона перетворилася на самодостатню силу, яка дедалі більшою мірою змушує грати за своїми правилами [111, с. 61].

Перелік рис, які характеризуватимуть глобалізацію в майбутньому, може бути наступним:

- єдиний економічний простір;
- уніфікація міжнародних стандартів;
- формування наддержавних органів регулювання та контролю.

Актуальність дослідження фінансової глобалізації полягає в тому, що остання випереджає розвиток та інтеграцію усіх решта секторів економіки.

Фінансова глобалізація стає фактором формування єдиної світової фінансової системи, яка, по суті, виступає механізмом перерозподілу світових фінансових ресурсів. Проте найактивніше фінансова глобалізація проявляється як вільний рух фінансового капіталу між національними та регіональними ринками, що сприяє притоку іноземного капіталу на національні фінансові ринки в умовах гострої нестачі власних фінансових ресурсів.

1.3. Особливості та проблеми структуризації фінансової системи України

У вітчизняній науці зовсім небагато фундаментальних наукових досліджень, безпосередньо присвячених аналізу стану фінансової системи та обґрунтуванню напрямів її розбудови. Є різні погляди на структуру та зміст фінансової системи, її окремі складові. Недостатньо розкриті взаємозв'язки та

взаємодія окремих елементів, що входять до її складу. Дискусійним є питання подальшого розвитку фінансової системи в Україні, а особливості та проблеми розглядаються з точки зору всієї економіки або її окремих складових, що не дає чіткої відповіді про стан самої системи. Розв'язання названих теоретичних проблем має важливе теоретико-прикладне значення, адже ефективне управління системою передбачає розуміння її змісту, напрямів розвитку і ролі у вирішенні складних економічних та соціальних завдань суспільства.

Фінансова система України, що є частиною світової фінансової системи, повинна бути організаційно та фінансово стійкою, наділена такими рисами, як стабільність, ефективність, незалежність та конкурентоспроможність. Натомість на практиці жодної з названих вище рис не досягнуто. При найменших коливаннях на світових фінансових ринках внутрішній ринок одразу відчуває на собі всі їх відлуння. Спостерігається посилення ролі та “влади” світових учасників, особливо у банківській сфері, є постійна небезпека боргової та фінансової залежності. Рівень небезпеки є тим вищим, чим нижчий економічний розвиток країни. Фінансова система поки що не здатна виконувати своє призначення при найменших коливаннях, збуреннях та фінансових шоках.

Для української фінансової системи характерною особливістю або відмінністю є фінансова нестабільність, ознаками якої є:

- високі темпи інфляції;
- споживчий попит, зумовлений зростанням державних соціальних трансфертів та споживчого кредитування;
- непередбачуваність коливань курсу національної валюти та поява тенденцій до його девальвації, що посилює загрозу виникнення валютної кризи в умовах постійного негативного сальдо поточного рахунку платіжного балансу;
- перманентне зростання дефіциту поточного рахунку платіжного балансу;
- високий рівень доларизації національної економіки;

- нестабільність та завищення відсоткових ставок за банківськими кредитами;
- стрімке нарощування частки зовнішнього боргу як держави, так і корпоративного сектора економіки;
- збереження незначної частки державної власності за стрімкого зростання іноземного капіталу в структурі статутного капіталу банків;
- висока частка збиткових підприємств;
- значний рівень податкової заборгованості та заборгованості по заробітній платі;
- значні коливання основних індикаторів фондового ринку України;
- постійна напруга на ринку нерухомості тощо.

У розробленій Національній фінансовій стратегії “Україна – 2015” наявність фінансової нестабільності пояснювалася рядом причин:

- невідповідністю соціальної політики завданням економічного розвитку;
- орієнтацією політики бюджетних видатків виключно на вирішення поточних завдань та низькою інвестиційною активністю держави (капітальні видатки у загальній структурі становлять лише 15,0-17,0 %, а їх фінансування здійснюється на рівні 85-90 % від запланованих обсягів);
- відсутністю механізму розв’язання суперечностей, що виникають у процесі реалізації бюджетної та монетарної політики;
- незбалансованістю податкової та митної політики, результатом якої є збереження високого податкового навантаження на економічних суб’єктів (Україна посідає 180-те місце серед 181 країни за показниками, що характеризують адміністративне та податкове навантаження на суб’єктів господарювання);
- відсутністю функціональної єдності органів державної влади;
- надмірною політизацією діяльності державних органів управління, перманентною політичною нестабільністю;
- високим рівнем корупції;
- високою фрагментарністю капіталу банківської системи;

- недосконалістю методик оцінки кредитних та інвестиційних ризиків на внутрішньому і зовнішньому ринках;
- значним рівнем монополізації економіки (47,0 % ринків є монополізованими або мають ознаки обмеження конкуренції);
- недостатнім рівнем капіталізації фондового та страхового ринку (77,3 % та 4,5 % ВВП, відповідно);
- неефективною судовою системою тощо [129, с. 38].

Л. Безгубенко та В. Коюда вважають, що фінансова система України в сучасному її вигляді істотно відрізняється від фінансових систем інших країн наступним чином:

- у розподілі (розмежуванні) фінансових ресурсів. Пріоритет віддано загальнодержавним фінансам;
- фінансова діяльність державних підприємств не зовсім і не завжди асоціюється з принципами підприємницької діяльності;
- недержавний сектор економіки розвинутий недостатньо;
- про фінанси домашніх господарств донедавна в Україні мова взагалі не велася [7, с. 13; 103, с. 28].

Дані особливості, безперечно, відрізняють не тільки кожен ланку фінансової системи, але і систему в цілому. У зв'язку з цим вони повинні постійно знаходитись у полі зору економічної науки з метою пошуку шляхів оптимізації системи.

Крім того, Л. Безгубенко до національних особливостей української економіки періоду ринкових трансформацій, що негативно впливають на стан фінансової системи, відносить порівняно невисокий розвиток фінансових посередників, а проблеми становлення фінансових ринків, на думку вченої, не дають підстав для виділення відповідного сектора у складі національної економіки. Крім того, значна кількість суб'єктів господарювання, що мають змішане фінансування, не дозволяє відносити останніх ні до державного, ні до приватного секторів економіки [6, с. 13].

З таким розумінням особливостей, окрім першого випадку, на нашу думку, важко погодитись, оскільки ринкова економіка в принципі неможлива без ринкових інститутів, у якому би вони стані не знаходились, а проблеми віднесення того чи іншого суб'єкта господарювання до певного сектора економіки взагалі не існує, оскільки в умовах ринку змішане фінансування характерне для всіх секторів економіки. Приватні підприємства отримують фінансову допомогу за рахунок бюджетних коштів держави, місцевих органів влади, а бюджетні установи формують свої кошти спеціального фонду на основі власних доходів та допомоги юридичних і фізичних осіб. У даному випадку їх поділ проводиться на основі юридичного статусу та підпорядкованості, а форма власності не є вирішальною класифікаційною ознакою. Світове співтовариство основною класифікаційною ознакою поділу економіки на окремі сектори приймає види діяльності, а форма власності хоч і має місце, проте не є ключовою.

На думку В. Єгорова, фінансовій системі України притаманні риси перехідної економіки, а саме:

- низька капіталізація банківської системи та фондового ринку по відношенню до обсягу ВВП;
- нерозвиненість інституційної структури фінансового ринку (зокрема, в частині формування та діяльності небанківських фінансових посередників);
- відсутність надійних інструментів у населення для заощадження або для інвестування;
- непрозорість і незбалансованість системи державного оподаткування;
- непослідовність реформ у сфері соціального та пенсійного забезпечення.

Крім того, нерозвиненість інфраструктури фінансового ринку автор доповнює недосконалістю основних механізмів фінансового управління на рівні держави та окремих підприємств, з чим не можна не погодитись [44, с. 135].

Відомий в Україні вчений В. Базилевич відзначаючи зростання ролі фінансової системи та фінансових відносин, вказує на нову роль фінансових інститутів у сучасному економічному середовищі, що зумовлюється зростанням ролі фінансового ринку та фінансового капіталу у відтворювальному процесі. Сучасний фінансовий ринок, на думку вченого, – це ринок інститутів посередників, віртуальних технологій передачі інформації [4, с. 5].

Крім того, автор вказує на паралельне зростання впливу держави та глобалізаційних процесів на стан фінансової системи розвинутих країн. При цьому, такі тенденції взаємопов'язані та доповнюють одна одну. Безперечно, вони характерні й для України, оскільки рівень відкритості та стан економіки просто вимагають державного захисту та підтримки.

До особливостей сучасної фінансової системи вчені також відносять нестійкість ринкової системи яка, на їх думку, викликана:

- зростаючою глобалізацією господарських процесів;
- політизацією кредитної сфери;
- дефіцитністю державних бюджетів та зростанням заборгованості держав;
- поширенням практики фінансових пірамід тощо [20, с. 85].

Сюди також можна віднести тінізацію економіки, яка має як національну, так і міжнародну прописку, поширену практику відмивання брудних грошей. Останні, безперечно, справляють свій негативний вплив на фінансову систему, порушують її організаційні основи, підривають стійкість.

Ряд авторів наукових розробок з фінансів, зокрема, О. Василик, П. Леоненко, П. Юхименко, І. Ільєнко, С. Ковальчук та І. Форкун, Л. Стеців та О. Копилук до характерних (або специфічних) рис та особливостей фінансових систем відносять наступні:

- кожна ланка фінансової системи має властиві їй методи мобілізації коштів;

- кожна ланка фінансової системи є відносно самостійною, має власну, специфічну сферу застосування;
- між ланками фінансової системи існує тісний зв'язок і взаємна обумовленість, а їх успішне функціонування можливе лише при досконалості та ефективності системи в цілому;
- фінансова система держави досягає найбільшої ефективності лише тоді, коли відлагоджена та законодавчо закріплена діяльність кожної її ланки;
- залежно від факторів, що впливають на організацію фінансів, насамперед, на формування та використання фінансових ресурсів, кожна ланка може поділятися на менші підрозділи [19, с. 20-21; 181, с. 127; 96, с. 39; 175, с. 23-24].

Виходячи з перелічених авторами рис фінансової системи можна зробити висновок, що особливості фінансових систем закладені в їх структурі та взаємозв'язку між окремими складовими. Певною мірою це так, проте структура фінансової системи як економічне поняття вужче від поняття фінансова система. Остання, окрім структури, включає перелік принципів та завдань, кількісні та якісні параметри, інфраструктуру тощо. Дані складові фінансової системи також мають свої особливості, крім того, сама структура фінансової системи, і це найголовніше, залежить від особливостей організації та структури економіки.

О. Романенко, досліджуючи фінансову систему, звертає увагу на те, що західна фінансова наука трактує поняття фінансової системи більш наближено до суб'єктів фінансових відносин. Західні вчені Зві Боді та Роберт К. Мертон зазначають, що "фінансова система включає ринки, посередників, фірми, що надають фінансові послуги та інші інституції, за допомогою яких домогосподарства, приватні компанії та урядові організації реалізують фінансові рішення, які вони приймають" [13, с. 62].

Таке трактування фінансової системи є справді наближеним до суб'єктів фінансових відносин, проте також наближено розкриває її зміст, оскільки виключає з її складу самі ці суб'єкти. Система, що представлена лише

фінансовими інститутами, випускає з поля зору відносини, які не потребують посередницької діяльності, отже, не може повною мірою відображати всю сукупність фінансових відносин.

Далі автор, характеризує фінансові системи, звертає увагу на наступні особливості:

- фінансові системи держав можуть відрізнятися за своєю структурою, оскільки є відображенням існуючої моделі економіки. У світі налічуються понад 20 різних моделей фінансових систем;
- у фінансовій системі зосереджено значні фінансові ресурси, що складають 80 і більше відсотків ВВП;
- у країнах із перехідною економікою окремі ланки фінансової системи перебувають на стадії становлення. Це, у першу чергу, фінансовий та страховий ринки, місцеві фінанси;
- базовою сферою фінансової системи є фінансові системи суб'єктів господарювання [161, с. 23-24].

В той же час, державні фінанси посідають центральне місце у фінансовій системі кожної країни, оскільки з їх допомогою держава здійснює перерозподіл більшої частини валового національного продукту [68, с. 20-21].

Частка такого перерозподілу характеризує ступінь централізації фінансових ресурсів у тій чи іншій країні, отже, є особливістю фінансової системи конкретної країни. Її величина залежить від конкретних економічних, соціальних та політичних умов і завдань, що стоять перед країною. В Україні її величина, у порівнянні з розвинутими країнами Заходу невисока і може у перспективі зростати, по мірі росту економіки.

На провідну роль фінансового ринку в умовах глобалізації вказує Ю. Коваленко. На думку вченого, процес становлення і розвитку фінансових інститутів відбувається прискореними темпами, зростають кількісні показники капіталу, зобов'язань і активів, удосконалюються нормативно-

правова база, формується відповідна інфраструктура, посилюється конкуренція тощо [94, с. 75-76].

І. Лютий, підтверджуючи процес зростання значення фінансового ринку, звертає увагу, що сьогодні не економічні, а технологічні процеси визначають розвиток фінансової системи, викликають до життя окремі інструменти, продукти та послуги фінансового ринку. Розвиток новітніх інформаційних технологій зумовлює появу на фінансовому ринку нових видів послуг та інститутів – посередників. Таким чином, на думку вченого, визначальною тенденцією розвитку сучасної фінансової системи є її технологічна, а не економічна зумовленість [116, с. 24-25].

З цим не можна погоджуватися, оскільки науково-технічний прогрес завжди був каталізатором позитивних змін в економіці.

Зважаючи на широкий перелік проблем фінансової системи та виходячи з необхідності їх комплексного вирішення пропонується їх об'єднання у декілька груп (або блоків):

- проблеми теоретико-методологічного характеру, що беруть свій початок з розуміння природи фінансів та фінансової системи, їх взаємозв'язку та взаємообумовленості, принципів, організації та завдань тощо;
- проблеми організаційного характеру, що пов'язані з діяльністю органів управління, у тому числі фінансових, а також організації фінансів загалом (фінансового планування, контролю, стимулювання тощо);
- проблеми нормативно-правового характеру стосовно забезпечення діяльності економічних суб'єктів у фінансовій сфері. Тут є характерною відсутність або недостатня економічна обґрунтованість діючих стандартів, норм, нормативів, лімітів тощо.

Серед перелічених проблем першочергового значення набуває вирішення негараздів першого блоку, оскільки без чіткого визначення теоретичних основ оцінки стану та перспектив розвитку фінансової системи її подальше покращення матиме фрагментарний характер, що не дає результату, який можна очікувати від системного підходу.

На проблеми теоретичного характеру в окремих випадках звертають увагу українські автори. Відомий в Україні фахівець у галузі фінансів І. Школьник вказує на те, що останнім часом спеціальна література демонструє певний безлад у використанні кола основних понять.

Різні автори пропонують неоднозначні трактування одних і тих самих понять. Фінансову систему країни ототожнюють з фінансовим ринком, фінансовим сектором або фінансовим апаратом. У програмі оцінки стійкості фінансової системи (Financial Sector Assessment Program), запропонованій МВФ та Світовим банком, під фінансовою системою мається на увазі сукупність інституцій, ринків і взаємозв'язків між ними. А в проєкті “Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2015 року” терміни “фінансовий сектор” і “фінансовий ринок” вживаються як адекватні [199, с. 59-60].

Крім того, серед науковців, як зазначає далі автор, немає однастайності у визначенні фінансової системи та в розумінні її складу [199, с. 60].

До цього можна також додати, що терміни “фінансова система країни” та “фінансова система держави” часто ототожнюються, хоч насправді друга у якості підсистеми є складовою першої. Це, очевидно, бере свій початок від хибного ототожнення країни та держави, що досить часто трапляється в економічній літературі.

Враховуючи усе вище сказане можна зробити висновок стосовно неоднозначного трактування сутності та структури фінансової системи як в Україні, так і за її межами, що є свідченням наявності проблем теоретичного характеру. При цьому варто звернути увагу на те, що фінансова система може мати різні тлумачення, оскільки в кожній країні є свої особливості організації економіки та фінансів, проте структури фінансових систем мають багато спільного та набувають ознак уніфікації під дією глобалізаційних чинників.

Українські вчені С. Ковальчук та І. Форкун вказують на те, що в періодичній літературі фінансова система досить часто ототожнюється з

фінансово-кредитною, валютно-фінансовою, грошово-фінансовою тощо. Це, на думку вчених, є результатом поверхового розуміння складних явищ і процесів економічного життя [96, с. 40].

Загальновідомо, що в економіці кожної сучасної країни мають місце грошова, валютна, кредитна та фінансова системи, які тісно взаємодіють, проте мають свої власні сфери застосування, що формує їх як окремі складові економіки.

Не менш складною проблемою теорії є розходження у поглядах на трактування фінансів та фінансової системи, де остання не завжди розглядається як своєрідне продовження, пояснення, уточнення та доповнення до розуміння фінансів, оскільки є похідним поняттям від категорії фінансів. В той же час, загальні підходи до розуміння внутрішньої структури та організаційної будови фінансової системи не різняться розмаїттям. Традиційно фінансова система розглядається з двох боків, а саме, – за внутрішньою структурою та організаційною будовою.

У першому випадку фінансову систему розглядають як сукупність відособлених, проте взаємозв'язаних сфер і ланок фінансових відносин з приводу розподілу та перерозподілу ВВП, фінансових ресурсів тощо. У другому випадку, тобто за організаційною будовою, її трактують як сукупність фінансових органів та інститутів, що управляють грошовими потоками. Разом із тим, перелік складових як у першому, так і в другому випадку суттєво відрізняється.

Крім того, має місце фрагментарний підхід до аналізу стану та проблем фінансової системи, що дозволяє виявляти проблеми окремих секторів, галузей та інших складових системи, проте не дозволяє виявляти її реальний стан в цілому. Її стан характеризується не тільки нестачею коштів у тих чи інших економічних суб'єктів, але і їх “надлишком” у інших, який у більшості сприймається як позитивний результат діяльності, хоч насправді це не завжди так. У даному випадку має місце відсутність робочої методики аналізу та моніторингу стану фінансової системи в цілому, незважаючи на

наявність окремих показників, які характеризують її стан. Це стає можливим лише при комплексному аналізі та контролі за рухом коштів по всій фінансовій системі країни.

Не меншою теоретичною проблемою є загальне розуміння фінансової системи як сукупності окремих сфер, ланок фінансових відносин або сфер та ланок одночасно, сукупність ринків та інститутів, економічних відносин, фінансових органів та інституцій, форм та методів формування і використання фондів грошових засобів, фондів фінансових ресурсів, фінансових операцій тощо.

У даному випадку сам перелік об'єктів та суб'єктів системи не викликає суттєвих заперечень, оскільки фінансова система є надзвичайно складним економічним явищем, яке має різні форми прояву. Проте вона повинна мати певну основу, яка таку сукупність виділяє, об'єднує та підтримує. У протилежному випадку – це набір складових, що не має системного характеру і лише за певних умов сукупність перетворюється в систему.

Таким чином, у визначеннях про фінансову систему, на нашу думку, необхідно вказувати на основі чого така сукупність формується.

Варто зазначити, що П. Юхименко, В. Федосов, Л. Лазебник та інші відомі в Україні вчені фінансову систему розглядають як сукупність урегульованих фінансово-правовими нормами окремих ланок фінансових відносин і фінансових установ (інститутів), за допомогою яких формуються, розподіляються і використовуються централізовані та децентралізовані фонди фінансових ресурсів і грошових засобів [182, с. 57].

Дане визначення фінансової системи вигідно відрізняється від інших, оскільки вказує на наявність такої основи, проте її виявляється недостатньо, оскільки фінансові відносини, окрім нормативно-правової, іще мають договірну основу. Частина останньої з розвитком фінансової системи, отже, упорядкуванням фінансових відносин повинна поступово зростати, проте такий процес – це справа кращого майбутнього, а в сучасних умовах є вкрай необхідним нормативно-правове забезпечення фінансової діяльності. Воно

особливо необхідне для захисту слабшої частини економічних суб'єктів, які в основному покладаються на державу та її інститути.

В. Опарін слушно звертає увагу на те, що фінансова система – це не просто сукупність певних форм та методів фінансових відносин. Це відповідним чином організована система (інакше вона, власне, і не може бути системою, бо неможливо буде забезпечити її узгоджене функціонування) [132, с. 87].

З такою думкою погоджується В. Кудряшов, який вважає, що фінансова система має певні внутрішні засади розвитку, які визначаються змістом економічних відносин між суб'єктами фінансових операцій. У випадку з розміщення акцій такою основою буде обмін активами. Крім того, автор звертає увагу на те, що організація фінансової системи визначається як інтересами суб'єктів діяльності, так і дією ринкових чинників [107, с. 152].

Це, безперечно, так. В основі організації фінансової системи мають місце як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники. Проте сама система як єдине ціле не може мати безліч основ залежно від конкретних випадків фінансових операцій (фінансових відносин). Крім того, визначення фінансової системи як сукупності усіх раніше сказаних і не сказаних вченими складових, тобто усіх без виключення фінансових відносин, фінансових ресурсів, інститутів, операцій тощо, може не мати закінчення, оскільки такі складові – це вся фінансова сфера економіки. Альтернативою цьому є коротке визначення, яке поєднує ключову рису фінансів як економічного явища та основу, на базі якої формується сама система. Ключовою рисою, що виділяє фінанси з-поміж інших складових економіки, є фінансові відносини (на відміну від інших видів економічних відносин), а основою повинна бути єдина для усієї сукупності відносин характерна ознака, яка забезпечує саму системність, отже, життєздатність фінансів. В якості такої основи пропонуються юридичні та фізичні особи як суб'єкти фінансових відносин. Визначення фінансової системи, яке відповідає даним та іншим вимогам, а це простота, точність та влучність формулювань, відсутність надмірної деталізації тощо, може мати

наступний вигляд. Фінансова система – сукупність сформованих на нормативно-правовій та договірній основі фінансових відносин інституційних одиниць економіки. Таким чином, юридичні та фізичні особи як суб'єкти фінансових відносин стають первинною (базовою) ланкою фінансової системи.

Вітчизняні вчені до переліку проблем розвитку фінансової системи відносять недостатній рівень капіталізації фінансової системи, незахищеність прав кредиторів, інвесторів, низьку якість та конкурентоспроможність фінансових послуг, відсутність належним чином розробленої стратегії і тактики, низька, а подеколи і відсутня, ефективність функціонування фінансової системи. Ці проблеми можна віднести до організаційного блоку.

Так, С. Львовчкін, В. Опарін, В. Федосов виокремлюють п'ять ключових проблем, що стосуються фінансової системи. Зокрема, по-перше, відсутність системного підходу до реструктуризації фінансової системи. По-друге, надто повільний темп реформ. По-третє, відсутність чіткості у визначенні мети та напрямів реформ. По-четверте, відсутність чітко визначених стратегії і тактики. По-п'яте, низька ефективність функціонування фінансової системи [186, с. 13].

Досить часто проблеми, що перешкоджають розвитку фінансової системи, зводять до проблем фінансового ринку, зокрема:

- недостатній рівень капіталізації банківської системи;
- низька якість та конкурентоспроможність банківських послуг;
- високий рівень банківського ризику та недостатній рівень його управління;
- незахищеність прав кредиторів і вкладників;
- психологічне неприйняття та недооцінка потенціалу фондового ринку;
- наявність кількох торгових площадок, на яких здійснюють торги цінними паперами, що ускладнює контроль над операціями з цінними паперами, та розповсюдження інформаційних індикаторів щодо кількісних та якісних параметрів операцій з цінними паперами;

- незавершеність формування інституційної інфраструктури фондового ринку, її низька якість;
- слабкий захист прав акціонерів, зокрема міноритарних власників, низький рівень корпоративного управління;
- низькі темпи приведення нормативної бази, що врегульовує відносини у фінансовій сфері, до вимог міжнародних стандартів [140, с. 129-130].

Гострою на сьогодні проблемою являється невідповідність фінансового капіталу потребам реального сектора економіки. Рух фінансових ресурсів перестав нести в собі матеріальний зміст, в основному спрямовується у спекулятивні галузі. Окрім того, банківський сектор не забезпечує належний захист прав кредиторів та інвесторів, не проводить належним чином оцінку кредитних ризиків.

В. Міщенко та С. Міщенко, досліджуючи проблеми фінансової стабільності в контексті глобалізаційних процесів та наслідків світової фінансової кризи, роблять висновок, що головними причинами нестабільної ситуації на світових фінансових ринках були:

- 1) помилки менеджерів багатьох крупних фінансово-кредитних установ при оцінці ступеня ризику використання позикових коштів для широкого кола фінансових установ, а також при оцінці відповідних ризиків непередбаченого закриття їх позицій;
- 2) відставання в управлінні ризиками, розкриття інформації, нагляду й регулювання від стрімкого запровадження фінансових інновацій і змін у моделях підприємницької діяльності, що сприяло надмірному прийняттю ризиків і послабленню процедур гарантування кредитоспроможності позичальників;
- 3) переоцінка значення та можливостей винесення ризиків за баланси банків, унаслідок чого такі заходи мали протилежний вплив, істотно посиливши ризики, та призвели банки до збитків;

- 4) надмірна впевненість банків у своїх можливостях забезпечити ліквідність на оптових фінансових ринках або ж за рахунок рефінансування центральних банків;
- 5) погіршення якості наданих кредитів, стрімке зниження оцінки вартості структурованих кредитних продуктів і недостатня ліквідність ринку, що супроводжувалося скороченням частки позикових коштів у фінансовій системі;
- 6) недосконалість вартісної оцінки продуктів структурованого фінансування та розкриття інформації про них, а також недооцінка інвесторами ризиків, притаманних цим продуктам, і надмірна довіра до оцінок рейтингових агентств [124, с. 61-62].

Перелічені авторами причини є проблемами організації діяльності фінансового сектора економіки. Даний сектор, на думку А. Ващишина та Л. Яремко, за певних умов відривається від реального сектора економіки, веде самостійне життя, розвивається за власними законами та стає однією з причин суспільної нестабільності [20, с. 80-81].

Щодо останнього блоку проблем фінансової системи нормативно-правового характеру, то вони у контексті фінансової системи взагалі не розглядаються. Дана проблематика досліджується у складі фінансового механізму, який хоч і розглядається також як сукупність методів, способів та прийомів організації фінансової діяльності, проте з позиції окремого економічного суб'єкта (підприємства, галузі, території, сфери діяльності тощо). Таким чином, в науці досліджується чимало механізмів, які жодним чином не узгоджуються між собою, отже не структуровані та мають суперечливий характер. Їх нормативно-правова складова, не маючи універсального характеру, підпорядкована локальним інтересам (підприємства, галузі тощо), отже суперечить інтересам інших економічних суб'єктів. Про економічні наслідки суперечливого характеру нормативно-правового забезпечення фінансової діяльності можна лише здогадуватись.

В Україні поки що не сформовано нормативно-правове поле фінансової діяльності, на якому всі економічні суб'єкти знаходяться в рівних або принаймі задовільних умовах. Це, очевидно, є причиною нескінченних змін законодавства та інших нормативних актів у галузі фінансів.

Дану проблематику доцільно вирішувати з позиції фінансової системи, що дозволить структурувати, отже, узгодити нормативно-правове забезпечення фінансової діяльності економічних суб'єктів за рівнями економіки, видами діяльності, галузями тощо. Даний блок проблем фінансової системи видається найбільш складним та відповідальним, оскільки безпосередньо торкається діяльності всіх економічних суб'єктів. З іншого боку, він є одночасно початковим і завершальним етапом реформування фінансової системи.

Не менш складною теоретичною проблемою, вирішення якої має практичне значення для фінансів та економіки в цілому, є структуризація фінансової системи, тобто визначення переліку її складових, що тісно взаємозв'язані між собою в процесі економічного відтворення та впливають одне на одного. Складність вирішення проблеми полягає у виборі класифікаційних ознак, на основі яких фінансові явища та процеси можна групувати та досліджувати з метою подальшого вдосконалення системи в цілому.

Перелік таких ознак доволі широкий, що значно ускладнює розробку моделі фінансової системи.

Трудність завдання полягає у виборі єдиної або декількох базових не суперечливих одна одній ознак, що характерні для всієї фінансової сфери. В економічній літературі спостерігаються різні підходи до розуміння сутності та структури фінансової системи. Спираючись на сучасну типізацію економічних систем, вчені виділяють наступні:

- ринкову фінансову систему;
- фінансову систему країн, що розвиваються;
- фінансову систему країн з перехідною економікою;

- фінансову систему країн з адміністративно-командною економікою.

За територіальною ознакою виділяють:

- національну фінансову систему (у межах національної економіки);
- регіональну фінансову систему (у межах регіону або групи країн);
- світову фінансову систему (у межах світового господарства).

Викладені вище ознаки знаходять своє відображення в моделі світової фінансової системи (рис. 1.8).

Рис. 1.8. Структура світової фінансової системи

Джерело: складено автором

Дана схема вказує на всеохоплюючий характер світової фінансової системи подібно до того, як національна фінансова система кожної країни повинна охоплювати з поступовим наближенням до 100 % усю економіку.

Щодо переліку економічних ознак, які знаходяться в основі побудови національної фінансової системи, погляди українських вчених особливо не відрізняються. Тим не менше, їх перелік у різних варіантах налічує від однієї до трьох ознак. Таким чином можна виділити три напрями, або три групи вчених, у підходах до вибору ознак структуризації фінансів.

Першу групу складають вчені, які в основі побудови структури фінансової системи вбачають одну ознаку (суб'єкти фінансової системи, тобто юридичні та фізичні особи, а також державу). Виходячи з цього виділяють державні (в окремих випадках регіональні та місцеві) фінанси, фінанси суб'єктів господарювання (або фінанси підприємств) та фінанси домашніх господарств (сімейні фінанси, фінанси громадян або фінанси населення) [68, с. 18].

В якості однієї ознаки структуризації фінансової системи також розглядаються фінансові відносини, які поділяються на окремі сфери, що представляють собою узагальнені, в залежності від рівнів економіки, сукупності фінансових відносин, або окремі ланки, що у свою чергу представляють відособлену частину фінансових відносин [139, с. 14; 103, с. 29; 181, с. 127; 96, с. 41; 18, с. 13; 98, с. 25-26].

Також в основі структуризації фінансової системи можуть прийматися фінансові органи та інститути, які управляють грошовими потоками [117, с. 37].

Крім того, у складі фінансової системи можуть виділяти окремі сегменти, зокрема, банківську систему, фондовий ринок та ринок фінансових послуг [202, с. 113].

Друга група вчених представляє найбільш поширену точку зору, згідно з якою, в якості основи побудови структури фінансової системи приймається дві ознаки: перша ознака – це фінансові відносини, які формують внутрішню структуру фінансової системи та представлені на рівні її окремих сфер і ланок. Друга ознака – це сукупність фінансових органів та інституцій, які управляють грошовими потоками. Вони представляють організаційну будову фінансової системи [132, с. 23; 21, с. 22-23].

Сфери фінансової системи визначаються у прив'язці до рівнів економічної системи, у складі якої традиційно виділяють мікрорівень, макрорівень та мегарівень економіки. Кожному рівню економіки відповідає певна сфера фінансової системи [33, с. 22-23].

На рівні мікроекономіки завжди виділяють фінанси суб'єктів господарювання (або підприємств), в окремих випадках – фінанси домашніх господарств (або населення) та страхування, на рівні макроекономіки – це, у першу чергу, державні фінанси (або фінанси держави), в окремих випадках – державні та місцеві фінанси, на рівні мегаекономіки (світового господарства) – міжнародні фінанси.

Крім того, виділяють забезпечуючу сферу, яку називають фінансовим ринком.

Кожну сферу фінансової системи, у свою чергу, поділяють на окремі ланки, виходячи зі специфіки фінансових відносин (форм та методів формування і використання фінансових ресурсів тощо). Так, фінанси суб'єктів господарювання можуть включати фінанси комерційних та некомерційних суб'єктів господарювання, фінанси виробничої та невиробничої сфери (у сучасній термінології сфери послуг), фінанси окремих галузей економіки, громадських організацій, державних (комунальних) і приватних підприємств тощо. При цьому, на нашу думку, цілком обґрунтовано деякі вчені фінанси домашніх господарств відносять до субмікрорівня, тобто рівня економіки однієї людини, що в економічній теорії поки що не розглядається належним чином [190, с. 32].

Сфера державних фінансів у різних варіантах включає такі ланки, як державний та місцеві бюджети (або бюджет держави, чи зведений бюджет), державні цільові фонди, державний та комунальний кредит, страхування, фінанси державного (комунального) сектора тощо.

Сфера міжнародних фінансів, у більшості авторів, включає фінанси міжнародних організацій, міжнародних фінансових інститутів, інших суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД). В окремих випадках до цієї сфери включають фінанси ТНК та окремі розрахунки.

Сфера фінансового ринку, зазвичай, включає зовнішній та внутрішній ринок, валютний, кредитний та фондовий ринки, а також, в окремих випадках, ринок фінансових послуг, ринок золота та інших коштовних металів.

Усі розглянуті вище сфери та ланки формують дворівневу структуру фінансової системи, яка в кожного автора, виходячи з переліку складових, має свій особливий вигляд. Таким чином, схематичне зображення фінансової системи має фрагментарний, отже неповний вигляд, що значно утруднює загальне розуміння та унеможлиблює практичне використання системного підходу до організації фінансів.

До переліку найбільш поширених в економічній літературі складових дворівневої структури фінансової системи можна віднести наступні (рис. 1.9).

Рис. 1.9. Дворівнева структура фінансової системи

Джерело: складено автором

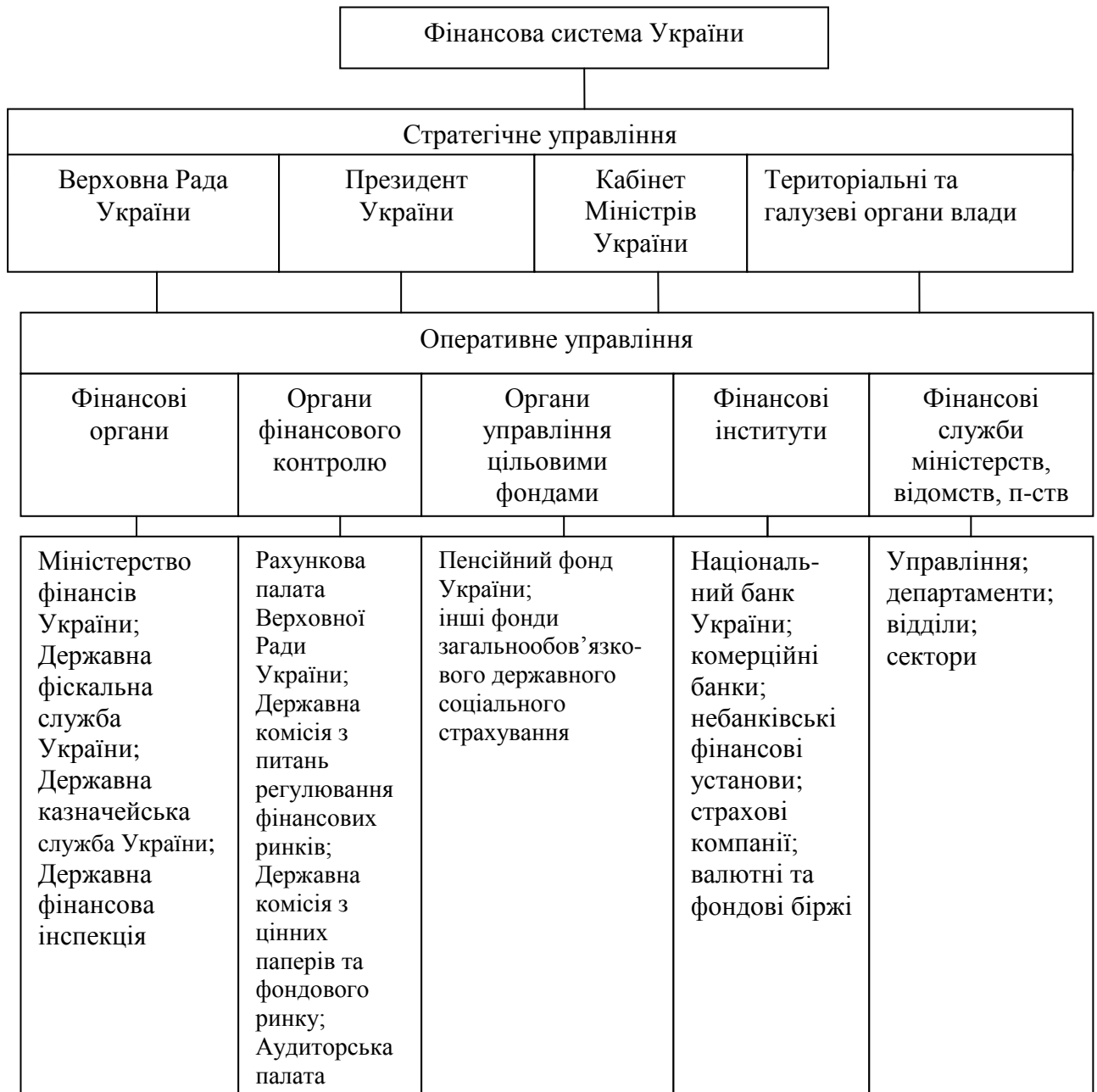
Проте така структура фінансової системи викликає суттєві заперечення, оскільки всі інші складові фінансової системи, такі як місцеві фінанси, страхування, фінанси домашніх господарств (населення), ринок фінансових послуг, зовнішній ринок, регіональні, а в окремих випадках і міжнародні

фінанси тощо, досить часто не мають свого відображення в конструкціях фінансових систем, що суттєво обмежує можливості дослідження фінансової сфери, отже, і даної категорії.

Щодо фінансових органів та інституцій, які формують організаційну структуру фінансової системи, то вони в економічній літературі у різних варіантах об'єднуються в окремі блоки залежно від специфіки діяльності та ролі в управлінні фінансами. Фактично – це суб'єкти управління фінансовою системою, які, проте, не завжди є суто фінансовими органами. До їх переліку можна віднести:

- органи законодавчої та виконавчої влади, які визначають стратегію розвитку країни, економіки та фінансів (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України);
- органи оперативного управління в галузі фінансів (Міністерство фінансів України, Державна фіскальна служба України та її територіальні органи, Державна казначейська служба України, Державна фінансова інспекція);
- органи фінансового контролю (Рахункова палата Верховної Ради України, Державна комісія з питань регулювання фінансових ринків, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Аудиторська палата);
- органи управління цільовими фондами (Пенсійний фонд України, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності тощо);
- фінансові інститути (Національний банк України, комерційні банки, небанківські фінансові установи, страхові компанії, валютні та фондові біржі тощо).

Спираючись на погляди українських авторів організаційно-управлінську будову фінансової системи (фактично структуру управління фінансами) можна представити наступним чином (рис. 1.10).

Рис. 1.10. Організаційно–управлінська будова фінансової системи України

Джерело: складено автором

Територіальні та галузеві органи влади складають прогнози та програми соціально-економічного розвитку галузей, територій згідно компетенції, визначеної законодавством. Таким чином, у структурі управління фінансової системи їх можна віднести до органів стратегічного управління. Фінансові

служби підприємств та організацій до оперативного (поточного) управління фінансовою системою.

Наведений на рис. 1.10 перелік органів управління вказує на їх субординацію, роль та особливості діяльності у такій надскладній та суперечливій сфері, якою є фінанси.

Особливий підхід до побудови фінансової системи пропонують В. Шовкун та Л. Пилипенко, яку можна сконструювати у вигляді функціонально різноманітних, але взаємопов'язаних підсистем: “Формування та використання фінансових ресурсів країни”, “Макрорівневий фінансовий менеджмент” [200, с. 14].

В економічній літературі у третьої групи вчених, окрім згаданих вище класифікаційних ознак побудови фінансової системи, що є найбільш визнаними у дослідників, мають місце й інші. Такими ознаками називають форми власності (на основі чого виділяють державні та недержавні фінанси), перелік основних суб'єктів фінансових відносин (які включають фінанси держави, фінанси суб'єктів господарювання та фінанси домогосподарств). Виділяють також характер формування і використання фінансових ресурсів (у зв'язку з чим виділяють фінанси сфери матеріального виробництва та фінанси невиробничої сфери) [2, с. 35].

Схематично склад фінансової системи за даними ознаками має наступний вигляд (рис. 1.11).

Перелік ознак класифікації можна продовжувати, приймаючи до уваги рівні економічної системи, рівень централізації фінансових ресурсів, фінансову інфраструктуру, галузі та види діяльності тощо. Проте при такому різноплановому підході перелік складових фінансової системи буде ускладнюватися, ставати більш деталізованим, виходячи з особливостей структури економіки конкретної країни. Це, у свою чергу, ускладнює визначення оптимального набору складових фінансової системи, які будуть давати відповіді на всі питання (особливо проблемного характеру) та задовольняти запити і вимоги, які ставляться до фінансової сфери загалом.

Таке завдання видається надто складним, тим не менше повинна мати місце базова структура, яка враховує всі згадані вище ознаки, дає відповіді на всі питання стосовно переліку об'єктів та суб'єктів фінансової системи, є здатною реалізовувати всі без виключення принципи та завдання, бути готовою до постійної модернізації, що в умовах глобалізації є вкрай необхідним.

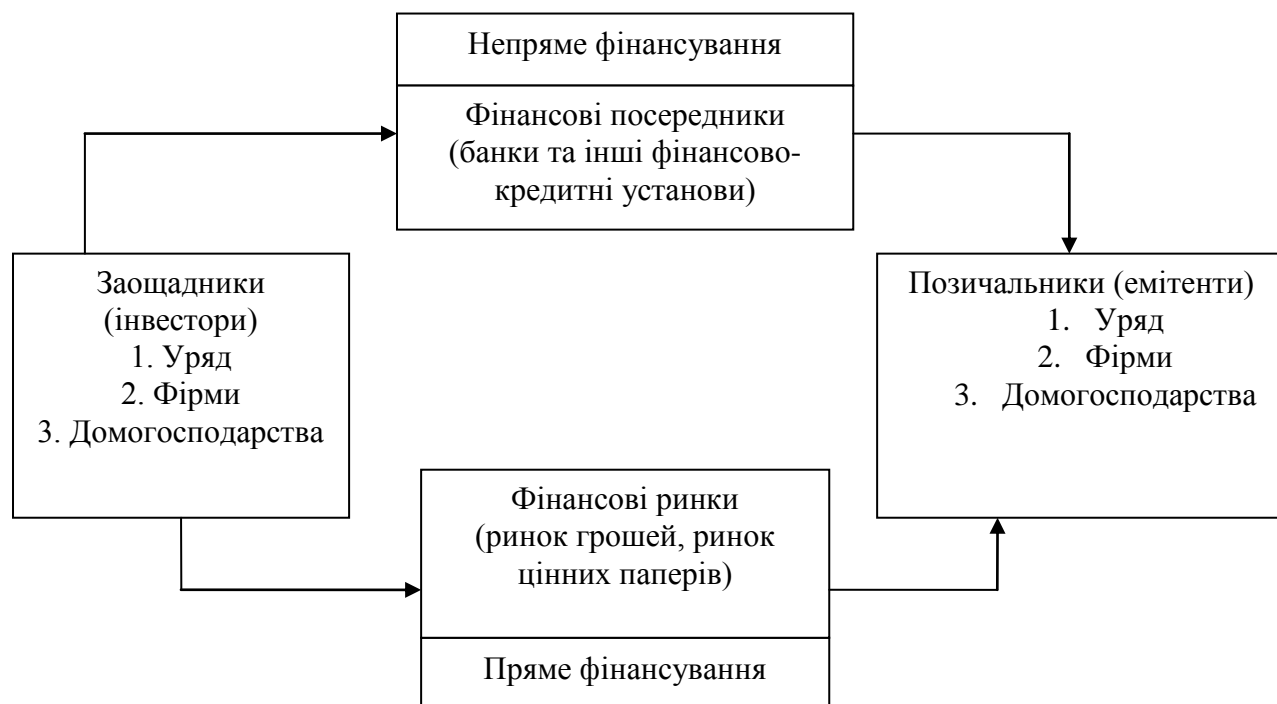
Рис. 1.11. Ознаки класифікації фінансової системи

Джерело: складено автором

При розгляді моделі фінансової системи зарубіжними вченими домінуючим є інституціональний підхід, який відображає участь відповідних інституціональних одиниць у процесах переміщення грошових коштів між заощадниками та позичальниками [128, с. 48; 25, с. 68]. У даному випадку фінансова система відзеркалює рух коштів між заощадниками та позичальниками на основі діяльності фінансових ринків та фінансових посередників, які забезпечують як пряме, так і непряме фінансування діяльності економічних суб'єктів (рис. 1.12).

Даний підхід співзвучний з попереднім, де фінансова система в силу впливу фінансових інститутів мобілізує фінансові ресурси, перетворюючи пасивні заощадження в активні інвестиційні ресурси. Особливо актуальним

це видається при посиленому розвитку ринкової інфраструктури. Проте для мети перетворення фінансової системи на засіб підвищення ефективності виробництва та добробуту громадян цього недостатньо.

Рис. 1.12. Склад ланок фінансової системи за ринковими потоками грошових коштів

Джерело: складено автором на основі [128, с. 48]

Цікавим є погляд на фінансову систему, представлений лауреатом Нобелівської премії Дж. Стігліцом, згідно з яким фінансова система “розподіляє дефіцитний капітал між конкуруючими способами використання, намагаючись спрямувати його найефективніше туди, де він дає найбільшу віддачу” [177, с. 143].

У більшості випадків фінансова система представляється як сукупність усіх відносин або фінансових органів та інститутів, які приймають участь в управлінні грошовими потоками. Проте запропоновані авторами схеми складових, у самих різних варіантах, таку сукупність не відображають повною мірою. Практично всі схеми, що присвячені складу фінансової системи, не відображають можливий перелік суб’єктів як по вертикалі, так і по горизонталі. Таким чином, фінансові системи у поглядах економістів мають, у більшій чи меншій мірі, фрагментарний, отже неповний характер. У

такому вигляді, на нашу думку, жодна система не буде працювати ефективно.

З метою формування міцної та збалансованої фінансової системи пропонуємо належним чином налагодити взаємозв'язки як між усіма її складовими, так і з зовнішнім світом. Вважаємо доцільним додатково до переліку елементів світової фінансової системи додати ТНК (транснаціональні корпорації) та ТНБ (транснаціональні банки), регіональні об'єднання. Сьогодні, інтегруючись у світову фінансову спільноту, національні фінансові системи відчувають посилений вплив світових економічних гравців, що, у свою чергу, ставить додаткові вимоги.

Отже, у цілому в економічній літературі виділяють наступні ознаки структуризації фінансової системи:

- за ознакою економічних (фінансових) відносин;
- за рівнями економічної системи;
- за формами власності;
- за фондовою концепцією;
- за способами та методами формування і використання фондів грошових коштів;
- за суб'єктами фінансових відносин;
- за фінансами галузей економіки;
- за організаційно-адміністративним підходом;
- за організаційно-інституційним підходом;
- за інституційними секторами;
- за функціональним призначенням суб'єктів фінансових відносин тощо.

Оскільки фінансова система є складовою економічної системи та забезпечує її функціонування, її структура, на нашу думку, повинна відповідати структурі економіки.

Крім того, згідно із Системою національних рахунків (СНР), запровадженою в Україні з 1993 року, економіка України розглядається як сукупність інституційних секторів економіки. Кожна інституційна одиниця

належить до одного з п'яти секторів економіки, якими є: сектор загальнодержавного управління (ЗДУ), до якого належать державні інституції, що забезпечують діяльність законодавчої, виконавчої та судової влади країни; сектор нефінансових корпорацій (НК), що охоплює підприємства бізнесу, основою діяльності яких є виробництво товарів, виконання робіт та надання послуг; сектор фінансових корпорацій (ФК), до якого належать інституції, що спеціалізуються на фінансових послугах; сектор домашніх господарств (ДГ), що об'єднує приватну економіку громадян – кінцевих споживачів; сектор некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства (НКОДГ). Він охоплює благодійні, соціально-культурні організації та фонди, що створені громадянами та обслуговують їх нематеріальні потреби.

Державною службою статистики України розроблено Класифікацію інституційних секторів економіки України. Для кожної інституційної одиниці характерні відповідні ознаки: право самостійного володіння товарами та активами від власного імені, здатність приймати самостійні економічні рішення та здійснювати господарську діяльність, здатність укладати договори, приймати фінансові та інші зобов'язання, використання рахунків, ведення балансу активів та пасивів.

Більшість науковців при визначенні складових фінансової системи виокремлюють притаманні їй сфери та ланки, де останні деталізують та конкретизують перших. Проте такий підхід, на нашу думку, викликає заперечення, оскільки випускає з поля зору проміжні складові, які мають місце в реальній економіці та проявляють себе у фінансових відносинах, що формуються, виходячи з особливостей окремих видів діяльності. Діяльність фінансових та нефінансових корпорацій суттєво відрізняється. На нашу думку, важливо враховувати, що формування структури системи, у тому числі фінансової, відбувається від одиничного до загального, від простого до складного, від меншого до більшого, де кожна наступна складова включає попередні. Таким чином, формування структури системи відбувається у

вертикальному та горизонтальному напрямках, охоплює усі без виключення економічні суб'єкти та рівні управління економікою. Отже, існування декількох сфер у складі фінансової сфери в принципі не можливе, оскільки суперечить методології побудови складних моделей, конструкцій, структур та систем загалом.

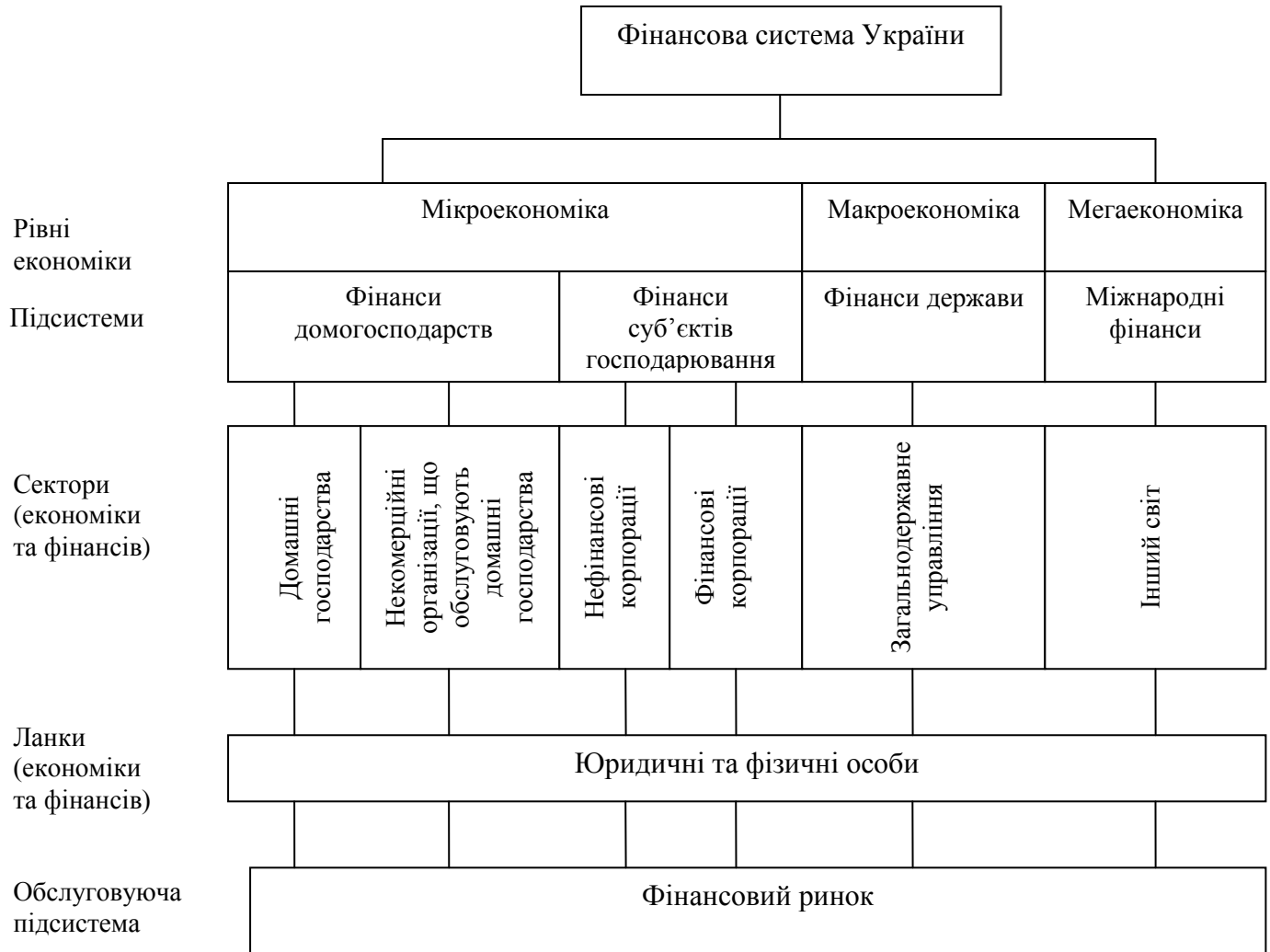
Цю проблему, а скоріше – невідповідність, можна вирішити, замінивши термін “сфера” на термін “підсистема”, у якої зовсім інше змістовне навантаження.

З цього приводу В. Макаренко та І. Прищепчук вірно зазначають, що фінансову систему необхідно будувати відповідно до структури складної системи, відповідно, виділяючи її підсистеми, компоненти та елементи. Це, безперечно, так, проте перелік складових системи доцільно визначати, виходячи з переліку складових економіки та прийнятих за основу класифікаційних ознак, які мають всеохоплюючий характер, отже, найбільш придатні для використання. З огляду на це, та з урахуванням необхідності практичного застосування склад фінансової системи, на нашу думку, буде мати наступний вигляд (рис. 1.13).

Дана модель фінансової системи, на наш погляд, маючи у своїй основі інституційні одиниці, містить значно ширший перелік складових, отже, видається більш наближеною до практичного застосування, оскільки охоплює всю фінансову сферу, відображає загальну сукупність та ієрархію (або рівні) формування фінансових відносин, загальний стан та рух фінансових ресурсів між її окремими складовими (на національному та міжнародному рівнях) тощо.

Фінансова наука у формі СНР отримала додаткову інформаційну базу стосовно структури та стану економіки країни, яка формується на основі міжнародних стандартів та має глобалізований характер. СНР фактично відображає структуру та стан фінансової системи країни на рівні окремих складових (секторів) економіки, що відкриває нові можливості для наукових досліджень та покращення на практиці реального стану фінансової сфери.

При цьому, секторний рівень фінансової системи жодним чином не суперечить і не підміняє собою інші, загально визнані складові системи, а лише органічно доповнює їх перелік, оскільки відповідає певному рівню формування фінансових відносин та управління економікою загалом.

Рис. 1.13. Структура фінансової системи України

Джерело: складено автором

Висновки до розділу 1

У результаті дослідження теоретико-методологічних засад розвитку фінансової системи ми дійшли до таких висновків.

1. Розкрито залежність стану економіки та соціальної сфери, окремих галузей та секторів від збалансованого функціонування фінансової системи, яка в її сучасному стані під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників не

може виконувати свої завдання, отже, забезпечувати економіку необхідними ресурсами, сприяти її зростанню та соціальному розвитку країни.

2. З'ясовано, що фінансова система в найбільш узагальненому вигляді відображає організаційну складову використання фінансів, стан та рівні організації фінансових відносин в економіці. Її сутність та структура визначається типом економічної системи, структурою економіки, її місцем та роллю в міжнародному поділі праці.

3. Визначено ключову рису фінансів як економічного явища та основу, на базі якої формується сама система. Ключовою рисою, що виділяє фінанси з-поміж інших складових економіки, є фінансові відносини (на відміну від інших видів економічних відносин), а основою повинна бути єдина для усієї сукупності відносин характерна ознака, яка забезпечує саму системність, отже, життєздатність фінансів. Такою ознакою є інституційні одиниці економіки, що виступають у ролі суб'єктів фінансової системи. Фінансову систему запропоновано розглядати як сукупність сформованих на нормативно-правовій та договірній основі фінансових відносин інституційних одиниць економіки.

4. З'ясовано, що глобалізація – це об'єктивний процес, що має історичну перспективу, результат взаємодії та взаємопроникнення між країнами, проявляється у потоках різних видів ресурсів, утворюючи між ними залежність та формуючи єдину світову спільноту з уніфікованими правилами господарювання. Для неї є характерним зростання частки делегованих повноважень та підпорядкованість міжнародним організаціям, глобальним фінансовим інститутам у питаннях політичного, економічного, соціального та культурного характеру. Наголошено, що найвищою формою глобалізації є взаємодія не лише між державними органами, суб'єктами господарювання, а й між її звичайними громадянами.

5. Аргументовано, що уникнути тенденцій глобалізації за умов відкритої економіки практично не можливо, у зв'язку з чим доведено необхідність вироблення відповідних законодавчих, організаційно-економічних та інших

заходів, які б захищали економіку країни та її громадян від експансії глобальних учасників.

6. З'ясовано, що фінансова система України, як частина світової фінансової системи, повинна бути організаційно та фінансово стійкою, наділена такими рисами, як стабільність, ефективність, незалежність та конкурентоспроможність. Натомість на практиці жодної з названих вище рис не досягнуто. При найменших коливаннях на світових фінансових ринках внутрішній ринок одразу відчуває на собі всі їх відлуння. Спостерігається посилення ролі та “влади” світових учасників, особливо у банківській сфері, є постійна небезпека боргової та фінансової залежності. Рівень небезпеки є тим вищим, чим нижчим є економічний розвиток країни. Фінансова система поки що не здатна виконувати своє призначення при найменших коливаннях, збуреннях та фінансових шоках.

7. Доведено, що в основі побудови фінансової системи повинні бути певні принципи, знання та дотримання яких формує системний, отже, впорядкований характер фінансових відносин між економічними суб'єктами. Це своєрідні правила поведінки економічних суб'єктів, органів влади та управління, яких повинні дотримуватись при заключенні господарських угод як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, при прийнятті державними та місцевими органами влади нормативно-правових актів тощо. Фактично “безсистемний” характер сучасної фінансової системи України свідчить про відсутність мінімального набору ключових, базових, єдиних для всієї системи принципів, на основі яких можна будувати фінансові відносини. Погляди вчених та перелік принципів, а в деяких випадках характерних рис фінансової системи представлені доволі широко, що фактично утруднює формування робочої моделі фінансової системи. Поки що фінансова система функціонує в основному за рахунок зусиль держави, яка витрачає колосальні ресурси на підтримку окремих секторів економіки. Тому практично всі економічні суб'єкти розраховують на її допомогу.

8. З'ясовано, що перелік завдань, які ставляться перед фінансовою системою, у своїй більшості визначаються центральними органами влади та знаходять своє відображення у фінансовій політиці, її стратегії і тактиці. Така практика визначення завдань фінансової системи формується переважно, виходячи із реальних проблем економіки та фінансів і, найменшою мірою, виходячи із проблем самої системи. Проте саме проблеми фінансової системи, точніше – проблеми її організації, не дозволяють належним чином вирішувати проблеми реальної економіки. Фінансова система в її сучасному розбалансованому стані видається неспроможною забезпечити фінансову стійкість економіки.

9. Доведено, що перехід України у 1993 р. на міжнародні стандарти рахівництва передбачає структурування економіки за окремими секторами, що фактично формує нову ознаку структуризації фінансової системи, яка, як складова економіки, повинна відповідати її структурі. Така структуризація має додаткові переваги, оскільки відповідає рівням управління економікою та представлена статистичною інформацією, що вкрай важлива для аналізу стану економіки та фінансової системи, пошуку шляхів її вдосконалення. Фінансова наука у формі СНР отримала додаткову інформаційну базу стосовно структури та стану економіки країни, яка формується на основі міжнародних стандартів та має глобалізований характер. Вона, тобто СНР, фактично відображає структуру та стан фінансової системи країни на рівні окремих складових (секторів) економіки, що відкриває нові можливості для наукових досліджень та покращення на практиці реального стану фінансової сфери. При цьому, секторний рівень фінансової системи жодним чином не суперечить і не підміняє собою інші, загально визнані складові системи, а лише органічно доповнює їх перелік, оскільки відповідає певному рівню формування фінансових відносин та управління економікою загалом.

Основні результати розділу опубліковані в наступних працях автора: [74, 78, 80, 81, 87, 88, 89, 92].

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА СТАНУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

2.1. Макроекономічний аналіз доходів та видатків суб'єктів фінансової системи України

Подальший розвиток фінансової системи фактично неможливий без практичної перевірки теоретичних напрацювань (категорійного апарату, моделей, схем, конструкцій), оцінки загального стану та окремих тенденцій, аналізу структури та динаміки доходів і видатків як у цілому по системі, так і в розрізі її окремих складових, розробки стратегії розвитку тощо.

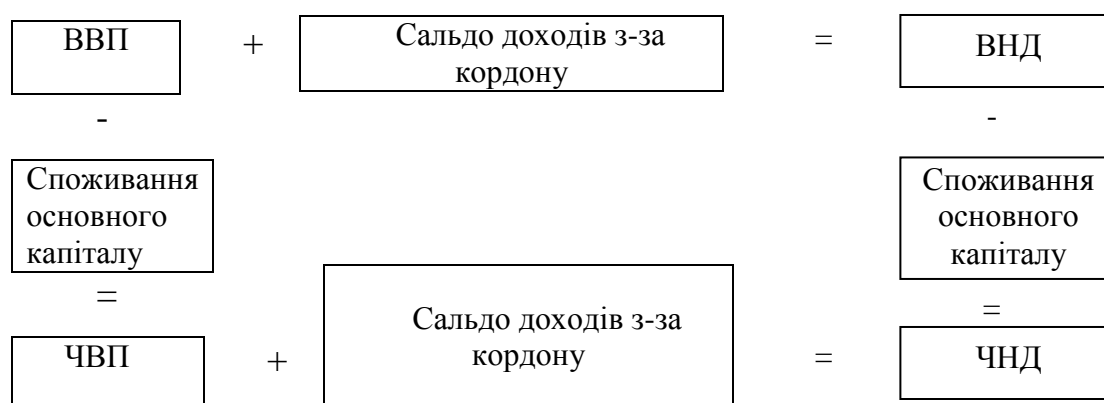
Зазначимо, що дослідження стану фінансової системи повинно охоплювати всі її складові. У сучасних умовах це є надважливим завданням для науки і практики, виконання якого стане можливим при адаптації фінансової системи до структури економіки та її управління. При такому підході стає можливим використовувати макроекономічні показники стану та руху фінансових ресурсів економіки країни для аналізу фінансової системи. Такі показники представлені для загалу службою статистики України з початку 90-х років і мають широке застосування у світовій практиці. Дослідження фінансової системи у розрізі її окремих складових, що найбільш широко представлені в економічній літературі сучасності, особливо в частині фінансового сектора економіки, безперечно важливі, проте цього не достатньо для оцінки загального стану, з'ясування суті, особливостей та проблем, що мають загальносистемний характер.

Макроекономічне дослідження стану фінансової системи як єдиного цілого доцільно проводити на основі показників, що відображають загальні обсяги, розподіл та використання фінансових ресурсів країни в розрізі її окремих складових. У найбільш узагальненому вигляді такими складовими фінансової системи є підсистеми, що представляють собою згрупування однорідних за певними ознаками економічних суб'єктів, та сектори економіки, які на дещо нижчому рівні системи їх деталізують, конкретизують

та доповнюють. Саме в розрізі цих складових національна статистика представляє для широкого використання науковців і практиків економічні показники, які відображають доходи та видатки (ресурси та їх використання) інституційних одиниць економіки та фінансової системи.

Стан та рух фінансових ресурсів між суб'єктами фінансової системи у найбільш узагальненому вигляді відображають показники ВВП за категоріями доходу та використання. ВВП вважається основним макроекономічним показником результатів економічної діяльності. Він є основою визначення наступних макропоказників: чистий внутрішній продукт (ЧВП); валовий національний дохід (ВНД); чистий національний дохід (ЧНД).

Взаємозв'язок між ВВП та названими показниками має такий вигляд (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Взаємозв'язок макроекономічних показників

Джерело: складено автором на основі [106, с. 43]

Показник ВВП використовується для порівняльного аналізу на міжнародному рівні, оцінки ефективності економіки тощо. Крім того, це один з основних показників системи національних рахунків. Він характеризує кінцевий результат виробничої діяльності економічних одиниць (резидентів та нерезидентів) на економічній території країни.

Структура ВВП за категоріями доходу в розрізі заробітної плати, прибутку та податків свідчить про первинний розподіл ресурсів між економічними суб'єктами (населенням, суб'єктами господарювання та

державою), про потенційні можливості подальшого споживання та нагромадження.

Структура ВВП за категоріями доходу представлена в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Структура ВВП України за категоріями доходу у 1993-2012 рр.

(у %)

Показники ВВП	Роки					
	1993	1995	2000	2005	2010	2012
ВВП всього, у т. ч.:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Оплата праці найманих працівників	38,5	43,5	42,3	49,1	49,9	52,2
Податки за виключенням субсидій на виробництво та імпорт З них:	7,6	19,1	16,8	12,7	12,1	13,2
- на продукти	0,6	10,6	15,2	12,0	11,9	14,0
- інші, пов'язані з виробництвом	7,0	8,5	1,6	0,7	0,2	- 0,8
Валовий прибуток, змішаний дохід	53,9	37,4	40,9	38,2	38,0	34,6

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [167, с. 25; 172, с. 36; 173, с. 36; 135].

Наведені у табл. 2.1 дані свідчать про суттєві зміни, які відбувалися протягом майже двадцяти років в економіці України. Для порівняння, у 1990 році оплата праці найманих працівників складала 53,1 %, податки за виключенням субсидій на виробництво та імпорт – 8,4 %, а валовий прибуток, змішаний дохід – 38,5 %. Особливо значними були зміни протягом 1990-1995 рр., що можна пояснити початком переходу економіки України на ринкові умови ведення господарства, отже, відсутністю досвіду в органів управління та іншими чинниками. Різке падіння частки заробітної плати при одночасному зростанні частки податків та прибутків, особливо у 1993-1994 рр., свідчить про фізичне падіння виробництва та зростання ролі цінового фактора у формуванні доходів таких економічних суб'єктів, як держава та суб'єкти господарювання. Крім того, падіння доходів населення, основну частину якого складає заробітна плата, та зростання податків на продукти супроводжувалось падінням курсу національної грошової одиниці та надвисокою інфляцією, особливо у 1992-1994 рр.

Динаміка показників за 1995-2000 рр. свідчить про перманентні зміни, що мали місце в економіці та фінансовій політиці держави. При цьому, спостерігається тенденція до зростання частки заробітної плати та прибутків при одночасному скороченні частки податків, що можна розглядати, за певних умов, як позитивне явище. Разом із тим, скорочення можливостей держави в інноваційно-інвестиційній сфері за сучасних економічних та багатьох інших несприятливого характеру умов ніхто замінити не зможе.

Період з 2005 по 2010 рр. можна назвати періодом стабілізації доходів вище згаданих економічних суб'єктів, який у 2012 році, судячи з наведених у табл. 2.1 показників, дещо порушено. Як ці ресурси були використані, тобто як фінансово-економічна політика держави протягом майже двадцяти років була реалізована на практиці, свідчить структура показників ВВП за категоріями кінцевого використання (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Структура ВВП України за категоріями використання у 1993-2012 рр.

(у %)

Показники ВВП	Роки					
	1993	1995	2000	2005	2010	2012
ВВП всього, у т.ч.:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Кінцеві споживчі витрати, з них:	64,0	76,4	75,2	76,5	84,5	88,3
- домашні господарства	44,0	49,7	54,3	57,2	63,4	68,2
- некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства	4,0	5,4	2,3	1,1	0,8	0,6
- сектор загального державного управління	16,0	21,3	18,6	18,2	20,3	19,5
Валове нагромадження основного капіталу	24,3	23,3	19,7	22,0	18,1	19,5
Зміна запасів матеріальних оборотних коштів	11,8	3,3	0,0	0,6	0,3	0,2
Придбання за виключенням вибуття цінностей	0,2	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1
Експорт товарів і послуг (+)		47,1	62,4	51,5	50,8	51,0
Імпорт товарів і послуг (-) *	- 0,3	- 50,2	- 57,4	- 50,6	- 53,7	- 59,1

* У 1993 р. чистий експорт товарів і послуг.

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [167, с. 25; 172, с. 36; 173, с. 36; 135].

Наведені у табл. 2.2 показники свідчать про напрями використання фінансових ресурсів суб'єктами фінансової системи протягом 1993-2012 рр.

Дані табл. 2.2 свідчать про ряд стійких тенденцій, що мали місце в економіці України протягом тривалого періоду часу.

Для порівняння, аналогічні показники у 1990 році були наступними:

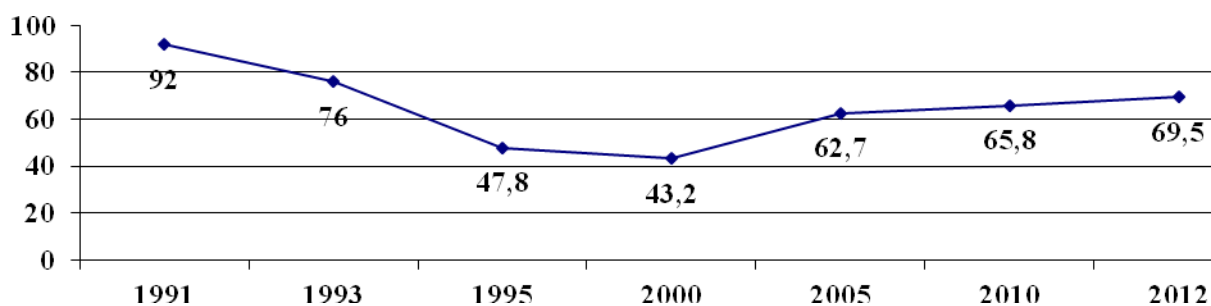
1. Кінцеві споживчі витрати склали – 73,6 %, з них:
  - домашні господарства – 54,8 %;
  - некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства, – 2,3 %;
  - сектор загального державного управління – 16,5 %.
2. Валове нагромадження основного капіталу – 23,0 %.
3. Зміна запасів матеріальних оборотних коштів – 3,4 %.
4. Придбання за виключенням вибуття цінностей – 1,0 %.
5. Чистий експорт товарів і послуг – 1,0 % [167, с. 24].

Отже, у 1990 році в Україні 26,4 % ВВП (23,0 % + 3,4 %), спрямовувалось на розвиток матеріально-технічного забезпечення економіки, інші 73,6 % представляли собою кінцеве споживання. Співвідношення між споживанням та нагромадженням, при якому останнє становить $\frac{1}{4}$ частину ВВП, можна вважати прийнятним за самих різноманітних обставин (як при підйомі економіки, так і при її спаді). Проблема лише в якості споживання та, особливо, нагромадження. В Україні таке нагромадження досить часто протягом тривалого часу здійснювалось заради самого нагромадження. Підприємства, які вкладали кошти у придбання основних засобів, звільнялись на величину таких вкладень від сплати податку на прибуток. Маючи легальну змогу не платити даний податок, підприємства охоче її використовували, проте втрачали на ефективності використання своїх активів, оскільки придбані досить часто наперед, про запас, або на всякий випадок, основні засоби не використовувались у виробничому процесі.

Таким чином, протягом тривалого часу (1980-1990-ті роки) стимул до оновлення активів перетворювався в антистимул.

У період з 1990 по 1993 рік мала місце тенденція до зростання частки нагромадження, яке за умов падіння виробництва використовується не в повній мірі, що погіршує фінансові результати. У 1993 році вона становила 24,3 %, після чого спостерігається поступове їх скорочення до 2010 року включно.

Особливо суттєвих змін зазнають запаси матеріальних оборотних коштів, обсяги яких безпосередньо пов'язані зі зміною обсягів виробництва та умовами, отже, і ефективністю їх використання. Індекси фізичних обсягів ВВП за 1991-2012 рр. (рис. 2.2) вказують на те, що за період з 1991 по 1999 рік запаси матеріальних оборотних коштів повинні скорочуватись, а починаючи з 2000 року – зростати.

Рис. 2.2. Індекси фізичного обсягу ВВП України (у відсотках до 1990 року)

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [167, с. 12; 173, с. 30; 135].

Проте на практиці зміни в запасах матеріальних оборотних коштів протягом 1991-2012 рр. мають різновекторний характер, тобто зростають при падінні виробництва і скорочуються при його зростанні, що є свідченням покращення організаційно-економічних умов їх використання та загального зростання в абсолютних величинах.

Як видно на рис. 2.2, починаючи з 2000 року в економіці України спостерігається деяке пожвавлення та фізичний приріст ВВП, як по

відношенню до 1990 року так і по відношенню кожного наступного року до попереднього. В цілому, протягом 2000-2012 рр., зміна запасів матеріальних оборотних коштів має доволі нестійку тенденцію до зростання, незважаючи на те, що кожного року, за винятком 2009 року, в Україні мав місце приріст ВВП. Так, у 2000 році при зростанні ВВП на 105,9 % запаси матеріальних оборотних коштів скоротилися на 42 млн. грн., у 2004 році при найвищому зростанні ВВП на 112,1 % запаси знизилися на 4 883 млн. грн. Найбільше скорочення запасів матеріальних оборотних коштів на суму 12 274 млн. грн. мало місце у 2009 році, обсяги ВВП якого порівняно з 2008 роком, становили 85,2 % [172, с. 30, 35].

В цілому вкладення коштів суб'єктами господарювання у нагромадження основного капіталу та зростання запасів матеріальних оборотних коштів має тенденцію до зростання. Так, за період з 1990 року по 1995 рік обсяги вкладень зросли з 44 млрд. крб. у 1990 році до 1 447 888 млрд. крб. у 1995 році, або у 32 906,5 раза, що можна пояснити надвисокою інфляцією та відповідною переоцінкою (індексацією) їх вартості. За період з 2000 року по 2012 рік аналогічні вкладення суб'єктами господарювання України зросли з 33 385 млн. грн. у 2000 році до 277 672 млн. грн. у 2012 році, або у 8,3 раза.

Проте, незважаючи на абсолютне зростання нагромаджень, їх частка у структурі ВВП постійно скорочується, а натомість зростає частка споживання, особливо населення (домогосподарств) та держави. Такі тенденції скорочують матеріально-технічну базу розвитку економіки та є наслідком наднизького рівня ВВП (у тому числі на душу населення), що суттєво скорочує можливості заощадження; суперечливих умов економічної діяльності (нерівномірне податкове навантаження, вибіркові преференції тощо); дії багатьох інших чинників як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру.

Загальну картину пропорцій розподілу та руху фінансових ресурсів країни на рівні окремих підсистем (економічних суб'єктів) можна побачити

шляхом порівняння показників структури ВВП за категоріями доходу та використання (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Структура ВВП України за категоріями доходу та використання
протягом 1990-2012 рр.**

(%)

Показники	Роки						
	1990	1993	1995	2000	2005	2010	2012
ВВП всього, у т.ч.:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Населення:							
- дохід	53,1	38,5	43,5	42,3	49,1	49,9	52,2
- використання	57,1	48,0	55,1	56,6	58,3	64,2	68,8
- відхилення (+;-)	4,0	9,5	11,6	14,3	9,2	14,3	16,6
Держава:							
- дохід	8,4	7,6	19,1	16,8	12,7	12,1	13,2
- використання	16,5	16,0	21,3	18,6	18,2	20,3	19,5
- відхилення (+;-)	8,1	8,4	2,2	1,8	5,5	8,2	6,3
Суб'єкти господарювання:							
- дохід	38,5	53,9	37,4	40,9	38,2	38,0	34,6
- використання	26,4	36,1	26,6	19,7	22,6	18,4	19,7
- відхилення (+;-)	-12,1	-17,8	-10,8	-21,2	-15,6	-19,6	-14,9
Придбання, за виключенням вибуття цінностей	1,0	0,2	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1
Сальдо експорту(+) та імпорту (-)		-0,1	-3,0	+5,1	+0,9	-2,9	-8,1

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України

Представлені у табл. 2.3 макроекономічні показники, виражені у відсотках структури ВВП, відображають частку населення, держави та суб'єктів господарювання у процесі формування та використання фінансових ресурсів країни на всіх етапах економічного процесу. Доходи відображають первинний розподіл ВВП між названими суб'єктами економіки, що має місце у процесі виробництва товарів та надання послуг, а використання – перерозподіл вартості суспільного продукту в результаті подальшої економічної діяльності (виконання зобов'язань, обміну, споживання та

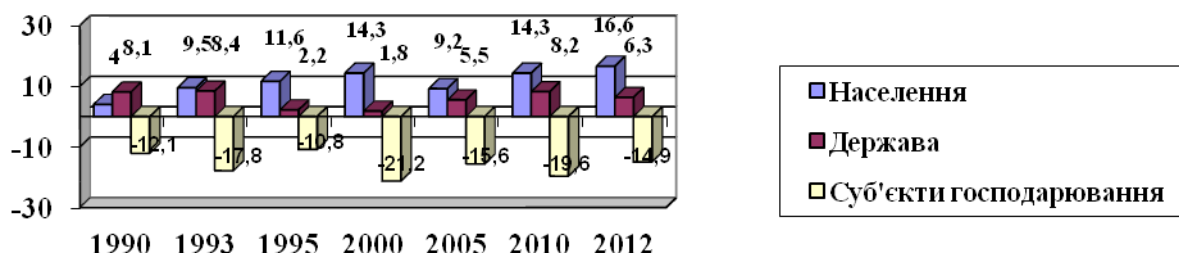
нагромадження). Величина відхилення вказує на щорічні обсяги ресурсів, що підлягали перерозподілу між економічними суб'єктами на рівні підсистеми в результаті їх подальшої економічної діяльності. Загалом представлені у табл. 2.3 показники представляють собою щорічний баланс руху фінансових ресурсів між економічними суб'єктами у рамках ВВП. Як видно з даних таблиці, в окремі роки збалансування ресурсів досягалося в результаті експортно-імпортних операцій.

В цілому, можна зробити загальний висновок, що перерозподіл ВВП протягом 1990-2012 рр. мав стійку тенденцію на користь населення (домогосподарств) та держави з подальшим його використанням на потреби споживання. Очевидно, первинний розподіл не забезпечує належне формування ресурсів даним суб'єктам фінансової системи. Натомість суб'єкти господарювання не використовують свої потенційні можливості стосовно нагромадження основного та оборотного капіталу, отже, можливості модернізації та росту виробництва. Для прикладу, у 2010 році доходи суб'єктів господарювання у складі ВВП становили 410 579 млн. грн., а їх використання на інвестиції – 199 543 млн. грн., тобто 48,6 %. У 2012 році аналогічні цифри становили 488 603 млн. грн. та 277 672 млн. грн., або 56,8 % інвестицій, що значно краще за 2010 рік.

Динаміка змін у структурі ВВП, що мали місце в результаті перерозподільчих процесів між економічними суб'єктами протягом 1990-2012 рр., мала наступний вигляд (рис. 2.3).

Як видно на рис. 2.3, у процесі перерозподілу ВВП випереджаючими темпами зростає частка населення, що є свідченням загального процесу децентралізації фінансових ресурсів та вказує на необхідність розробки й реалізації державою економічної політики, яка буде враховувати як можливості, так і інтереси населення (домогосподарств) як рівноправного економічного суб'єкта та партнера у сфері економіки загалом та інвестицій зокрема. Можливості дрібних інвесторів, особливо в умовах нестачі коштів, не повинні жодним чином обмежуватись. Це, у свою чергу, сприятиме росту

конкуренції на фінансовому ринку та, відповідно, здешевленню фінансових ресурсів, вартість яких в Україні протягом тривалого часу суттєво завищена.

Рис. 2.3. Фінансові ресурси суб'єктів фінансової системи у складі ВВП протягом 1990-2012 рр. (у відсотках)

Джерело: складено автором

Варто також зазначити, що обсяги перерозподілу ресурсів та їх частка у складі ВВП характеризуються суттєвими змінами та мають стійку тенденцію до зростання, що є свідченням постійних змін в умовах економічної діяльності суб'єктів економіки, що, у свою чергу, викликає перерозподільчі процеси.

Представлена, у вартісному вираженні структура ВВП є цьому підтвердженням (табл. 2.4).

На основі приведених у табл. 2.4 даних можна визначити щорічні обсяги ресурсів, що підлягали перерозподілу, та їх частку в загальних обсягах ВВП:

Обсяги перерозподілу:	Частка перерозподілу:
1990 – 20,4 млрд. крб.	– 12,2 %
1993 – 27004 млрд. крб.	– 18,2 %
1995 – 760328 млрд. крб.	– 13,9 %
2000 – 36232 млн. грн.	– 21,3 %
2005 – 69074 млн. грн.	– 15,6 %
2010 – 242615 млн. грн.	– 22,4 %
2012 – 325414 млн. грн.	– 23,1 %

Таким чином, частка перерозподілу, як і обсяги ресурсів, зростає. Така тенденція, очевидно, буде мати місце і надалі, по мірі ускладнення умов

виробництва та економічних відносин загалом, росту відкритості національної економіки тощо.

Таблиця 2.4

Структура ВВП України за категоріями доходу та використання за 1990-2012 рр.

(у фактичних цінах)

Показники	Роки						
	1990	1993	1995	2000	2005	2010	2012
	млрд. крб.			млн. грн.			
ВВП всього, у т.ч.:	167,0	148273	5451642	170070	441452	1082569	1411238
Населення:							
- доходи	88,6	57048	2371770	71930	216600	540651	736495
- використання	96,0	71226	3005509	96315	257351	694304	971791
- відхилення	7,4	14178	633739	24385	40751	153653	235296
Держава:							
- доходи	14,0	11205	1039741	28523	56077	131339	186140
- використання	27,0	23699	1159545	31667	80528	219926	275502
- відхилення	13,0	12494	119804	3144	24451	88587	89362
Суб'єкти господарювання:							
- доходи	64,4	80020	2040131	69617	168775	410579	488603
- використання	44,0	53480	1447888	33385	99701	199543	277672
- відхилення	-20,4	-26540	-592243	-36232	-69074	-211036	-210931
Придбання за виключенням вибуття цінностей	2	332	6785	146	175	375	756
Сальдо експорту (+) та імпорту (-)	-2	-464	-168085	+8557	+3697	-31579	-114483

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України

Крім того, темпи росту обсягів ресурсів, що підлягають перерозподілу, перевищують темпи росту обсягів ВВП. Якщо за період з 1990 по 1995 рік обсяги ВВП (з урахуванням інфляції) зросли у 326,5 раза, то обсяги перерозподілених ресурсів – у 372,7 раза. За період з 2000 по 2010 рік обсяги ВВП зросли у 6,4 раза, а обсяги перерозподілених ресурсів – у 6,7 раза.

Проте показники ВВП, незважаючи на їх вагомість у складі макроекономічних показників економіки, відображають лише частину сукупного суспільного продукту (його додану вартість та її подальший розподіл і перерозподіл) та частину фінансових ресурсів країни, які формуються як за рахунок виробничої діяльності, надання послуг, так і за рахунок використання національного багатства, зовнішньоекономічної діяльності тощо.

У зв'язку з цим виникає потреба у більш широкому аналізі стану та руху фінансових ресурсів країни, який охоплює всі етапи процесу відтворення та усі складові фінансової системи.

Предметом такого дослідження і, відповідно, аналізу стає система національних рахунків, представлена у розрізі окремих секторів економіки. Класифікація господарських одиниць за секторами є центральною в статистичній моделі ринкової економіки [125, с. 96].

2.2. Оцінка стану секторальної складової фінансової системи

Фінансова наука, спираючись на міжнародні стандарти статистики, отримала у вигляді СНР широку інформаційну базу про фінансовий стан економіки, рух фінансових ресурсів у процесі відтворення, методологічну основу структурування фінансової системи та багато інших можливостей, пов'язаних з управлінням економікою та соціальними процесами.

Статистична інформація про фінансовий стан економіки, рух фінансових ресурсів у процесі відтворення подається службою статистики для ознайомлення широкого загалу в складі національних рахунків. Інформація про рух коштів у розрізі окремих секторів економіки, отже окремих секторів фінансової системи представлена у вигляді окремих рахунків, що представляють собою послідовне та комплексне відображення економічних явищ, процесів та руху суспільного продукту у процесі відтворення.

Серед переліку таких рахунків можна виділити в окрему групу рахунки, які послідовно відображають розподільчі процеси – від виробництва товару

до його кінцевого споживання. Вони тісно взаємопов'язані між собою. Кожний наступний рахунок є продовженням попереднього, а всі разом відображають річний рух фінансових ресурсів у межах процесу відтворення та в розрізі окремих секторів економіки. До переліку таких рахунків, що мають особливо важливе значення для аналізу стану фінансової системи, можна віднести рахунок виробництва, рахунок утворення доходу, рахунок розподілу первинного доходу, рахунок вторинного розподілу доходу, рахунок використання наявного доходу, рахунок капіталу.

Дані рахунки в розрізі інституційних секторів економіки та в цілому за період з 1990 по 2012 рік наведені у додатках Б, В, Д, Е, Ж, З. Кожний рахунок представляє собою баланс економічних операцій у вигляді таблиці, у якій відображено ресурси та їх використання. Кожна операція представляє собою вартісний потік між інституційними одиницями та відображається у конкретному показнику. Більшість операцій передбачає наявність зустрічних потоків між учасниками, тобто потоків товарів, послуг та їх грошової компенсації. Виняток становлять трансферти – операції без компенсацій, тобто без зустрічного руху товарів, послуг тощо.

Економічні операції поділяються на декілька груп.

1. Операції з товарами та послугами:

- виробництво товарів та послуг;
- використання товарів та послуг.

2. Операції з доходами:

- розподіл доходів;
- перерозподіл доходів.

3. Операції з фінансовими інструментами:

- придбання фінансових активів;
- прийняття фінансових зобов'язань [113, с. 17].

Показники рахунків представлені у вартісному вираженні та у відсотках, які відображають частку кожного сектора на всіх етапах економічного

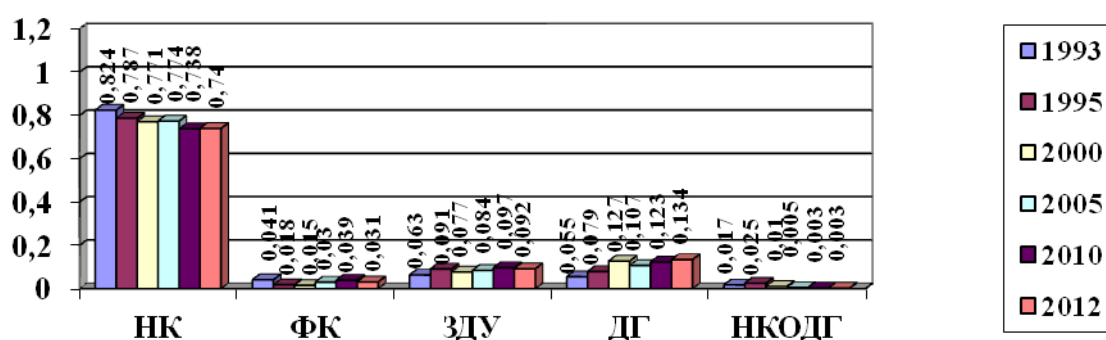
процесу. Це дозволяє розкрити деякі тенденції та динаміку змін протягом 1990-2012 рр.

Першим рахунком у визначеному вище переліку рахунків є рахунок виробництва. Він посідає особливе місце в СНР. У ньому визначається валова додана вартість, яка становить основу визначення ВВП як найважливішого показника оцінки стану економіки та її порівняння на міжнародному рівні.

Валова додана вартість визначається як різниця між випуском та проміжним споживанням. Вона представляє собою первинні доходи, що створюються учасниками виробництва і розподіляються між ними. Під випуском розуміють вартість товарів і послуг, що є результатом виробничої діяльності одиниць – резидентів – у звітному періоді. Проміжне споживання відображає вартість товарів і послуг, використаних у процесі виробництва інституційними одиницями, за винятком основних засобів, використання яких враховується як споживання основного капіталу. У даному рахунку також представлені показники, що будуть використані у наступних рахунках. Це споживання основного капіталу та чиста додана вартість. Споживання основного капіталу, тобто зменшення його вартості як під час використання у виробництві протягом звітного року, в результаті чого він зазнає фізичного зносу, так і в результаті морального зносу та випадкових пошкоджень. Різниця між валовою доданою вартістю та споживанням основного капіталу представляє собою чисту додану вартість. Представлені у додатку Б статистичні та розрахункові дані за 1990-2012 рр. свідчать про поступове, проте стійке скорочення частки нефінансових корпорацій (тобто, в основному виробничих підприємств) у валовому випуску продукції та суттєвому зростанні частки домашніх господарств. Це є свідченням деякого відставання виробничого сектора від загального росту випуску продукції та послуг. Зміни у інших секторах економіки по даному показнику були незначними.

Крім того, з метою порівняльного аналізу стану та руху фінансових ресурсів у розрізі окремих секторів економіки та економічного процесу загалом доцільно показники частки кожного сектора, що виражені у відсотках, перевести у відповідні коефіцієнти. Це дозволить проводити додаткові розрахунки і побудувати графіки, що комплексно відображають секторальний розподіл, динаміку та тенденції руху фінансових ресурсів країни.

Представлений на рис. 2.4 графік випуску товарів та послуг за 1993-2012 рр. свідчить про стійке падіння частки НК та зростання частки ДГ, отже, дрібнотоварного виробництва, що, безперечно, може мати місце на певних етапах історичного розвитку країни, особливо у періоди спаду виробництва та стагнації економіки загалом.

Рис. 2.4. Випуск товарів і послуг за інституційними секторами в Україні протягом 1993-2012 рр.

Джерело: складено автором

Проте науково-технічний прогрес переважно зароджується в умовах масового виробництва, що властиво для великих корпорацій. У зв'язку з цим необхідні заходи, направлені на поглиблення співпраці між різними за розмірами та фінансовими можливостями господарськими одиницями, що сприятиме розвитку кооперації та підвищенню ефективності економіки в цілому.

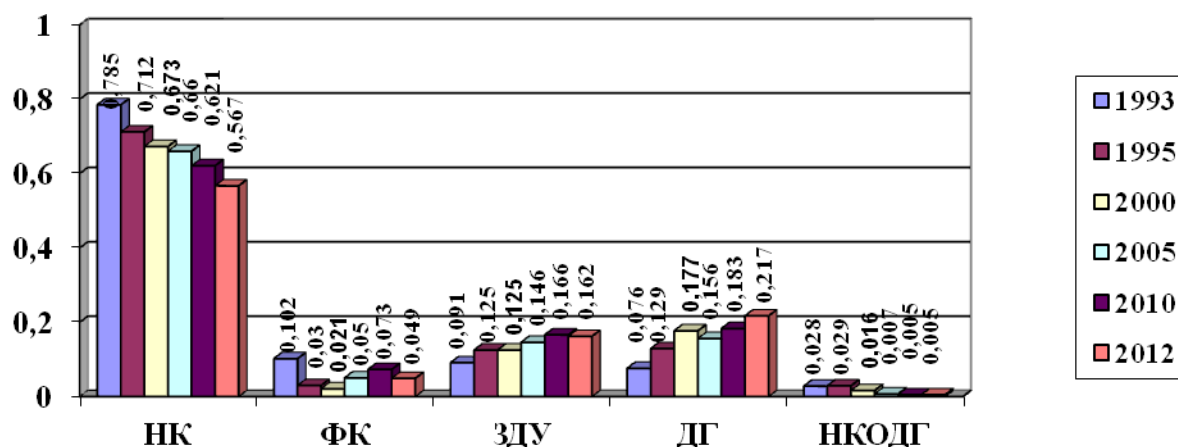
Крім того, деяке зростання частки ЗДУ свідчить про зростання ролі держави та сфери послуг в цілому.

Не менш важливим показником рахунку виробництва з точки зору аналізу ефективності економіки та фінансової системи є проміжне споживання. Воно включає матеріальні витрати та оплату послуг (включаючи витрати на відрядження). До матеріальних витрат включається вартість витрачених у виробництві сировини, матеріалів, напівфабрикатів та комплектуючих виробів, палива й енергії, запчастин, тари і тарних матеріалів, інших матеріальних витрат. Не включається до матеріальних витрат вартість придбаного для перепродажу товару та вартість покупних матеріалів (електроенергії, газу, нафтопродуктів тощо), які реалізуються без додаткової обробки на підприємстві. Оплата послуг включає послуги вантажного та пасажирського транспорту, послуги пошти і зв'язку, діяльність у сфері інформатизації, послуги освіти тощо. Крім того, включає непрямо вимірювану оплату послуг фінансового посередництва [119, с. 40-41].

Судячи із перелічених складових проміжного споживання, його частка у випуску продукції (наданих послуг) не повинна бути значною, а в умовах спаду виробництва повинна скорочуватись. Тим не менше такого скорочення в цілому по економіці не відчувалося, а його частка у випуску протягом 1993-2012 рр. коливалася в межах 60,0-61,4 %, тобто залишилося майже без змін, якщо не брати до уваги 1990 рік, у якому така частка складала 52,6 %. Натомість матеріальні витрати та оплата послуг на виробничих підприємствах (сектор НК) мали тенденцію до зростання. Якщо у 1993 році частка проміжного споживання у витратах виробництва становила 62,7 %, тобто була вищою за загальний по економіці показник на 2,7 %, то у 2012 році вона становила 69,3 %. Таким чином, перед наукою і практикою стоїть незмінне протягом багатьох років завдання по зниженню матеріальних витрат виробництва та оплати послуг, що у свою чергу, сприятиме росту валової доданої вартості (яка є основою ВВП) навіть за відсутності фізичного зростання виробництва.

Показники частки валової доданої вартості, як і проміжного споживання в цілому по економіці, за період з 1993 по 2012 рік, не зазнали суттєвих змін та коливались у межах 38,6-40,0 %, за винятком 1990 року, у якому вона становила 47,4 %, тобто була значно вищою.

В той же час, розподіл валової доданої вартості між секторами економіки свідчить про значні зміни, які мали місце протягом даного періоду, у процесі формування первинних доходів. При цьому, зміни відбувалися в усіх секторах економіки, та особливо значними у секторі НК та ДГ. Так, у секторі НК частка валової доданої вартості, отже і частка фінансових ресурсів, скоротилася з 78,5 % у 1993 році до 62,1 та 56,7 % у 2010 та 2012 роках. Натомість у секторі ДГ частка фінансових ресурсів зростає з 7,6 % у 1993 році до 18,3 % у 2010 та 21,7 % у 2012 роках. Зростає також частка сектора ЗДУ, що є свідченням загального росту сфери послуг. Загальна картина змін у розподілі фінансових ресурсів у межах валової доданої вартості представлена на рис. 2.5.

Рис. 2.5. Валова додана вартість за інституційними секторами в Україні протягом 1993-2012 рр.

Джерело: складено автором

Представлені на рис. 2.5 коефіцієнти участі окремих секторів економіки України у формуванні валової доданої вартості свідчать про загрозливі тенденції скорочення сфери виробництва та зростання сфери послуг, що може мати місце за умов перевиробництва товарів, про різновекторний

характер змін, що мали місце протягом 1993-2012 рр. у формуванні первинних доходів економічних суб'єктів, зокрема, змін в оплаті праці, оподаткуванні та формуванні прибутку.

Детальний розподіл валової доданої вартості представлено у рахунку утворення доходу (додаток В), що відображає подальший рух фінансових ресурсів країни у розрізі економічних суб'єктів (окремих підсистем) та секторів економіки. У даному рахунку знаходять своє відображення такі важливі показники первинного розподілу, як оплата праці найманих працівників, податки та субсидії на виробництво та імпорт, валовий прибуток (змішаний дохід).

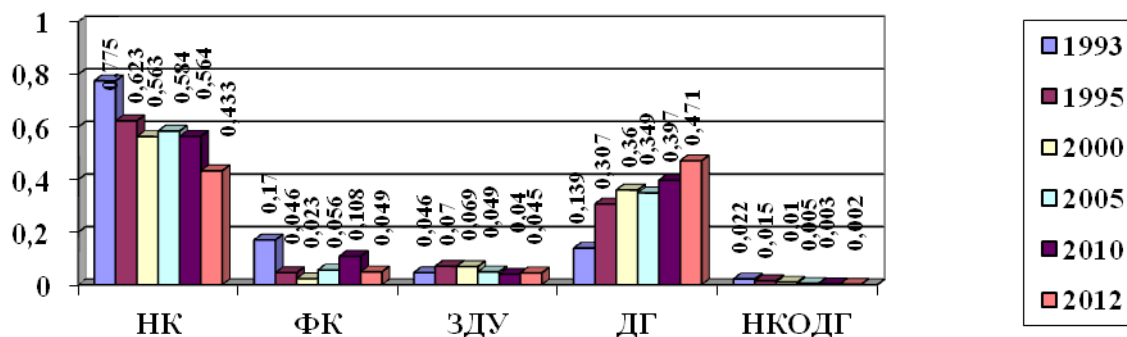
Основними суб'єктами розподілу даних ресурсів є сектор НК, сектор ЗДУ та ДГ. Оплата праці найманих працівників в основному зосереджена у секторі НК, проте її частка за досліджуємий період постійно скорочується (з 76,8 % у 1993 році до 67,8 % у 2012 році). Натомість зростає частка сектора ЗДУ (із 17,0 % до 24,5 %, відповідно).

Податки та субсидії, що пов'язані з виробництвом, не відігравали суттєвої ролі у формуванні доходів держави та суб'єктів господарювання, оскільки майже повністю взаємоперекривалися. Проте вибіркового характеру оподаткування та, особливо, субсидування викликає нестачу коштів у бюджеті та напругу у фінансовій системі.

Особливої уваги в аналізі стану фінансової системи заслуговує показник валового прибутку (змішаного доходу), оскільки прямо чи опосередковано є джерелом формування фінансових ресурсів практично всіх економічних суб'єктів та секторів економіки. Його динаміку та розподіл представлено на рис. 2.6.

Загальні обсяги, динаміка та структура розміщення даного джерела фінансових ресурсів свідчать про скорочення частки секторів НК, ЗДУ і НКОДГ та особливе зростання частки ДГ. За таких умов скорочуються інвестиційні можливості виробничого сектора, а належні умови реалізації зростаючих інвестиційних можливостей домашніх господарств поки що не

сформані. Таким чином, значна та все зростаюча частина фінансового ресурсу країни спрямовується на поточне споживання та значною мірою на неорганізоване заощадження.

Рис. 2.6. Валовий прибуток, змішаний дохід за інституційними секторами в Україні протягом 1993-2012 рр.

Джерело: складено автором

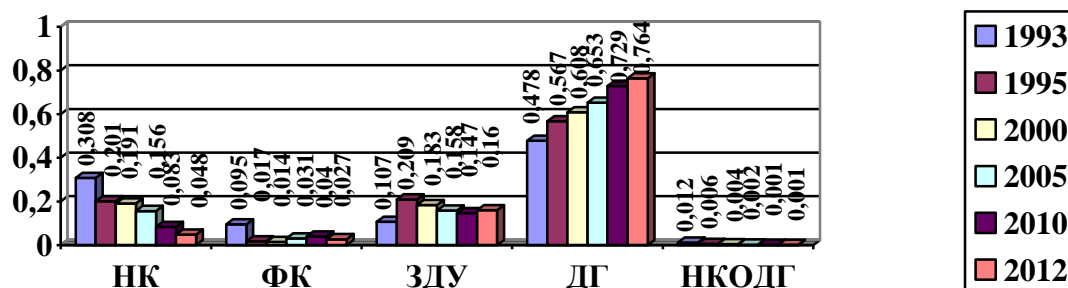
Валовий прибуток (змішаний дохід) є також важливим ресурсом та показником рахунку розподілу первинного доходу (додаток Д). У даному рахунку також знаходять своє відображення доходи (ресурси) та їх використання окремими секторами економіки, що пов'язані зі сплатою податків на виробництво та податків на продукти, субсидій на виробництво та субсидій на продукти, інших податків та інших субсидій, доходи від власності, отримані від інших країн та сплачені іншим країнам. Дані операції відображають вартісний приріст суспільного продукту, оскільки податки – це додана державою вартість, його переміщення між секторами економіки та зростання або зменшення в результаті реалізації відносин власності на міжнародному рівні.

Балансуючим показником, що відображає кінцеві результати формування та розподілу первинних доходів, є валове сальдо первинних доходів (додаток Д). Він відображає кардинальні зміни, що мали місце в економіці протягом тривалого часу як за обсягами, так і за структурою розміщення фінансових ресурсів країни (рис. 2.7).

На даному етапі реалізації фінансових відносин з приводу формування та розподілу фінансових ресурсів між економічними суб'єктами відбувається

їх приріст за рахунок податків на продукти та збільшення або зменшення за рахунок доходів від власності і подальший перерозподіл на користь держави та домашніх господарств.

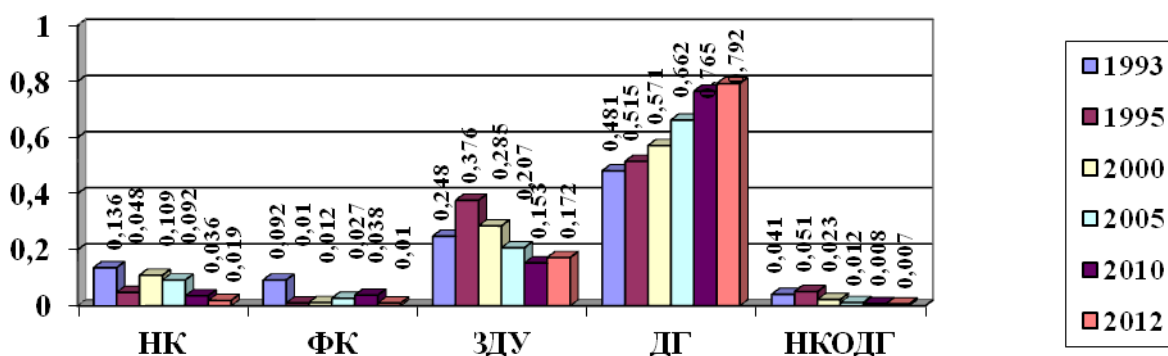
Рис. 2.7. Валове сальдо первинних доходів за інституційними секторами в Україні протягом 1993-2012 рр.

Джерело: складено автором

Як видно на рис. 2.7, основні фінансові ресурси зосереджені у секторі домашніх господарств та секторі ЗДУ, що означає зростання їх вагомості у фінансовій системі в цілому. Їх загальна частка у фінансових ресурсах країни протягом 1993-2012 рр. постійно зростає. У 2010-2012 рр. вона становить понад 80-90 %, що свідчить про значні диспропорції у розподілі фінансових ресурсів та вкрай загрозливий стан сектора матеріального виробництва (НК).

Тим не менше, процес перерозподілу фінансових ресурсів має своє продовження та знаходить своє відображення у рахунку вторинного розподілу доходу (додаток Е).

Даний рахунок відображає економічні операції та показники, що пов'язані зі сплатою та зарахуванням поточних податків (на доходи, майно тощо), із внесками на соціальне страхування та соціальною допомогою, іншими поточними трансфертами (отриманими та сплаченими іншим країнам). Балансуючим показником між доходами та витратами (ресурсами та їх використанням) даного рахунку є валовий наявний дохід. Його абсолютні і відносні показники та графічне відображення свідчать про подальший перерозподіл фінансових ресурсів на користь держави та домашніх господарств (рис. 2.8).

Рис. 2.8. Валовий наявний дохід за інституційними секторами в Україні протягом 1993-2012 рр.

Джерело: складено автором

Крім того, обсяги фінансових ресурсів і темпи скорочення виробничого сектора поступають аналогічним показникам фінансового сектора, що є свідченням абсолютного погіршення економічних умов діяльності та фінансового стану сектора НК. За таких умов частина підприємств знаходиться на межі або потрапляє в зону збиткової діяльності. Як відомо, протягом тривалого часу близько половини підприємств України є збитковими.

Обсяги ресурсів, що знаходяться у розпорядженні сектора НК, настільки незначні, що їх вистачає лише на заміщення вибувчих активів. Вони у подальшому знаходять своє відображення у рахунку використання наявного доходу (додаток Ж), у показнику валового заощадження, яке повністю спрямовується на заміщення споживання (отже, заміну вибувшого у результаті фізичного або морального зносу) основного капіталу.

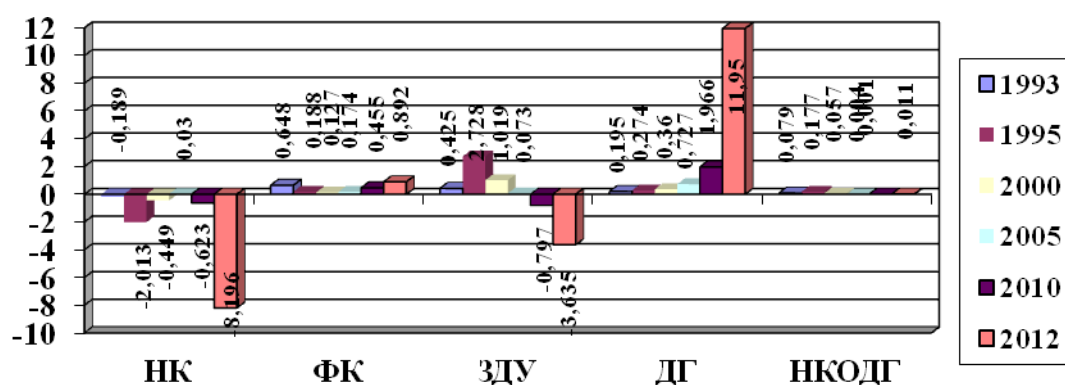
Але, оскільки власних коштів на заміну вибувшого основного капіталу на виробництві, у більшості випадків, не вистачає (за винятком 2005 року), підприємства, а також держава та інші економічні суб'єкти вдаються до запозичень.

Результатом таких операцій та показником, що відображає заміщення вибувчих основних засобів, як за рахунок власних коштів, так і за рахунок запозичених, є чисте заощадження. Він є ключовим показником рахунку капіталу, у якому також відображені операції, що завершують економічний

цикл (який об'єднує всі етапи відтворення, починаючи від створення суспільного продукту до його кінцевого споживання та нагромадження) та розподіл фінансових ресурсів у розрізі секторів економіки. Такими показниками є капітальні трансферти, що одержані або сплачені іншим країнам, всього (зміна чистого багатства за рахунок заощадження та капітальних трансфертів), а також показники, які деталізують структуру (складові та їх розподіл) чистого багатства (додаток 3).

Показник “чисте заощадження”, окрім обсягів, динаміки та структури розміщення фінансових ресурсів, також відображає дефіцит коштів та необхідність залучення кредитних ресурсів (рис. 2.9).

Як видно на графіку, найбільших труднощів на протязі 1993-2012 рр. зазнавали сектори НК та ЗДУ. Лише у 2005 році суб'єкти господарювання та у попередні роки держава змогли провести заміщення вибувших основних засобів за рахунок власних фінансових можливостей. В усіх інших випадках вони змушені вдаватися до залучення кредитних ресурсів. Натомість інші сектори економіки мали змогу нарощувати активи (основний та оборотний капітал у термінології національних рахунків) за рахунок внутрішніх джерел.

Рис. 2.9. Чисте заощадження за інституційними секторами в Україні протягом 1993-2012 рр.

Джерело: складено автором

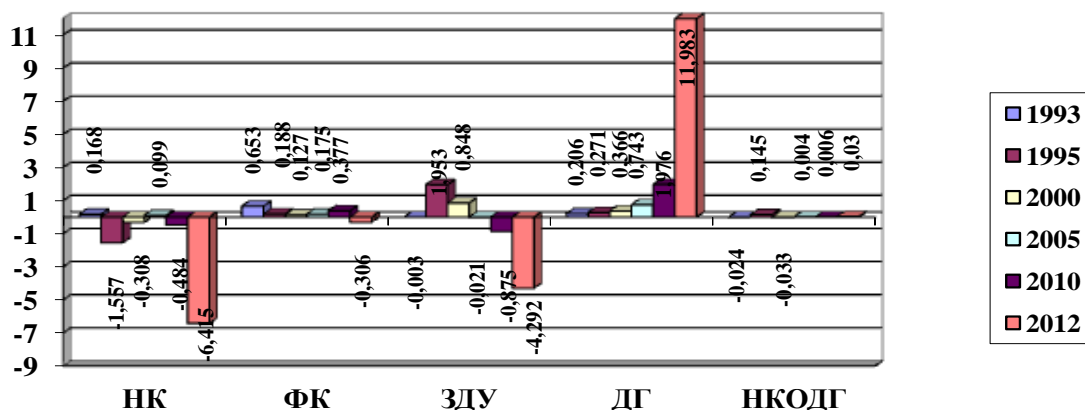
Саме внутрішні джерела фінансових ресурсів повинні бути основою формування національного багатства країни, використання якого сприятиме зростанню власних фінансових можливостей подальшого розвитку суб'єктів

господарювання та економіки в цілому. Проте на практиці це вдається лише сектору ДГ, дещо менше – сектору ФК та НКОДГ. Це можна помітити, розглянувши показник зміни чистого багатства, яке формується як за рахунок власних заощаджень, так і за рахунок позитивної різниці у капітальних трансфертах (одержаних або сплачених іншим країнам). Його абсолютний приріст на протязі 1993-2012 рр. формується, в основному, за рахунок чистого заощадження. У свою чергу приріст чистого багатства повинен бути основним джерелом приросту основного капіталу та зростання запасів матеріальних оборотних коштів. Такий приріст у 2012 році в цілому по економіці становив 99 654 млн. грн., у якому 12 395 млн. грн., або 12,4 %, були власні кошти економічних суб'єктів, а 87 259 млн. грн., або 87,6 %, – кредитні ресурси. Для порівняння, у значно кращому за фінансовими результатами був 2005 рік, де увесь приріст основного капіталу та матеріальних оборотних коштів на суму 49 331 млн. грн. покривався приростом чистого багатства на суму 62 776 млн. грн.

Даним показником (без його подальшої деталізації) можна завершити короткий аналіз стану фінансової системи на рівні окремих секторів економіки.

Він відображає завершення економічного процесу (процесу відтворення), що дозволяє зробити остаточні висновки відносно руху фінансових ресурсів країни від їх формування до повного використання (рис. 2.10).

Як видно на рис. 2.10, у зоні нестачі власних фінансових ресурсів, у більшій чи меншій мірі, знаходились майже всі сектори економіки, за винятком ДГ. У найгіршому положенні були і, очевидно, залишаються сектори НК та ЗДУ, у яких нестача коштів набуває хронічного характеру. Це найбільш проблемні зони економіки та сектори фінансової системи, оздоровлення яких потребує значних змін в економічній політиці загалом та фінансовій зокрема.

Рис. 2.10. Зміна чистого багатства за інституційними секторами в Україні протягом 1993-2012 рр.

Джерело: складено автором

На основі наведених у додатках окремих рахунків та їх показників складено алгоритм оцінки стану фінансової системи країни протягом календарного року у розрізі інституційних секторів та в цілому, де кожний показник є сальдом надходжень та використання ресурсів на певному етапі економічного процесу (додаток II). Це створює передумови для складання у подальшому балансу фінансових ресурсів.

2.3. Особливості аналізу та оцінки базового рівня фінансової системи України

Фінансову систему, як і економіку в цілому, на її первинному (базовому) рівні з точки зору її суб'єктів представляють юридичні та фізичні особи. Останні, в залежності від місця та ролі в економіці, особливостей діяльності тощо об'єднуються (виділяються) у складі окремих галузей, підгалузей, видів діяльності, територій та інших утворень з метою структуризації економіки, її управління, проведення статистичних спостережень та наукових досліджень. Юридичних та фізичних осіб як суб'єктів фінансових відносин в економічній літературі, у більшості випадків, виділяють у складі окремих ланок та сфер фінансової системи. Так,

наприклад, до сфери суб'єктів господарювання як окремі ланки відносять фінанси комерційних підприємств і організацій усіх форм власності та фінанси некомерційних установ і організацій [190, с. 33]. Дані ланки відображають особливості фінансів суб'єктів господарювання, які організують свою діяльність на комерційній та некомерційній основі. Як юридичні особи, вони зобов'язані складати та подавати у відповідні органи фінансову звітність, а державні підприємства, установи та організації також зобов'язані складати фінансові плани (бюджети, кошториси тощо).

З точки зору фінансової системи узагальнені фінансові показники стають інформаційним джерелом аналізу та оцінки її стану. Зазначимо, що оцінка стану фінансової системи на основі фінансово-економічних показників окремих підприємств, установ, організацій та окремих домашніх господарств не дає достатніх підстав для узагальнених висновків про стан окремих складових та системи в цілому, оскільки не може повною мірою відображати розмаїття фінансових відносин та тенденцій руху фінансових ресурсів, що мають місце у рамках системи. Їх можна помітити лише при комплексній оцінці окремих ланок, секторів, підсистем та в цілому. Крім того, для порівняння необхідна наявність певної бази, що відображає стан згрупованих за певною ознакою суб'єктів фінансової системи.

Також важливо зазначити, що кількість юридичних осіб, які здійснюють господарську діяльність в Україні, значно перевищує мільйонну позначку та має тенденцію до зростання. Це підтверджує необхідність їх систематизації, що в умовах глобалізаційних процесів набуває ознак уніфікації.

Це дає підстави зробити висновок про можливість дослідження первинного рівня фінансової системи на основі узагальнених фінансово-економічних показників діяльності суб'єктів господарювання, органів влади та домашніх господарств, сформованих Державною службою статистики України. До їх переліку пропонується віднести показники, що відображають кількісну та якісну зміну стану (наприклад частку) у локальній та загальній сукупності складових, доходи та витрати (видатки), фінансові результати й

інші показники ефективності фінансово-господарської діяльності, які в комплексі відображають рух фінансових ресурсів та взаємовідносини між суб'єктами фінансової системи.

Фінансові показники сформовані службою статистики України за приналежністю суб'єктів господарювання до галузевої, регіональної структури економіки та видів економічної діяльності. Виділення, починаючи з 2001 року, у складі економіки окремих видів економічної діяльності відповідає міжнародним тенденціям структуризації економіки, проведення спостережень за її структурними змінами в частині створення, реорганізації та ліквідації суб'єктів. Запровадження в Україні класифікації видів економічної діяльності ґрунтується на стандартній міжнародній класифікації видів діяльності Європейського Союзу [171, с. 84].

Фінансову систему на рівні юридичних осіб представляють підприємства, установи, організації та їх об'єднання (асоціації, корпорації, консорціуми, концерни й інші об'єднання юридичних осіб), біржі, кредитні спілки, споживчі товариства, об'єднання громадян (громадські організації, політичні партії, профспілки) тощо. Їх кількість по мірі поглиблення ринкових перетворень та демократизації суспільного життя постійно зростає. Це знаходить своє відображення у статистичних показниках, які усе більш деталізовано відображають структурні зміни, що відбуваються в економіці та фінансовій сфері.

Важливим кроком у покращенні статистичних спостережень за кількістю та структурою суб'єктів господарювання є прийняття Положення про ЄДРПОУ (Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України), затвердженого Постановою КМ України від 22.06.2005 р. № 499 [170, с. 79]. Суб'єктами даного реєстру є юридичні особи та відокремлені підрозділи юридичних осіб усіх форм власності та організаційно-правових форм господарювання, що знаходяться на території України та здійснюють фінансово-господарську діяльність. Це відкрило значно ширші можливості для дослідження стану фінансової системи на її первинному рівні. Кількість

та структура суб'єктів господарювання за період з 2005 по 2013 рік представлені в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Структурні показники діяльності суб'єктів господарювання України

Показник	Рік	Усього, тис. од.	у тому числі (%)	
			підприємства	фізичні особи – підприємці
Суб'єкти господарювання	2005	1023,4	-	-
	2010	2183,9	17,3	82,7
	2011	1701,6	22,1	77,9
	2012	1600,1	22,8	77,2
	2013	1722,1	22,8	77,2

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [170, с. 80; 174, с. 282]

Для порівняння: кількість суб'єктів господарювання у 1997 р. налічувала 615,7 тис., у 2001 р. – 834,9 тис. одиниць [170, с. 80]. Стійка динаміка росту суб'єктів господарювання спостерігалась до запровадження в дію (з 1.01.2011 р.) Податкового кодексу України, що суттєво вплинуло на кількісний склад фізичних осіб-підприємців. Загальна кількість суб'єктів господарювання у 2011 році порівняно з 2010 роком скоротилась на 482,3 тис. одиниць. Зменшення кількості фізичних осіб-підприємців знайшло своє відображення в обсягах реалізованої продукції (виконаних робіт та наданих послуг) практично в усіх галузях економіки України (табл. 2.6).

Як видно з табл. 2.6, найбільше падіння обсягів реалізованої продукції фізичних осіб-підприємців спостерігалось на транспорті, торгівлі та будівництві, а найменше – у сільському господарстві та промисловості. Починаючи з 2012 року спостерігається в основному поживлення підприємницької діяльності, яке продовжувалось і в 2013 році.

Пряма та опосередкована підтримка державою окремих галузей та їх окремих складових, малих форм господарювання позитивним чином впливає на зростання кількості суб'єктів господарювання та чисельності зайнятих працівників. Крім того, важливим фактором впливу на структурні показники діяльності суб'єктів господарювання є наявність стійкого ринку збуту. Це

пояснює надвисоку частку суб'єктів господарювання, зайнятих у галузі оптової та роздрібної торгівлі (табл. 2.7).

Таблиця 2.6

Обсяги реалізованої продукції за основними видами економічної діяльності

Вид економічної діяльності	Рік	Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг)		
		Усього, млн. грн.	у тому числі (%)	
			підприємства	фізичні особи – підприємці
1	2	3	4	5
Усього	2010	3596646,4	93,6	6,4
	2011	4202455,2	95,0	5,0
	2012	4459818,8	94,2	5,8
	2013	4334072,3	93,4	6,6
Сільське господарство, лісове та рибне господарство	2010	103561,2	96,5	3,5
	2011	130604,4	97,2	2,8
	2012	167332,5	97,2	2,8
	2013	166860,6	96,9	3,1
Промисловість	2010	1173801,8	98,8	1,2
	2011	1478701,9	99,1	0,9
	2012	1517617,7	98,8	1,2
	2013	1471982,1	98,6	1,4
Будівництво	2010	101991,1	94,8	5,2
	2011	124813,4	96,5	3,5
	2012	159430,4	97,7	2,3
	2013	140132,4	97,4	2,6
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	2010	1555284,6	90,4	9,6
	2011	1720868,9	92,2	7,8
	2012	1783736,9	91,0	9,0
	2013	1794980,6	90,5	9,5
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	2010	160170,2	89,8	10,2
	2011	200477,7	92,2	7,8
	2012	228906,6	92,7	7,3
	2013	225723,0	92,3	7,7
Фінансова та страхова діяльність	2010	168949,9	98,0	2,0
	2011	171887,7	98,3	1,7
	2012	165844,5	99,0	1,0
	2013	96631,3	98,5	1,5

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [174, с. 283]

Складаючи більше половини суб'єктів господарювання економіки України, а по кількості фізичних осіб-підприємців така частка іще вища, дана галузь стійко посідає перше місце по обсягах реалізації продукції, що є свідченням порівняно кращих умов економічної діяльності даної галузі протягом 2010-2013 рр.

Друге місце посідає промисловість, показники якої протягом 2010-2013 рр. майже не зазнали змін, що є свідченням відсутності суттєвих змін у фінансово-економічній політиці держави. Посідаючи перше місце по кількості зайнятих працівників, вона суттєво відстає по обсягах реалізованої продукції, що не може не вплинути на показники ефективності.

Таблиця 2.7

Структурні показники діяльності суб'єктів господарювання за основними видами економічної діяльності*

(%)

Вид економічної діяльності	Рік	Кількість суб'єктів господарювання			Кількість зайнятих працівників			Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг)		
		Усього	у тому числі		Усього	у тому числі		Усього	у тому числі	
			під-ва	фізичні особи-під-ці		під-ва	фізичні особи-під-ці		під-ва	фізичні особи-під-ці
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Усього	2010	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	2011	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	2012	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	2013	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Сільське, лісове та рибне господарство	2010	3,7	13,4	1,6	7,5	9,7	1,5	2,9	3,0	1,6
	2011	3,6	11,1	1,5	7,4	9,2	1,5	3,1	3,2	1,7
	2012	4,3	13,1	1,7	7,5	9,3	1,7	3,8	3,9	1,8
	2013	4,1	12,7	1,6	7,5	9,4	1,7	3,8	4,0	1,8
Промисловість	2010	7,0	12,6	5,8	30,6	38,9	7,1	32,6	34,4	6,3
	2011	7,2	12,6	5,6	31,7	39,1	7,4	35,2	36,7	6,6
	2012	7,1	11,9	5,7	32,2	39,4	8,0	34,0	35,7	7,3
	2013	7,1	12,7	5,4	31,8	39,3	7,7	34,0	35,8	7,3
Будівництво	2010	3,4	10,1	2,1	4,9	5,9	1,8	2,8	2,9	2,3
	2011	3,5	10,0	1,6	4,6	5,6	1,5	3,0	3,0	2,1
	2012	3,2	9,3	1,4	4,4	5,3	1,2	3,6	3,7	1,4
	2013	3,1	9,3	1,3	4,1	5,0	1,2	3,2	3,4	1,3
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспорт	2010	54,8	29,1	60,2	27,5	15,6	61,1	43,2	41,8	64,7
	2011	54,1	29,7	61,1	26,6	16,0	61,3	40,9	39,8	63,3
	2012	52,7	28,4	59,8	25,6	15,5	59,6	40,0	38,6	62,4
	2013	51,7	28,1	58,7	26,0	15,7	58,7	41,4	40,1	59,9

них засобів і мотоциклів										
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	2010	6,7	3,6	7,3	10,5	11,7	7,3	4,5	4,3	7,1
	2011	5,9	3,9	6,4	10,7	11,8	6,9	4,8	4,6	7,4
	2012	5,4	4,2	5,8	10,9	12,2	6,6	5,1	5,0	6,5
	2013	5,4	4,2	5,7	10,9	12,3	6,5	5,2	5,1	6,1
Фінансова та страхова діяльність	2010	0,7	1,5	0,5	0,9	1,0	0,4	4,7	4,9	1,5
	2011	0,7	1,5	0,4	0,9	1,0	0,3	4,1	4,2	1,4
	2012	0,6	1,4	0,4	0,8	0,9	0,3	3,7	3,9	0,7
	2013	0,6	1,3	0,4	0,7	0,8	0,3	2,2	2,4	0,5

*Без банків, бюджетних установ та з урахуванням інформації по фізичних особах-підприємцях сформованих на підставі даних Державної податкової служби України.

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [174, с. 284-285]

Натомість галузі транспорту, сільського господарства та будівництва показують незначну, проте стійку динаміку приросту показників, які відображають їх місце у фінансовій системі України. При цьому, лише у сільському господарстві зростання обсягів реалізації продукції показують як підприємства так і фізичні особи-підприємці. На транспорті та будівництві позитивну динаміку показують лише підприємства, натомість фізичні особи втрачають свої позиції. Це є свідченням концентрації капіталу у даних галузях та укрупнення виробничих структур. Від'ємну динаміку показників протягом 2010-2013 рр. мала також фінансова та страхова діяльність, успіхи та невдачі якої у найбільшій мірі залежать від загального стану економіки. Незважаючи на скорочення кількості суб'єктів господарювання та чисельності зайнятих, тут не вдалося подолати негативні тенденції та втримати позиції, досягнуті у 2010 році.

Суб'єкти господарювання та галузі, які вони представляють, що мають позитивну динаміку доходів, за умови недопущення випереджаючого росту витрат, мають позитивні фінансові результати. Вони стають основою подальшого розвитку та показниками оцінки діяльності суб'єктів господарювання у складі фінансової системи (табл. 2.8).

Показники фінансових результатів пропонуємо розглядати як якісні показники, що відображають стан суб'єктів господарювання, галузей та

фінансової системи в цілому. Скорочення частки збиткових підприємств і зростання показника рентабельності свідчить про позитивні тенденції в галузі та економіці загалом, і навпаки.

Таблиця 2.8

Фінансові результати до оподаткування за основними видами економічної діяльності *

(млн. грн.)

Вид економічної діяльності	Рік	Фінансовий результат (сальдо)	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які зазнали збитку		Рентабельність операційної діяльності
			відсотків до загальної кількості	фінансовий результат	відсотків до загальної кількості	фінансовий результат	
Усього	2010	58334,0	59,0	212008,6	41,0	153674,6	4,0
	2011	122210,0	65,1	272726,2	34,9	150516,2	5,9
	2012	101884,7	64,5	277938,5	35,5	176053,8	5,0
	2013	29602,8	65,9	234492,2	34,1	204889,4	3,9
Сільське, лісове та рибне господарство	2010	17291,8	69,5	22306,1	30,5	5014,3	22,9
	2011	25565,9	83,0	30615,2	17,0	5049,3	23,2
	2012	26992,7	78,3	33906,7	21,7	6914,0	21,7
	2013	16005,4	79,8	26903,7	20,2	10898,3	11,8
Промисловість	2010	31221,1	58,7	68933,1	41,3	37712,0	3,5
	2011	58662,3	62,6	106688,2	37,4	48025,9	4,7
	2012	21353,4	62,4	86504,1	37,6	65150,7	3,4
	2013	13204,5	63,2	80526,1	36,8	67321,6	3,0
Будівництво	2010	-4418,2	55,3	4905,1	44,7	9323,3	-1,5
	2011	-3845,8	60,5	5373,0	39,5	9218,8	0,2
	2012	-71,1	60,5	9139,1	39,5	9210,2	-0,1
	2013	-5547,2	62,1	5700,1	37,9	11247,3	-0,4
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	2010	14883,5	62,5	42655,9	37,5	27772,4	9,8
	2011	21591,5	66,7	48487,9	33,3	26896,4	15,0
	2012	9608,0	66,0	43877,8	34,0	34269,8	12,2
	2013	-8572,5	67,0	36807,4	33,0	45379,9	9,5
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	2010	5058,9	54,6	10387,7	45,4	5328,8	5,6
	2011	8741,4	63,4	15692,2	36,6	6950,8	6,1
	2012	7524,9	61,8	13946,5	38,2	6421,6	5,4
	2013	2470,1	63,1	9814,8	36,9	7344,7	3,9
Фінансова та страхова діяльність	2010	15627,0	58,9	38445,2	41,1	22808,2	3,5
	2011	12423,2	59,5	30617,1	40,5	18193,9	6,2
	2012	37984,3	60,3	48666,4	39,7	10682,1	6,1
	2013	23928,5	60,9	38619,0	39,1	14690,5	6,2

*Без урахування діяльності банків та бюджетних установ

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [174, с. 58, 60]

Наведені у табл. 2.8 показники свідчать про доволі високу частку збиткових підприємств в економіці України протягом 2010-2013 рр. Дана проблема для економіки України не нова, а її вирішення лежить у площині фінансової системи, якщо виходити з того, що кожна діяльність, яка має суспільний характер, не повинна бути збитковою. Цьому підтвердженням є значно менша кількість збиткових підприємств на початку 1990-х років. У 1995 році кількість збиткових підприємств у промисловості становила 12 %, на транспорті – 10 %, у будівництві – 10 % [167, с. 108].

У 2000 році подібні показники складали: по промисловості – 43 %, сільському господарстві – 35 %, будівництві – 38 %, транспорті та зв'язку – 51 %, торгівлі та громадському харчуванні – 36 % [168, с. 66].

Розподіл прибутків та збитків лежить у площині міжсекторальних та внутрішньосекторальних, міжгалузевих та внутрішньогалузевих фінансових відносин. Значні преференції з боку держави по відношенню до сільського господарства, зокрема в частині оподаткування, вивели дану галузь на перші місця як по кількості прибуткових підприємств, так і по показнику рентабельності. Натомість будівництво показує від'ємні фінансові результати та від'ємну рентабельність, незважаючи на те, що кількість збиткових підприємств та зайнятих у галузі працівників поступово скорочується.

Скорочення кількості збиткових підприємств показують ряд галузей, що є свідченням поступового покращення умов економічної діяльності. Тим не менше наявність розподілу прибутків та збитків у подібних масштабах між галузями та всередині них заслуговує пояснення з точки зору фінансової системи.

Варто зазначити, що формування позитивних фінансових результатів завжди залежить від співвідношення між доходами та витратами. Прибутковість господарської діяльності зазвичай досягається при зростанні виробництва та випереджаючому рості доходів. У випадку скорочення виробництва та реалізації продукції, що мало місце по окремих галузях та в цілому по економіці у 2013 році, основним фактором досягнення

позитивного фінансового результату стає економія витрат. До економії витрат, особливо у кризові періоди, вдаються практично в усіх країнах як суб'єкти господарювання, так і органи влади. Проте цього доволі тривалий період не вдається досягнути більше ніж третині підприємств та організацій України.

З огляду на важливість проблеми пропонуємо провести аналіз окремих показників, що відображають витрати та доходи суб'єктів господарювання на макроекономічному рівні (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Випуск та його розподіл за окремими видами економічної діяльності

(у фактичних цінах, млн. грн.)

Види економічної діяльності	Рік	Випуск	у тому числі:			
			Проміжне споживання		Валова додана вартість	
			Сума	%	Сума	%
1	2	3	4	5	6	7
Сільське, лісове та рибне господарство	2001	66306	36885	55,6	29421	44,4
	2005	94801	54259	57,2	40542	42,8
	2010	195390	112442	57,5	82948	42,5
	2011	261331	151370	57,9	109961	42,1
	2012	269983	156738	58,1	113245	41,9
Добувна промисловість	2001	23411	14898	63,6	8513	36,4
	2005	41149	23210	56,4	17939	43,6
	2010	119911	55837	46,6	64074	53,4
	2011	157418	71724	45,6	85694	54,4
	2012	153036	70508	46,1	82528	53,9
Переробна промисловість	2001	172759	137167	79,4	35592	20,6
	2005	399039	312176	78,2	86863	21,8
	2010	810843	664094	81,9	146749	18,1
	2011	970116	811378	83,6	158738	16,4
	2012	974924	796482	81,7	178442	18,3
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	2001	27905	16673	59,7	11232	40,3
	2005	36739	21570	58,7	15169	41,3
	2010	98052	66298	67,6	31754	32,4
	2011	129202	87259	67,5	41943	32,5
	2012	144578	99012	68,5	45566	31,5
Водопостачання, каналізація, поводження з відходами	2001*	-	-	-	-	-
	2005*	-	-	-	-	-
	2010	25318	17121	67,6	8197	32,4
	2011	26112	18420	70,5	7692	29,5
	2012	24070	17041	70,8	7029	29,2
Будівництво	2001	18339	11048	60,2	7291	39,8
	2005	45972	29602	64,4	16370	35,6
	2010	137118	100470	73,3	36648	26,7
	2011	164992	123935	75,1	41057	24,9
	2012	184751	144251	78,1	40500	21,9
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних	2001	38989	16580	42,5	22409	57,5
	2005	99662	43621	43,8	56041	56,2
	2010	295912	133741	45,2	162171	54,8
	2011	362327	160581	44,3	201746	55,7

засобів і мотоциклів	2012	399249	189017	47,3	210232	52,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	2001	41295	16708	40,5	21587	59,5
	2005	91219	43784	48,0	47435	52,0
	2010	169526	82257	48,5	87269	51,5
	2011	215666	107543	49,9	108123	50,1
	2012	222425	118556	53,3	103869	46,7
Фінансова та страхова діяльність	2001**	-	-	-	-	-
	2005**	-	-	-	-	-
	2010	100995	38386	38,0	62609	62,0
	2011	97109	37680	38,8	59429	61,2
	2012	100096	37760	37,7	62336	62,3
Усього (в основних цінах)	2001	460520	280030	60,8	180490	39,2
	2005	995630	607029	61,0	388601	39,0
	2010	2466423	1474248	60,0	992175	40,0
	2011	2965675	1798775	60,7	1166900	39,3
	2012	3150653	1888496	59,9	1262157	40,1

*Водопостачання, каналізація, поводження з відходами представлено разом з виробництвом та розподіленням електроенергії та газу.

**Фінансова та страхова діяльність у 2001, 2005 роках Державною службою статистики України окремо не виділялась.

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [171, с. 31-33; 174, с. 30-31]

Приведені у табл. 2.9 показники свідчать про надто низьку частку валової доданої вартості по ряду ключових галузей, що суттєво обмежує можливості споживання та нагромадження, отже, повноцінного відтворення. Особливо складні економічні умови мали місце у переробній промисловості, будівництві, постачанні електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря. Тут частка проміжного споживання, отже витрат виробництва, є значно вищою, ніж в цілому по економіці. Перевищення проміжного споживання над валовою доданою вартістю, в цілому по економіці, протягом 2001-2012 рр. – це перевищення витрат виробництва (та збуту товарів, робіт, послуг) над доходами суб'єктів господарювання, яке становило більше ніж 20 %. Це означає, що 20 % створеної вартості в економіці України не було забезпечено внутрішнім ринком збуту, а зовнішній ринок з різних причин відкритий не для всіх. Галузі, у яких частка доданої вартості на рівні або нижча від середньої по економіці, стають більш залежними від коливань кон'юнктури ринку, мають відносно менші фінансові можливості модернізації та росту виробництва та можливості виходу на зовнішні ринки,

що для покращення загального стану фінансової системи України є особливо важливим. Цим можна пояснити високу частку збиткових підприємств та збиткових галузей, а також необхідність системного підходу до вирішення проблеми високих витрат виробництва.

З цією метою важливо розглянути структуру операційних витрат виробництва, у якій виділено окремі напрями використання коштів суб'єктами господарювання України у процесі фінансово-господарської діяльності (табл. 2.10).

Представлена у табл. 2.10 структура операційних витрат виробництва, що склалася протягом 2001-2011 рр., свідчить про надвисоку частку матеріальних витрат та інших операційних витрат. Починаючи з 2005 року у складі операційних витрат відображено витрати, пов'язані з придбанням товарів та послуг, передбачених для перепродажу та реалізованих без додаткової обробки. Їх частка у складі загальних витрат економіки надто висока, при тому що найбільш характерні такі витрати для торгівлі та фінансової діяльності.

Таблиця 2.10

Структура операційних витрат на виробництво продукції (робіт, послуг) за основними видами економічної діяльності у 2001-2011 рр.

Вид економічної діяльності	Рік	Відсотків до загальних витрат					
		матеріальні витрати	вартість товарів та послуг придбаних для перепродажу	амортизація	витрати на оплату праці	відрахування на соціальні заходи	інші операційні витрати
1	2	3	4	5	6	7	8
Всього по економіці	2001	55,9	-	7,1	12,8	4,0	20,2
	2005	26,8	54,4	2,5	5,9	2,1	8,3
	2010	26,5	52,8	2,8	5,9	2,1	9,9
	2011	28,1	51,4	2,7	6,0	2,2	9,6
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	2001	62,2	-	6,9	15,7	1,3	13,9
	2005	58,9	0,2	5,8	19,1	3,1	12,9
	2010	60,9	0	5,8	13,4	4,5	15,4
	2011	62,5	0	5,5	12,8	4,2	15,0
Промисловість	2001	69,0	-	5,9	10,3	3,6	11,2
	2005	66,8	9,3	3,6	9,1	3,6	7,6
	2010	64,0	12,7	3,7	8,5	3,3	7,8
	2011	64,0	13,8	3,4	8,1	3,2	7,5

Будівництво	2001	58,4	-	3,9	15,0	5,3	17,4
	2005	71,0	1,1	2,0	11,5	4,3	10,1
	2010	73,3	-	2,4	8,7	3,2	12,4
	2011	76,4	-	1,9	8,0	3,0	10,7
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	2001	17,2	-	4,9	13,4	4,5	60,0
	2005	0,8	92,7	0,4	1,2	0,4	4,5
	2010	1,1	90,3	0,5	1,6	0,6	5,9
	2011	1,2	90,1	0,5	1,8	0,6	5,8
Діяльність транспортів та зв'язку	2001	31,8	-	11,4	16,9	5,7	34,2
	2005	30,6	10,3	9,8	17,4	6,4	25,5
	2010	27,1	13,0	11,2	17,2	6,2	25,3
	2011	26,7	15,3	9,9	16,3	5,7	26,1
Фінансова діяльність	2001	15,8	-	4,4	18,2	5,9	55,7
	2005	-	-	-	-	-	-
	2010	0,6	86,9	0,3	2,0	0,6	9,6
	2011	1,0	87,7	0,3	1,9	0,6	8,5

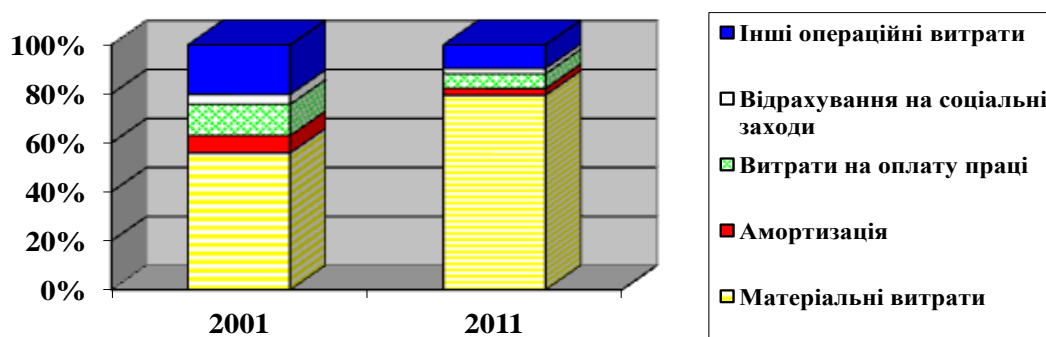
Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [169, с. 101; 170, с. 90; 172, с. 94-95]

Інші операційні витрати – це витрати, що пов'язані з реалізацією виготовленої продукції (робіт, послуг) та включають вартість послуг сторонніх підприємств, організацій, плату за розрахунково-касове обслуговування, податки та збори (за винятком тих, що пов'язані з використанням сировини, податку на додану вартість, податку на прибуток), різного роду втрати товарно-матеріальних цінностей, фінансові санкції, орендну плату тощо. Частка даних витрат найвища на транспорті, у сільському господарстві та будівництві.

Щодо інших витрат виробництва, таких як заробітна плата, відрахування на соціальні заходи та амортизація, то їх частка незначна та має загальну тенденцію до скорочення. Такі наднизькі витрати свідчать про високий рівень тінізації економіки (оскільки без робочої сили жодна галузь працювати не зможе), погіршення стану державних фінансів і, відповідне, загострення проблем соціальної сфери, скорочення можливостей технічного оновлення та відсутність внутрішніх резервів подальшої економії витрат.

Висока частка матеріальних витрат та доволі значна частка інших операційних витрат є результатом невпорядкованості відносин між суб'єктами господарювання у сфері обміну (виробниками, посередниками та

споживачами товарів). Для порівняння, відносини між платниками податків та державою, якщо не торкатися тіньової економіки, є значно простішими, більш прозорими та передбачуваними. В той же час скорочення витрат на оплату праці і, відповідно, відрахування на соціальні заходи свідчить про зосередження основної уваги внутрішнього менеджменту на адміністративних методах управління, що, безперечно, дає економію на витратах, проте має негативні соціальні наслідки та скорочує споживчий ринок, який, у свою чергу скорочує виробництво. Зростання частки матеріальних витрат протягом 2001-2011 років показано на рис. 2.11.

Рис. 2.11. Структура витрат на виробництво продукції

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України

При такій поведінці суб'єктів господарювання економіка попадає у замкнуте коло стагнації, при якому має місце хронічне недовиробництво, отже, завищені витрати та ціни, що дає змогу штучно занижувати рентабельність та приховувати прибуток.

За таких умов фінансова система на всіх етапах процесу відтворення повинна зазнавати численних змін у частині формування ринку споживача, а не ринку виробника-монополіста чи посередника, як це має місце протягом тривалого часу в Україні.

Якщо в економіці України у 2011 році 51,4 % операційних витрат з реалізованої продукції склали витрати, пов'язані з придбанням та перепродажем товарів і послуг, то це означає, що економіка втрачає своє

виробниче призначення, а вартість суспільного продукту значною мірою формується у сфері обміну [172, с. 94]. У 2005 році цей показник був іще вищим і становив 54,4 % [170, с. 90]. За таких умов виробництво втрачає свою привабливість для вкладення коштів, отже, необхідність регулювання галузі торгівлі стає особливо нагальною. Перепродаж товарів та послуг за своїми витратами об'єктивно не може перевищувати витрати всієї економіки, що пов'язані з їх виробництвом. Для подолання розглянутих вище проблем суб'єктів господарювання України необхідні системні зміни у фінансовій політиці держави.

Проблема збалансованості доходів та витрат не менш актуальна і для фінансів держави. Центральні та місцеві органи влади практично кожного року стоять перед проблемою збалансування доходів та видатків, пошуку додаткових джерел покриття дефіциту бюджету та повернення боргу.

Оцінка стану первинної ланки даного сектора фінансової системи лежить у площині доходів та видатків зведених бюджетів, інших централізованих фондів та зведених кошторисів бюджетних установ і організацій. Показники окремо взятого бюджету чи кошторису бюджетної організації не відображають їх місце у загальній сукупності складових, отже, не мають системного характеру.

Найбільш узагальненими показниками, що відображають загальний стан фінансових відносин центральних та місцевих органів влади, є показники зведеного бюджету України. Крім того, показники зведеного бюджету використовуються у співвідношенні до створеного в країні ВВП, що відображає взаємовідносини сектора загальнодержавних фінансів з іншими секторами фінансової системи. Між ВВП та бюджетом існує тісний зв'язок. Чим більше ВВП, тим легше органам влади формувати та виконувати бюджет, і навпаки. В той же час, продуктивне використання бюджетних коштів сприяє росту ВВП.

Зведений бюджет розглядають як сукупність показників бюджетів, об'єднаних за територіальною ознакою та країни в цілому. Він

використовується для аналізу стану бюджетної системи та розробки засад бюджетної політики економічного і соціального розвитку окремої території та держави.

Як свідчать статистичні матеріали, зокрема дані табл. 2.11, роль бюджету в економіці досить висока.

Таблиця 2.11

**Динаміка ВВП, доходів зведеного, державного та місцевих бюджетів
України за 2000-2012 рр.**

Показники	Роки					
	2000	2005	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7
Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах)						
млн. грн.	170070,0	441452	1120585	1349178	1459096	-
Доходи зведеного бюджету						
млн. грн.	49117,9	134183,2	314506,3	398553,6	445525,3	442788,7
у % до ВВП	28,9	30,4	28,1	29,5	30,5	-
Доходи державного бюджету						
млн. грн.	34806,1	103867,0	233990,5	311898,2	344711,4	337617,6
у % до ВВП	20,5	23,5	20,9	23,1	23,6	-
Доходи місцевих бюджетів						
млн. грн.	14311,8	30316,2	80515,8	86655,3	100813,8	105171,1
у % до ВВП	8,4	6,9	7,2	6,4	6,9	-

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України [168, с. 56 ; 174, с. 46, 33]

Частка доходів зведеного бюджету по відношенню до ВВП протягом 2000-2012 рр. поступово зростає на противагу тенденції, що мала місце протягом 1994-1999 рр., коли подібна частка скоротилася з 43,5 % до 25,2 % [38, с. 74]. У загальному зростанні дещо швидшими темпами зростають доходи Державного бюджету України, а доходи місцевих бюджетів скорочуються, що є свідченням зростання централізації фінансових ресурсів у державі.

Даний процес, на нашу думку, буде мати місце у бюджетній та фінансовій системах, доки не буде подолано, принаймі скорочено до мінімально допустимого рівня, дефіцит державного бюджету (табл. 2.12)

Таблиця 2.12

Дефіцит Державного бюджету України та джерела його покриття

(млн. грн.)

Показники	Роки					
	2000	2005	2010	2011	2012	2013
Перевищення видатків над доходами (дефіцит)	-6973*	7945,7	64265,5**	23557,6	53445,2	64706,7
Джерела фінансування дефіциту:						
- внутрішнє фінансування	-113,1	6997,5	17007,2	9852,8	40611,0	50777,0
- зовнішнє фінансування	-584,2	948,2	47258,3	13704,8	12834,2	13929,7

*Профіцит

**З урахуванням випуску у 2010 році ОВДП у сумі 16,4 млрд. грн., та випуску ОВДП для збільшення статутного капіталу державної іпотечної установи на суму 2 млрд. грн.

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [168, с. 58; 174, с. 50]

Дефіцит бюджету (його зростання або скорочення) є важливим фінансовим показником, який відображає стан доходів і видатків держави та рівень впорядкованості фінансових відносин між окремими складовими фінансової системи. Наявність постійного дефіциту державного бюджету, за винятком 2000 та 2002 років, є свідченням наявності проблем системного характеру, що мають місце у виробничій та соціальній сферах економіки України. Намагання держави через використання бюджетної та податкової системи підтримати обидві сфери одночасно обертається недоотриманням доходів та завищенням соціальних видатків.

Не менш важливим суб'єктом оцінки стану фінансової системи на її первинному рівні є фізичні особи, що в узагальненому виді представлені як домашні господарства та населення.

З обранням Україною курсу ринкових перетворень, з впровадженням перших кроків перед нею постало завдання реформування та застосування структурних змін в економіці та фінансовій системі загалом. Зокрема, був доповнений перелік суб'єктів економічних відносин домогосподарствами, які за часів попереднього укладу не визнавалися як суб'єкти фінансових відносин. Сьогодні це доволі самостійний та повноправний суб'єкт, сфера діяльності якого значно розширена. Якщо в недалекому минулому йому відводилась роль споживача, то сьогодні активно розвивається його виробнича риса. Його роль у фінансовій системі буде зростати по мірі включення даного суб'єкта у фінансово-господарську діяльність.

Роль даного суб'єкта у створенні ВВП з кожним роком зростає, оскільки домогосподарства як наймані працівники, підприємці та самозайняті здійснюють виробничу діяльність, надають послуги, нагромаджують та інвестують кошти, виконують соціальні функції.

Крім того, домогосподарства – це власники ресурсів, постачальники, виробники та споживачі товарів, робіт, послуг.

У ринковій економіці кожна господарська одиниця володіє певними економічними ресурсами і використовує їх ефективно з метою одержання доходу як засобу свого існування. Системою національних рахунків доходи поділяються на первинні (в першу чергу, заробітна плата, доходи самозайнятих, доходи від власності), соціальні трансферти, пенсії, приватні трансферти, інші грошові доходи.

Доходи населення в ринковій економіці виконують такі функції:

- 1) добробуту – забезпечують певний рівень життя населення;
- 2) мотиваційну – сприяють ефективному включенню до фінансово-господарської діяльності шляхом створення системи нових стимулів;
- 3) соціальну – формують відповідну якість життя, що охоплює умови праці, життя і відпочинку, соціальні гарантії та забезпеченість, наявність вільного часу й можливості його ефективного використання, а також суб'єктивні відчуття спокою, комфортності та стабільності.

Доходи населення України, виходячи з оцінки домашніх господарств, у складі національних рахунків мають найкращу динаміку росту (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Доходи населення України протягом 2000-2012 рр.

(млн. грн.)

Доходи	Роки				
	2000	2005	2010	2011	2012*
1	2	3	4	5	6
Усього у тому числі	128736	381404	1101175	1266753	1457864
заробітна плата	55853	160621	449553	529133	609394
прибуток та змішаний дохід	24696	58404	160025	200230	224920
доходи від власності (одержані)	3322	11072	67856	68004	80769
соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	44865	151307	423741	469386	542781
Наявний дохід	96609	298275	847949	988983	1149244
Реальний наявний дохід, відсотків до попереднього року	104,1	123,9	117,1	108,0	113,9

* Розрахунки виконано відповідно до "Методологічних положень оновленої версії системи національних рахунків 2008 року" (наказ Державної служби статистики України від 17.12.2013 № 398).

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [174, с. 360]

З табл. 2.13 видно, що доходи населення впродовж 2000-2012 рр. зросли майже в 11 разів з 128 736 млн. грн. до 1 457 864 млн. грн. Найбільша частка продовжує зберігатися за заробітною платою, яка станом на 2012 рік була зафіксована на рівні 41,8 % від загальної суми доходів, хоча це нижче на 1,6 % у порівнянні з 2000 роком (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Структура доходів населення України протягом 2000-2012 рр.

(%)

Доходи	2000	2005	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6
Усього у тому числі	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
заробітна плата	43,4	42,1	40,8	41,7	41,9
прибуток та змішаний дохід	19,2	15,3	14,5	15,8	15,4
доходи від власності (одержані)	2,6	2,9	6,2	5,4	5,5
соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	34,8	39,7	38,5	37,1	37,2

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [174, с. 361]

На протязі 2000-2012 рр. скоротився прибуток та змішаний дохід від підприємницької діяльності та від незалежної професійної діяльності з 19,2 % (2000 рік) до 15,4 % (2012 рік). Така тенденція не стільки пов'язана із падінням самого прибутку, скільки з переходом у тіньовий сектор.

Слід звернути увагу на зростання частки доходу від власності з 2,6 % у 2000 році до 5,6 % у 2012 році. Незважаючи на незначне збільшення, розвиток ринкових відносин вимагає дедалі більшого нарощення доходів від власності. До таких доходів відносять дивіденди, відсотки, ренту тощо. Фактично вони формуються в результаті діяльності на фінансовому ринку. У свою чергу, збільшення такого виду доходу пов'язане з пропозицією фінансових інститутів. Чим кращі умови пропонуються на фінансовому ринку, тим більше залучаються вільні кошти населення.

Не дивлячись на деяке покращення динаміки заробітної плати, у 2011-2012 роках, реального покращення життя населення не відбувається, а в

ряді років воно погіршується. Співвідношення між темпами зростання номінальної та реальної заробітної плати свідчить про протилежні тенденції та відставання останньої.

Таблиця 2.15

Динаміка заробітної плати в Україні за 2001-2011 рр.

(%)

Роки	Номінальна заробітна плата (до попереднього року)	Відхилення (+; -)	Реальна заробітна плата (до попереднього року)	Відхилення (+; -)
2000	129,6	-	99,1	-
2001	135,2	+5,6	119,3	+20,2
2002	121,0	-14,2	118,2	-1,1
2003	122,8	+1,8	115,2	-3
2004	127,5	+4,7	123,8	+8,6
2005	136,7	+9,2	120,3	-3,5
2006	129,2	-7,5	118,3	-2
2007	129,7	+0,5	112,5	-5,8
2008	133,7	+4	106,3	-6,2
2009	105,5	-28,2	90,8	-15,5
2010	120,0	+14,5	110,2	+19,4
2011	117,6	-2,4	108,7	-1,5
2012	114,9	-2,7	114,4	+5,7
2013	107,9	-7,0	108,2	-6,2

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [174, с. 363]

Протягом 2000-2013 рр. спостерігалися доволі суперечливі тенденції у формуванні номінального рівня заробітної плати, її зростання мінялося на падіння, і навпаки. Подібна ситуація мала місце при формуванні реальної заробітної плати. Приведені у табл. 2.15 дані свідчать, що не завжди підвищення номінальної заробітної плати веде до зростання реальної, і навпаки.

Відмінність між номінальною та реальною заробітною платою головним чином зумовлена існуванням інфляції, яка у значній мірі пов'язана з відсутністю належного росту виробництва та певною мірою регулювання і контролю з боку держави за процесом ціноутворення.

Зростання інфляції супроводжує падіння купівельної спроможності гривні. Особливо це гостро відчувається на споживчому ринку. Найвищого рівня індекс споживчих цін (ІСЦ) досяг у 2008 році. Він становив 122,3 % при встановленій межі комфортного коридора у розмірі 10 %. Вище 10 % він був також у 2004 (12,3 %), у 2006 (11,6 %), у 2007 (16,6 %) та у 2009 (12,3 %) роках. Значно кращим є цей показник у 2011 (4,6 %), 2012 (-0,2 %) та 2013 (0,5 %) роках [174, с. 62].

Окрім грошових, домогосподарства додатково отримують матеріальні доходи. Це можуть бути продукти, отримані від підсобного господарства, пільги та субсидії на оплату житлово-комунальних послуг та інші. Якщо у 2000 році такі доходи складали 31,9 % у складі сукупних ресурсів домогосподарств (грошовим відводилося 68,1 %), то вже станом на 2012 рік – 8,4 % (грошові доходи – 91,6 %), на 2013 рік – 8,6 % (грошові доходи – 91,4 %) [174, с. 384].

У використанні доходу домогосподарство має дві можливості. По-перше, домашні господарства витрачають свої доходи на придбання товарів та продуктів споживання, а по-друге, вони можуть також відмовитись від купівлі товарів і зробити заощадження. Витрати сім'ї залежать від багатьох факторів, основними з яких є: розмір заробітної плати, підприємницький дохід членів сім'ї, їх вік та смаки, уявлення про майбутню економічну ситуацію тощо. Заслугує на увагу точка зору відомого американського економіста Поля Самуельсона щодо структури бюджетних витрат домашнього господарства. Немає двох сімей, підкреслює він, з абсолютно однаковими витратами. Але статистика свідчить, що основними статтями витрат є податки, витрати на харчування, витрати на одяг та взуття, витрати на оплату квартири, транспортні витрати, витрати на оплату комунальних

послуг, витрати на отримання освіти, витрати на відпочинок, внески у фонди соціального страхування, нагромадження, добровільні пожертвування та внески до громадських організацій, придбання цінних паперів, сплата заборгованості за кредит, інші витрати. Частка окремих витрат домогосподарства залежить від рівня розвитку країни.

Таблиця 2.16

Витрати та заощадження населення України протягом 2000-2012 рр.

(млн. грн.)

Витрати та заощадження	Роки				
	2000	2005	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6
Усього у тому числі	128736	381404	1101175	1266753	1457864
придбання товарів та послуг	115887	306769	838213	1030635	1194791
доходи від власності (сплачені)	158	3523	28844	29064	18567
поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	8488	25461	72251	83931	97226
нагромадження не фінансових активів	3099	4444	19578	-1159	-2954
приріст фінансових активів	1104	41207	142289	124282	150234

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [174, с. 360]

Як видно з даних табл. 2.16, протягом 2000-2012 рр. найбільший обсяг витрат припадає на придбання товарів та послуг (2000 р. – 115 887 млн. грн., 2012 р. – 1 194 791 млн. грн.). У процентному відношенні їх частка складає, відповідно, 90,0 та 81,9 % (табл. 2.17). Це є свідченням зміни пріоритетів у витратах домашніх господарств. Частка приросту фінансових активів за той

же проміжок часу збільшилася з 0,9 % до 10,1 %. Отже, домогосподарства почали віддавати перевагу нарощуванню своїх фінансових активів, що є свідченням деякого планування майбутнього фінансового стану та поступового включення у фінансово-господарську діяльність.

Таблиця 2.17

Витрати та заощадження населення України протягом 2000-2012 рр.

(%)

Витрати та заощадження	Роки				
	2000	2005	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6
Усього у тому числі	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
придбання товарів та послуг	90,0	80,4	76,1	81,3	81,9
доходи від власності (сплачені)	0,1	0,9	2,6	2,2	1,2
поточні податки доходи, на майно та інші сплачені поточні трансферти	6,6	6,7	6,5	6,6	6,6
нагромадження не фінансових активів	2,4	1,2	1,8	0,1	0,2
приріст фінансових активів	0,9	10,8	13,0	9,8	10,1

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [174, с. 360]

Грошові заощадження зростають, якщо зростають грошові доходи населення і зменшуються обов'язкові платежі та добровільні внески, споживчі й інші витрати. Грошові заощадження населення зменшуються, якщо знижуються доходи і збільшуються витрати. Отже, доходи і витрати мають протилежний вплив на рівень заощаджень.

Заощадження є характерними не лише для домогосподарств, а й притаманним явищем суб'єктів господарювання та держави. Для всіх трьох суб'єктів економіки та фінансової системи спільним є спосіб формування заощаджень як різниця між доходами та витратами. Проте відрізняються такі заощадження за джерелами використання. Використання може носити як продуктивний, так і непродуктивний характер. Якщо заощадження використовуються на придбання певного товару, тоді має місце заощадження споживчого характеру. Якщо ж відкладені кошти спрямовуються на розширене відтворення, пріоритетні програми розвитку, інноваційні проекти, тобто носять характер структурних перетворень, тоді має місце заощадження інвестиційного характеру. З останнім тісно пов'язаний погляд на заощадження як інвестиційні ресурси.

Заощадження суб'єктів господарювання та держави в основному несуть продуктивний характер, натомість заощадження домогосподарств набувають продуктивних рис лише при умові їхнього вкладення у виробничі та фінансові активи.

З цією метою є вкрай необхідним формування єдиних економічних умов вкладення коштів як для юридичних, так і для фізичних осіб, що значно розширить можливості фінансової системи країни.

Висновки до розділу 2

У результаті аналізу окремих фінансово-економічних показників та оцінки стану фінансової системи України в цілому, можна зробити такі висновки.

1. Макроекономічне дослідження стану фінансової системи як єдиного цілого запропоновано проводити на основі показників, що відображають загальні обсяги, розподіл та використання фінансових ресурсів країни у розрізі її окремих підсистем. Аргументовано, що стан та рух фінансових ресурсів між окремими підсистемами у найбільш узагальненому вигляді відображають показники ВВП за категоріями доходу та використання.

З'ясовано, що структура ВВП за категоріями доходу в розрізі заробітної плати, прибутку та податків свідчить про первинний розподіл ресурсів між економічними суб'єктами (населенням, суб'єктами господарювання та державою) та їх потенційні можливості подальшого споживання і нагромадження. Встановлено, що, незважаючи на абсолютне зростання нагромаджень, їх частка у структурі ВВП постійно скорочується, а натомість зростає частка споживання, особливо населення (домогосподарств) та держави. Такі тенденції скорочують матеріально-технічну базу розвитку економіки та є наслідком: наднизького рівня ВВП (у тому числі на душу населення), що суттєво скорочує можливості заощадження; суперечливих умов економічної діяльності (нерівномірне податкове навантаження, вибіркові преференції тощо); дії багатьох інших, внутрішнього і зовнішнього, об'єктивного і суб'єктивного характеру, чинників.

2. Виявлено, що у процесі перерозподілу ВВП випереджаючими темпами зростає частка населення. Це є свідченням загального процесу децентралізації фінансових ресурсів та вказує на необхідність розробки й реалізації державою економічної політики, яка буде враховувати як можливості, так і інтереси населення (домогосподарств) як рівноправного економічного суб'єкта та партнера у сфері економіки загалом та інвестицій зокрема. Можливості дрібних інвесторів, особливо в умовах нестачі коштів, не повинні жодним чином обмежуватись. Це, у свою чергу, сприятиме росту конкуренції на фінансовому ринку та, відповідно, здешевленню фінансових ресурсів, вартість яких в Україні протягом тривалого часу суттєво завищена.

3. Встановлено, що у зоні нестачі власних фінансових ресурсів протягом 1990-2012 рр. знаходились майже всі сектори економіки, за винятком ДГ. У найгіршому положенні були і залишаються сектори НК та ЗДУ, у яких нестача коштів набуває хронічного характеру. Це найбільш проблемні зони економіки та сектори фінансової системи, оздоровлення яких потребує значних змін в економічній політиці загалом та фінансовій зокрема.

4. З'ясовано, що фінансові показники сформовані службою статистики України за приналежністю суб'єктів господарювання до галузевої, регіональної структури економіки та видів економічної діяльності. Виділення, починаючи з 2001 року, у складі економіки окремих видів економічної діяльності відповідає міжнародним тенденціям структуризації економіки, проведення спостережень за її структурними змінами в частині створення, реорганізації та ліквідації суб'єктів. Запровадження в Україні класифікації видів економічної діяльності базується на стандартній міжнародній класифікації видів діяльності Європейського Союзу. Їх фінансові показники з точки зору фінансової системи стають інформаційним джерелом аналізу та оцінки її стану. Зазначено, що оцінка стану фінансової системи на основі фінансово-економічних показників окремих підприємств, установ, організацій та окремих домашніх господарств, не дає достатніх підстав для узагальнених висновків про стан окремих складових та системи в цілому, оскільки не може повною мірою відображати розмаїття фінансових відносин та тенденцій руху фінансових ресурсів, що мають місце у рамках системи. З'ясовано, що оцінка стану фінансової системи стає можливою при комплексній оцінці окремих складових системи. Крім того, для порівняння необхідна наявність певної бази, що відображає стан згрупованих за певною ознакою суб'єктів фінансової системи.

5. Встановлено, що пряма та опосередкована підтримка державою окремих галузей, їх окремих складових та малих форм господарювання позитивним чином впливає на зростання кількості суб'єктів господарювання та чисельності зайнятих працівників. Крім того, важливим фактором впливу на структурні показники діяльності суб'єктів господарювання є наявність стійкого ринку збуту. Це пояснює надвисоку частку суб'єктів господарювання, зайнятих у галузі оптової та роздрібною торгівлі. Складаючи більше половини суб'єктів господарювання економіки України, а по кількості фізичних осіб-підприємців така частка іще вища, дана галузь стійко посідає перше місце по обсягах реалізації продукції, що є свідченням

порівняно кращих умов економічної діяльності даної галузі протягом останніх років.

Друге місце посідає промисловість, показники якої протягом 2010-2013 рр. майже не зазнали змін, що є свідченням відсутності суттєвих змін у фінансово-економічній політиці держави. Посідаючи перше місце по кількості зайнятих працівників, вона суттєво відстає по обсягах реалізованої продукції, що не може не позначитись на показниках ефективності.

Натомість галузі транспорту, сільського господарства та будівництва показують незначну, проте стійку динаміку приросту показників, які відображають їх місце у фінансовій системі України. При цьому, лише у сільському господарстві зростання обсягів реалізації продукції показують як підприємства, так і фізичні особи-підприємці. На транспорті та будівництві позитивну динаміку показують лише підприємства, натомість фізичні особи втрачають свої позиції. Це є свідченням концентрації капіталу у даних галузях та укрупнення виробничих структур. Від'ємну динаміку показників протягом 2010-2013 рр. мала також фінансова та страхова діяльність, успіхи та невдачі якої у найбільшій мірі залежать від загального стану економіки. Незважаючи на скорочення кількості суб'єктів господарювання та чисельності зайнятих, тут не вдалося подолати негативні тенденції та втримати позиції досягнуті у 2010 році.

6. Показники фінансових результатів запропоновано розглядати як якісні показники, що відображають стан суб'єктів господарювання, галузей та фінансової системи в цілому. Скорочення частки збиткових підприємств та зростання показника рентабельності свідчить про позитивні тенденції в галузі та економіці загалом, і навпаки.

Результати дослідження свідчать про доволі високу частку збиткових підприємств в економіці України. Дана проблема для економіки України не нова, а її вирішення лежить у площині фінансової системи, якщо виходити з того, що кожна діяльність, яка має суспільний характер, не повинна бути збитковою. Цьому підтвердженням є значно менша кількість збиткових

підприємств на початку 1990-х років. У 1995 році кількість збиткових підприємств у промисловості становила 12 %, на транспорті – 10 %, у будівництві – 10 %.

Зазначено, що висока частка матеріальних витрат та доволі значна частка інших операційних витрат є результатом невпорядкованості відносин між суб'єктами господарювання у сфері обміну (виробниками, посередниками та споживачами товарів). В той же час скорочення витрат на оплату праці і, відповідно, відрахування на соціальні заходи свідчить про зосередження основної уваги внутрішнього менеджменту на адміністративних методах управління, що, безперечно, дає економію на витратах, проте має негативні соціальні наслідки та скорочує споживчий ринок, який у свою чергу скорочує виробництво.

7. Проблема збалансованості доходів та витрат не менш актуальна і для фінансів держави. Центральні та місцеві органи влади практично кожного року стоять перед проблемою збалансування доходів та видатків, пошуку додаткових джерел покриття дефіциту бюджету та повернення боргу.

Найбільш узагальненими показниками, що відображають загальний стан фінансових відносин центральних та місцевих органів влади, є показники зведеного бюджету України. Крім того, показники зведеного бюджету використовуються у співвідношенні до створеного в країні ВВП, що відображає взаємовідносини сектора загальнодержавних фінансів з іншими секторами фінансової системи. Між ВВП та бюджетом існує тісний зв'язок. Чим більше ВВП, тим легше органам влади формувати та виконувати бюджет, і навпаки. В той же час, продуктивне використання бюджетних коштів сприяє росту ВВП.

Частка доходів зведеного бюджету по відношенню до ВВП протягом 2000-2012 рр. поступово зростає на противагу тенденції, що мала місце протягом 1994-1999 рр., коли подібна частка скоротилася із 43,5 до 25,2 %. У загальному зростанні дещо швидшими темпами зростають доходи

Державного бюджету України, а доходи місцевих бюджетів скорочуються, що є свідченням зростання централізації фінансових ресурсів у державі.

Аргументовано, що даний процес буде мати місце у бюджетній та фінансовій системах, доки не буде подолано, принаймі скорочено до мінімально допустимого рівня, дефіцит державного бюджету.

Не менш важливим суб'єктом оцінки стану фінансової системи на її первинному рівні є фізичні особи, що в узагальненому виді представлені як домашні господарства та населення. Роль даного суб'єкта у створенні ВВП з кожним роком зростає, оскільки домогосподарства, як наймані працівники, підприємці та самозайняті, здійснюють виробничу діяльність, надають послуги, нагромаджують та інвестують кошти, виконують соціальні функції.

Доходи поряд із витратами населення (домашніх господарств) стають основними показниками оцінки їх стану у складі фінансової системи. Доходи населення України, виходячи з оцінки домашніх господарств у складі національних рахунків, мають найкращу динаміку росту. Зміна структури їх доходів та витрат свідчить про стійку тенденцію входження даного суб'єкта фінансової системи у фінансово-господарську діяльність.

З цією метою є вкрай необхідним формування єдиних економічних умов вкладення коштів як для юридичних, так і для фізичних осіб, що значно розширить можливості фінансової системи країни.

Основні результати розділу опубліковані в наступних працях автора: [76, 73, 77, 109, 79, 84].

РОЗДІЛ 3

ДОМІНАНТИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

3.1. Модернізація фінансової системи України в умовах глобалізаційних процесів

Глобалізаційні процеси, що пов'язані зі структуризацією національних економік, у частині виділення в їх складі окремих секторів викликають потребу в модернізації фінансової системи України.

Необхідність модернізації, отже оновлення (удосконалення, формування сучасного вигляду тощо) фінансової системи кожної країни виникає по мірі входження її економіки у світове господарство та зростання залежності від зовнішніх факторів впливу. Для України з її відкритою економікою необхідність модернізації фінансової системи є особливо актуальною. Формування сучасної моделі фінансової системи України передбачає виділення у її складі одноіменних секторів, що значно розширить її зміст, дасть можливість уточнити механізми взаємодії між складовими структури, створить передумови її адекватної реакції на дію різного роду чинників.

Змістом та завданням глобального процесу структуризації національних економік є створення єдиної для всього світу методологічної основи, яка дозволить визначати, контролювати, регулювати й удосконалювати рух суспільного продукту (у його вартісному вираженні) у розрізі структурних складових національних економік. Такими складовими в економіці України сьогодні стали сектори, галузі (підгалузі), території та види економічної діяльності. Їх перелік у майбутньому буде розширюватись, по мірі поглиблення суспільного поділу праці, отже, виділення нових видів діяльності та їх деталізації за певними ознаками. Використання секторальної складової сприяє поглибленому дослідженню й аналізу реального стану та прогнозуванню процесу відтворення на майбутнє. Крім того, це дозволяє

проводити порівняльний аналіз показників стану економіки конкретної країни та її окремих секторів на міжнародному рівні.

Таким чином, кожна країна сьогодні чи завтра з об'єктивних та корисних з точки зору науки і практики причин потенційно стає зацікавленою виділяти в складі національної економіки нові сукупності економічних суб'єктів, які відображають специфіку їхньої діяльності та характеризують відносини у процесі розподілу отже і руху суспільного продукту на усіх етапах процесу відтворення. Такі нові сукупності економічних суб'єктів є складовими фінансової системи, оскільки відображають нові, поки що не виділені належним чином фінансовою наукою, рівні фінансових відносин, що мають свою особливу специфіку, а рух суспільного продукту між останніми знаходить своє відображення у системі національних рахунків (СНР).

Практика використання у світі СНР у її сучасному стані не має довгої історії, проте історичними передумовами її виникнення є наукові здобутки багатьох поколінь вчених провідних економічних шкіл світу.

Історичні пошуки приводять у XVII ст., а за деякими оцінками – на його початок, коли вперше були проведені розрахунки таких макроекономічних показників, як національне багатство та національний дохід. Вони стали початком нового напрямку в економічній науці – політичної арифметики, що в сучасних умовах називають макроекономічною статистикою.

Так, у 1664 році Вільям Петті провів розрахунок національного багатства Англії, а Грегорі Кінг у 1688 році – обчислення національного доходу Англії [125, с. 9]. Дані англійські вчені робили спробу порівняти економічний стан Англії, Франції та Голландії з метою виявлення шансів Англії на перемогу у війні з цими країнами.

Свого часу К. Маркс називав Вільяма Петті одним із найгеніальніших і найоригінальніших дослідників у галузі економіки. А автор ґрунтовної монографії з історії та методології обчислення національного доходу П. Студентський пише, що розрахунки В. Петті та Г. Кінга залишалися

неперевершеними за масштабом та якістю протягом двох наступних століть. Подібної думки дотримувалось багато інших дослідників. Таким чином, розрахунки Кінга можна назвати прообразом сучасних національних рахунків [125, с. 11-12].

У ХХ ст. у розвиток національного рахівництва внесли істотний вклад ряд вчених з різних країн світу:

- американський економіст українського походження С. Кузнець (конкретизував ряд важливих положень макроекономіки та національного рахівництва);
- російський вчений В. Леонт'єв, який із середини 20-х років проживав у США (започаткував метод міжгалузевого балансу);
- норвезький економіст Р. Фріси (обґрунтував визначення національних рахунків);
- голландські економісти Я. Тінберген (розробив економічну модель ділового циклу для економіки загалом) та Ван Кліфф (автор терміна “національне рахівництво”);
- англійські економісти Дж. Хікс (обґрунтував концепцію доходів, яка була покладена в основу показників доходів СНР 1993 р.) та Р. Стоун (у 1953 році керував підготовкою документа у сфері національного рахівництва під назвою “Система національних рахунків і допоміжних таблиць”, який вважається першим стандартом ООН) та багато інших.

Перші показники національних балансів були опубліковані Лігою Націй у 1939 році, проте справжнє зародження сучасного національного рахівництва відбулося у 1947 році. Це був Звіт Статистичного комітету майбутньої ООН, що мав назву “Визначення та вимірювання національного багатства та пов’язаних з ним агрегатів” [29, с. 13-14].

У подальшому, запропонована система розрахунків зазнавала уточнень, змін та удосконалень, що сприяло її універсалізації та широкому використанню у більшості країн світу.

В Україні перехід макроекономічної статистики на принципи СНР розпочато з прийняттям Постанови Кабінетом Міністрів України від 28.12.1992 року № 727 “Про впровадження системи національних рахунків”. В якості методологічної основи системи національних рахунків (СНР) в Україні прийнято Систему національних рахунків, розроблену та прийняту у 1993 році Комісією Європейських співтовариств, Міжнародним валютним фондом, Організацією економічного співробітництва та розвитку, Організацією Об’єднаних Націй та Світовим банком. Крім того, за своїм змістом СНР в Україні повинна відповідати вимогам Європейської системи національних та регіональних рахунків, прийнятої у 1995 році.

Сьогодні міжнародні стандарти національного рахівництва запроваджені в Україні в усіх найістотніших елементах, а сучасна система управління економікою на макрорівні практично не можлива без використання даних СНР. Вона дає змогу проводити моніторинг, здійснювати регулювання, прогнозування та моделювання розвитку економіки, оцінку результатів реалізації економічної (у тому числі фінансової) політики, міжнародні макроекономічні порівняння тощо.

СНР, згідно концепції розвитку системи національних рахунків, – це комплексна, послідовна, узгоджена система оцінки економічних операцій і показників, які застосовуються для опису та аналізу макроекономічних процесів. Національні рахунки відображають наскрізний рух потоків товарів і послуг, доходів та фінансових ресурсів на всіх стадіях економічного відтворення – від виробництва до кінцевого споживання, нагромадження та формування національного багатства [119, с. 6].

На думку фахівців у галузі статистики Н. Лутчин та І. Мельника, Система національних рахунків – це сучасна інформаційна база, адекватна реальному господарському механізму, яка використовується для характеристики й аналізу процесів ринкової економіки на макрорівні. Метою побудови такої СНР є кількісна характеристика макроекономічних процесів і їх результатів, пов’язаних із виробництвом товарів і послуг, утворенням,

розподілом, перерозподілом і використанням доходів, пов'язаних з економічною діяльністю [112, с. 7].

З точки зору С. Герасименко, В. Головка та І. Нікітіної, СНР є сукупністю взаємопов'язаних, логічно побудованих та інтегрованих макроекономічних даних, впорядкованих у вигляді рахунків потоків, операцій, рахунків нагромадження та таблиць побудованих на підставі певної системи концепцій, визначень, класифікацій та правил рахівництва, погоджених на міжнародному рівні [29, с. 11].

У авторів наукових розробок по системі національних рахунків Р. Моторина та Т. Моториної СНР – це найважливіший сучасний міжнародний стандарт ООН у галузі національного рахівництва. Він є логічно послідовною, гармонічною та цілісною сукупністю макроекономічних рахунків, балансів активів та пасивів, а також таблиць, в основу яких покладено низку узгоджених на міжнародному рівні понять, визначень, класифікацій та правил обліку. Це дає можливість виражати економічні дані у формі, придатній для проведення економічного аналізу та прийняття важливих управлінських рішень [125, с. 5,6].

Таким чином, СНР представляє собою комплексне рахівництво, при якому статистичні дані про економічні процеси представлені у придатному для економічного аналізу та розробки на цій основі обґрунтованих управлінських рішень, виваженої економічної політики тощо. Крім того, слід зазначити, що СНР – це потужний інструмент як економічної статистики, так і фінансового аналізу стану економіки країни та її окремих складових, оскільки представлені у ній показники мають грошове вираження.

Зазначимо, що термін “сектор” має досить широке застосування в економічній літературі. З точки зору СНР, під сектором розуміють сукупність однорідних за своїми функціями, поведінкою, цілями та завданнями, джерелами фінансування тощо інституційних одиниць економіки.

Інституційна одиниця, поряд із сектором, стає базисною економічною категорією як для СНР, так і для фінансової системи, оскільки з точки зору суб'єктів даних систем та економіки загалом знаходиться в їх основі. Нижчої, отже, більш базисної економічної одиниці просто не існує.

Інституційна одиниця – це господарська одиниця, ключовими ознаками якої є:

- право від власного імені на володіння товарами та активами, що надає можливість їх обміну з іншими господарськими одиницями;
- здатність самостійно приймати економічні рішення, проводити господарську діяльність та нести пряму відповідальність за її результати перед законом;
- здатність приймати фінансові та інші зобов'язання від свого імені та укладати відповідні цьому договори;
- наявність набору рахунків, включаючи баланс активів і пасивів та економіко-правових можливостей щодо відкриття таких рахунків, а також статистичної звітності у разі необхідності.

Сукупність таких самостійних у своїх рішеннях стосовно фінансово-господарської діяльності інституційних одиниць становить собою як окремі сектори (підсектори, галузі тощо), так і національну економіку в цілому.

Інституційні одиниці поділяють на дві великі групи:

- юридичні особи, що створені та здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства незалежно від того, які особи або суб'єкти можуть володіти ними чи контролювати їхню діяльність;
- фізичні особи або групи осіб у формі домашніх господарств [119, с. 23].

Основними видами юридичних осіб, згідно СНР, є корпорації (включаючи квазікорпорації), що у перекладі на українську дійсність означає господарські товариства, а також некомерційні організації та органи державного управління. Щодо інституційних одиниць – фізичних осіб, то вони, виходячи із міжнародного стандарту СНР, стають поряд із

юридичними особами в основі національної економіки, отже, повинні набувати статусу окремої ланки фінансової системи.

Виходячи з цього, економічній (отже, і фінансовій) науці доцільно, спираючись на класифікацію інституційних секторів в економіці (KICE) України, розроблену на виконання Програми розвитку СНР на період до 2010 року, яку затверджено Постановою КМУ від 07.04.2003 р. № 475, приймати як економічні суб'єкти юридичні і фізичні особи. Це означає, що вони стають первинною складовою, або базовою ланкою фінансової системи.

Об'єктом KICE є зазначені вище інституційні одиниці, які відповідно до міжнародного стандарту СНР – 93 відносяться до певного сектора (підсектора) економіки. Його запровадження у практику статистичних спостережень забезпечує:

- облік підприємств і організацій за інституційними секторами економіки у статистичних реєстрах та Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій;

- проведення державних статистичних спостережень економічної діяльності підприємств і організацій за інституційними секторами (підсекторами) економіки;

- можливість зіставлення національної статистичної інформації з міжнародною;

- групування суб'єктів економіки за інституційними секторами (підсекторами) з метою здійснення на макрорівні оцінки результатів їх діяльності та фінансового стану [119, с. 22].

Інституційні одиниці також поділяються на резидентів та нерезидентів, тобто за їх приналежністю до тієї чи іншої країни. Це необхідно для визначення можливого переліку складових, обсягів внутрішньої та національної економік.

Внутрішня економіка включає діяльність на території країни резидентів і нерезидентів, а національна економіка охоплює діяльність тільки резидентів

незалежно від їхнього місця розташування: на території даної країни чи за її межами.

Під резидентами розуміють інституційні одиниці, центр економічних інтересів яких знаходиться на даній економічній території, які приймають участь в економічній діяльності країни протягом необмеженого або тривалого періоду часу (рік або більше) та керуються її законодавством. Резидентами вважаються також інституційні одиниці які тимчасово знаходяться на території іншої країни та проводять діяльність в інтересах своєї країни. Іншими словами, резиденти – це підприємства, організації і домашні господарства, що приймають участь в економічній діяльності, та особи, що проживають на даній території більше одного року. Резидентами також вважаються спільні, змішані підприємства, філії закордонних фірм і корпорацій [106, с. 33].

Нерезидентами вважають іноземні фізичні та юридичні особи, а також особи певної країни чи особи без громадянства, які постійно проживають за кордоном і діють на підставі законодавства країни перебування. Іноземне дипломатичне, торгівельне чи інше офіційне представництво, а також представництво підприємства чи організації, що розташоване на території даної країни, але не проводить господарської та іншої комерційної діяльності [46, с. 188-189].

До нерезидентів також відносять такі іноземні анклави, як посольства, консульства, військові бази, міжнародні організації.

За прийнятою міжнародною методологією СНР – 93, нерезиденти формують самостійний сектор під назвою “Інший світ”, що призначений для оцінки зовнішньоекономічної діяльності.

Із перелічених п’яти секторів перші чотири поділяють на підсектори. Деталізація сектора НКОДГ та сектора “Інший світ”, очевидно, – справа майбутнього. Виділення окремих підсекторів – це іще один напрям модернізації фінансової системи України, що дозволить деталізувати узагальнені показники окремих секторів фінансової системи. Аналіз

фінансової системи на рівні підсекторів значно поглибить її дослідження, що дасть змогу приймати більш обґрунтовані управлінські рішення. Крім того, це відкриває перспективу формування галузевої та територіальної моделей фінансової системи, що дозволить під різним кутом зору проводити її оцінку та поглибити обґрунтованість управлінських рішень.

При включенні інституційних одиниць до відповідного сектора (та підсектора) економіки України враховується їхня організаційно-правова форма господарювання, вид економічної діяльності та форма власності [119, с. 25]. Це ті ключові ознаки, які визначають економічний зміст та особливості формування фінансових відносин, отже, і фінансової діяльності економічних суб'єктів та значною мірою їх фінансові результати. Інституційні сектори у даному випадку виступають проміжною, проте вкрай важливою складовою фінансової системи, яка відображає названі вище ознаки та особливості діяльності інституційних одиниць економіки. Останні посідають місце базової (первинної) складової економіки і, відповідно, ланки фінансової системи.

Серед переліку інституційних секторів перше місце у відповідних класифікаціях, статистичній звітності тощо, відведено сектору “Нефінансових корпорацій” (НК), що є свідченням його виняткової ролі в економіці країни.

Даний сектор включає економічні одиниці, зайняті ринковим виробництвом товарів і нефінансових послуг усіх форм власності та організаційно-правових форм господарювання. Сюди включають акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, колективні сільськогосподарські підприємства, кооперативи, орендні, спільні та приватні підприємства тощо. Їх ресурси формуються, головним чином, за рахунок коштів одержаних від реалізації товарів і послуг, в окремих випадках за рахунок субсидій з державного та місцевих бюджетів.

Сектор нефінансових корпорацій включає наступні підсектори:

- державні нефінансові корпорації;

- приватні нефінансові корпорації;
- нефінансові корпорації під іноземним контролем.

До державних нефінансових корпорацій відносять корпорації та квазікорпорації (унітарні підприємства, що створюються одним засновником або власником), які є резидентами та контролюються органами державного управління. Такий контроль здійснюється шляхом придбання контрольного пакета акцій або прийняття законодавчих актів, наказів чи положень, які надають право органам державного управління визначати політику корпорації та призначати її керівництво. Даний сектор представлений суб'єктами господарювання державної корпоративної, державної комунальної та комунальної корпоративної власності.

Підсектор приватних нефінансових корпорацій включає усі нефінансові корпорації та квазікорпорації – резиденти, які не контролюються органами державного управління або інституційними одиницями – нерезидентами. Цей сектор також включає ринкові некомерційні організації (НКО). НКО здійснюють некомерційну господарську діяльність, спрямовану на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку. У складі ринкових НКО переважають НКО, які обслуговують підприємства та підприємців, в інтересах яких вони ведуть свою діяльність. До них відносять торгівельні палати, сільськогосподарські виробничі та торгівельні організації, об'єднання підприємців, науково-дослідні інститути, лабораторії тощо. Фінансуються за рахунок членських внесків учасників, можуть надавати рекламні, консультаційні послуги тощо. Даний підсектор представлений суб'єктами господарювання приватної форми власності за винятком суб'єктів господарювання, що відносяться до НК під іноземним контролем.

Підсектор нефінансових корпорацій під іноземним контролем включає корпорації і квазікорпорації – резиденти, що контролюються інституційними одиницями – нерезидентами. До переліку складових цього підсектора відносять:

- дочірні корпорації корпорацій-нерезидентів;
- корпорації, які діють виключно на основі власності іноземних юридичних чи фізичних осіб або придбані повністю у власність цих осіб.

Цей підсектор включає дочірні та іноземні підприємства приватної форми власності.

В цілому, розмаїття організаційно-правових форм суб'єктів господарювання даного сектора економіки України представлено на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Інституційні одиниці сектора нефінансових корпорацій

Джерело: складено автором

Представлені на рис. 3.1 складові сектора НК є, одночасно, як і інші сектори та підсектори, складовими фінансової системи в частині переліку її суб'єктів, що поділяються на підсектори за формами власності та підпорядкуванням.

Статистичні спостереження за змінами їх загальної кількості та в розрізі окремих підсекторів дозволяють робити висновки про структурні зміни у сфері матеріального виробництва. Відкриття чи закриття підприємств, їх об'єднання, приєднання, або, навпаки, виділення, зміни форми власності отже і підпорядкування тощо завжди мають місце на практиці.

Проте такі кількісні зміни є результатом якісних змін в умовах економічної діяльності. Зростання кількості підприємств та фізичних осіб-підприємців свідчить про покращення умов економічної діяльності, і навпаки, а зростання чи зменшення загальної кількості юридичних і фізичних осіб у країні свідчить про покращення чи погіршення умов життєдіяльності людини загалом.

Таким чином, кількісний аналіз структурних складових економіки (отже, і фінансової системи) дає підстави робити висновки стосовно покращення чи погіршення умов діяльності у тій чи іншій сфері або загалом по країні.

Наступним вкрай важливим для ринкової економіки сектором є фінансові корпорації (ФК). Важливість даного сектора пов'язана з його особливою роллю на фінансовому ринку, де його представники виступають, одночасно, у ролі продавця-покупця, посередника та організатора ринку. Він включає фінансові корпорації (установи), що спеціалізуються на фінансових послугах та допоміжній діяльності. Ресурси суб'єктів даного сектора формуються за рахунок взятих зобов'язань і одержаних відсотків, страхових премій, комісійних тощо.

Фінансова установа (компанія) – це юридична особа, яка згідно закону надає одну або декілька фінансових послуг та віднесена у встановленому порядку до відповідного реєстру. До переліку таких установ включають комерційні банки, кредитні спілки, довірчі товариства, лізингові компанії,

ломбарди, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні компанії та фонди та інші фінансові посередники, діяльністю яких є надання фінансових послуг.

Фінансова послуга – це операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів [61].

Різновидом фінансових послуг є фінансове посередництво, під яким розуміють діяльність, пов'язану з отриманням та перерозподілом фінансових коштів, окрім випадків, передбачених законодавством. Фінансове посередництво здійснюється установами банків та іншими фінансово-кредитними організаціями [35, с. 131].

Допоміжною діяльністю у сфері фінансів та страхування є недержавне управління фінансовими ринками, біржові операції з фондовими цінностями, інші види діяльності (посередництво у кредитуванні, фінансові консультації, діяльність, пов'язана з іноземною валютою, страхуванням вантажів, оцінювання страхового ризику та збитків, інші види допоміжної діяльності) [35, с. 131].

Послуги допоміжного характеру можуть надаватися у формі вторинної діяльності фінансовими посередниками або спеціалізованими агентствами чи брокерами. До останніх відносять брокерів по операціях із цінними паперами, компанії по розташуванню, посередників по кредитах тощо.

Фінансові корпорації мають два рівні поділу на підсектори. Перший рівень пов'язаний зі спеціалізацією ФК та включає наступні підсектори:

- Національний банк України (НБУ);
- інші депозитні корпорації;
- інші фінансові посередники, крім страхових корпорацій та недержавних пенсійних фондів;
- допоміжні фінансові організації;

- страхові організації та недержавні пенсійні фонди.

Другий рівень поділу ФК пов'язаний із формою власності та підпорядкуванням. Він виділяє (окрім НБУ):

- державні ФК;

- приватні ФК;

- ФК під іноземним контролем.

Серед переліку ФК перше місце відводиться НБУ, який виконує роль центрального банку країни. Він є особливим центральним органом державного управління, основною функцією якого є забезпечення стабільності грошової одиниці України. На виконання своєї основної функції Національний банк сприяє дотриманню стабільності банківської системи, а також, у межах своїх повноважень, цінової стабільності [53].

До підсектора “Інші депозитні корпорації” включаються усі фінансові корпорації, окрім НБУ, основним видом діяльності яких є фінансове посередництво та зобов'язання яких мають форму депозитів або депозитних сертифікатів. До цього підсектора відносять комерційні банки, філії іноземних банків (розглядаються як резиденти), клірингові установи, фонди підтримки житлового будівництва тощо.

Банк-юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії НБУ здійснювати в сукупності такі операції: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб [47].

Клірингова установа – юридична особа, що за результатами проведеної нею взаємозаліку зустрічних вимог учасників платіжної системи (клірингу) формує документ на переказ (клірингової вимоги), на підставі якого шляхом списання / зарахування коштів на рахунки членів платіжної системи проводяться взаєморозрахунки між ними, а також надає інформаційні послуги [56].

Підсектор “Інші фінансові посередники”, крім страхових корпорацій та недержавних пенсійних фондів, включає корпорації, основним видом діяльності яких є фінансове посередництво, що пов’язане з отриманням, перерозподілом коштів, окрім депозитних, страхових корпорацій та недержавних пенсійних фондів (що представляють інший підсектор даного сектора економіки). До цього підсектора відносяться фінансові установи, що мобілізують кошти на фінансових ринках, за винятком залучення у формі депозитів, та використовують для придбання інших фінансових активів. До переліку таких фінансових посередників відносять іпотечні (земельні) банки, кредитні спілки, лізингові компанії, довірчі товариства, пайові інвестиційні фонди та ломбарди.

Іпотечні (земельні) банки – різновид банківських установ, що спеціалізуються у наданні довгострокових кредитів під заставу нерухомості (будівель, землі тощо) та у випуску заставних листів, забезпечених нерухомістю.

Кредитна спілка – неприбуткова організація, заснована фізичними особами, профспілками, їх об’єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об’єднаних грошових внесків членів кредитної спілки [52].

Лізингова компанія – юридична особа, яка передає право володіння і користування неспоживною річчю (предметом лізингу), визначеною індивідуальними ознаками та віднесеною згідно з законодавством до основних фондів, фізичній або юридичній особі (лізингоодержувачу) відповідно до договору лізингу [60].

Довірче товариство – товариство з додатковою відповідальністю, яке здійснює представницьку діяльність відповідно до договору, укладеного з довірцями майна щодо реалізації їх прав власників [36].

Ломбард – фінансова установа, виключним видом діяльності якої є надання на власний ризик фінансових кредитів фізичним особам готівкою чи

у безготівковій формі за рахунок власних або залучених коштів, крім депозитів під заставу майна та майнових прав на визначений строк і під відсоток, а також надання супутніх ломбардних послуг [160].

Підсектор “Допоміжні фінансові організації” включає корпорації, діяльність яких не пов’язана безпосередньо з фінансовим посередництвом, а лише сприяє такому посередництву та діяльності учасників ринку загалом. Сюди відносяться валютні, товарні та фондові біржі тощо.

Фондова біржа – організаційно оформлений, постійно діючий ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами. Функціонує на вторинному ринку цінних паперів, де зосереджується їх попит і пропозиція, формується їх біржовий курс. Створюється як акціонерне товариство, засновниками якого можуть бути торговці цінними паперами. Основними операціями фондової біржі є:

- оформлення угод щодо купівлі-продажу цінних паперів;
- централізоване виконання взаєморозрахунків у межах біржового ринку;
- котирування початкових цін та облік цінних паперів;
- інформаційне та правове забезпечення діяльності учасників ринку [62].

На валютних біржах проводяться операції з купівлі-продажу іноземних валют. Тут формуються їх курси за співвідношенням попиту і пропозиції, стану економіки тощо. Валютні торги часто мають місце на товарних та фондових біржах.

Операції з купівлі-продажу валюти безпосередньо на біржі мають право здійснювати тільки її члени, які діють від свого імені та за свої кошти або кошти клієнтів (підприємств, організацій тощо), а також уповноважені банки – не члени біржі. Придбану на біржі валюту зараховують на спеціальний рахунок покупця в уповноваженому банку.

Товарна біржа є організацією, що об'єднує юридичних та фізичних осіб, діє на засадах самоврядування та господарської самостійності, не є посередником, що діє з метою отримання прибутку [59].

Вона є центральною ланкою інфраструктури товарного ринку, яка забезпечує організаційні (технічні, правові) умови біржових торгів, регулювання біржових операцій, ціноутворення, надання членам та іншим учасникам технічних, правових, інформаційних та інших послуг.

Підсектор “Страхові корпорації та недержавні пенсійні фонди” включає у свій перелік страхові корпорації (компанії) та недержавні пенсійні фонди – резиденти.

Основною функцією страхових компаній є забезпечення організації різних форм та видів страхування. Страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів [58].

Недержавний пенсійний фонд – це юридична особа, що має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та проводить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду [54]. В Україні, відповідно до законодавства, мають місце три види недержавних пенсійних фондів.

Структура сектора ФК має наступний вигляд (рис. 3.2).

Приведена на рис. 3.2 структура сектора ФК свідчить про певну спеціалізацію фінансових установ, що склалася у світі. Очевидно, цей процес, викликаний глобальними чинниками, буде продовжуватись і надалі. Крім того, широкий вибір організаційно-правових форм інституційних

одиниць економіки надає можливості вибору та сприяє конкуренції, що вкрай необхідно для розвитку ринку.

Рис. 3.2. Інституційні одиниці сектора ФК

Джерело: складено автором

Сектор загального державного управління (ЗДУ) посідає центральне місце у переліку секторів економіки, оскільки об'єднує юридичні особи, основною діяльністю яких є виконання функцій законодавчої, виконавчої та судової влади відносно інших інституційних одиниць. Включає органи державного управління центрального, регіонального і місцевого рівня, установи, які фінансуються з державного чи місцевих бюджетів і створені для надання неринкових послуг індивідуального характеру (освіта, охорона здоров'я, соціальна допомога, сфера відпочинку, культура та спорт), а також

послуг колективного характеру (державне управління, оборона, підтримка правопорядку і безпеки, наука та наукове обслуговування, обслуговування сільського господарства, шляхове господарство тощо).

Ресурси (у тому числі фінансові) цих інституційних одиниць формуються, в основному, за рахунок податків і відрахувань, сплачених інституційними одиницями, що відносяться до інших секторів, а також за рахунок доходів від власності.

До цього сектора, окрім органів влади (законодавчої, виконавчої та судової), відносяться державні структури, які створюються для виконання конкретних функцій, мають пряме джерело доходів і відносну свободу у прийнятті рішень стосовно їх використання. До них належать державні позабюджетні фонди, що відрізняються від державних цільових бюджетних фондів, доходи і видатки яких є частиною доходів і видатків державного або місцевого бюджету.

Державні установи є неринковими виробниками товарів і послуг для домашніх господарств та суспільства в цілому, в основному безкоштовно або за економічно незначущими цінами для досягнення певних соціально-політичних цілей. Поступлення від реалізації подібних товарів та послуг становлять частину неринкової продукції цих установ та закладів і зараховуються до державного (місцевого) бюджету.

Сектор ЗДУ включає всі державні установи та всі неринкові некомерційні організації (НКО), що контролюються і, в основному, фінансуються органами державного управління. НКО з організаційно-правової точки зору не є органами управління, проте на практиці проводять державну політику. Вони створюються для проведення наукових досліджень, розробки державних нормативів та стандартів, проведення контролю за їх виконанням у різних галузях діяльності. До таких, наприклад, відносяться галузеві науково-дослідні організації.

Сектор ЗДУ включає наступні підсектори:

- центральні органи державного управління (центральний уряд);

- регіональні та місцеві органи державного управління;
- фонди соціального страхування.

До підсектора “Центральні органи державного управління” відносяться державні заклади, компетенція яких поширюється на всю територію країни, окрім управління фондами соціального страхування. Сюди відносяться центральні органи законодавчої, виконавчої та судової влади, Президент України та його секретаріат.

До системи центральних органів виконавчої влади України входять також міністерства, державні комітети (служби) та центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом. Цей підсектор включає також органи державного управління на місцях, які здійснюють виконавчу владу на територіях адміністративно-територіальних одиниць та фінансуються за рахунок державного бюджету.

Крім того, сюди відносять неринкові НКО, що контролюються центральними органами державної влади та фінансуються певною мірою за рахунок коштів державного бюджету. Вони надають основну частину товарів і послуг безкоштовно або за цінами, які не мають економічного значення.

Підсектор “Регіональні та місцеві органи державного управління” включає державні заклади, які фінансуються за рахунок коштів місцевих бюджетів. Сюди відносяться місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування та неринкові НКО.

Підсектор “Фонди соціального страхування” складається з інституційних одиниць, які створюються з метою реалізації державних програм соціального страхування. До переліку складових даного підсектора відносять:

- Пенсійний фонд;
- Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності;
- Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;

- Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття.

Фінансові ресурси даних фондів, у значній мірі, формуються на основі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, що був запроваджений в Україні згідно із Законом України “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування” від 08.07.2010 р.

Платниками єдиного внеску, згідно законодавства, є юридичні та фізичні особи, тобто інституційні одиниці усіх, без винятку, секторів економіки [51].

Структура сектора ЗДУ має наступний вигляд (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Інституційні одиниці сектора ЗДУ

Джерело: складено автором

Зміст та структура даного сектора вносить суттєві корективи у зміст та структуру фінансової системи, де у складі державних фінансів зазвичай виділяють Державний бюджет, місцеві бюджети та позабюджетні фонди. В окремих випадках додатково включаються державний кредит та державне страхування.

Проте дані фінансові інститути не є інституційними одиницями (юридичними особами), що формують собою структуру секторів економіки, вони лише фінансові інструменти, які використовують органи влади та управління при формуванні та використанні фінансових ресурсів.

Крім того, у даній схемі знаходиться місце бюджетним установам та організаціям які, як усі інші економічні суб'єкти, повинні також мати своє відображення в структурі фінансової системи. Тут вони представлені як неринкові НКО.

Сектор “Домашні господарства” в науковій літературі є одним із найменш досліджених складових економіки України. Лише в останні роки спостерігається деяке зростання зацікавленості науковців до більш поглибленого дослідження економічних аспектів діяльності фізичних осіб, громадян, домашніх господарств та населення. Воно є результатом ринкових перетворень та процесів демократизації суспільного життя загалом, які суттєво розширюють права та можливості людини в усіх сферах, галузях та видах діяльності. Фінанси у даному випадку не повинні бути винятком, а навпаки, всебічно сприяти залученню кожної особи, виходячи з її реальних можливостей, до активної економічної діяльності.

Виділення міжнародним співтовариством у складі економіки фактично нового сектора відкриває нові, можна сказати, безмежні можливості людського розвитку та суспільного прогресу загалом.

Сектор домашніх господарств відображає економічну діяльність окремої людини (або її неекономічних об'єднань), пов'язану з виробництвом товарів та послуг як для продажу, так і для власного споживання. Крім того, вона може отримувати доходи від використання власності, трансфертів від держави, від діяльності у ролі найманого працівника тощо.

Виходячи з особливостей діяльності та джерел формування доходів фізичних осіб, отже інституційних одиниць економіки, сектор домашніх господарств поділяється на наступні підсектори:

- роботодавці;

- самостійно зайняті працівники;
- наймані працівники;
- одержувачі доходу від власності та трансфертів.

До підсектора “Роботодавці” відносять власників підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності та виду діяльності.

Вони отримують свої основні доходи від використання власності та найманої праці.

Підсектор “Самостійно зайняті працівники” включає фізичні особи, що працюють самі та на себе. Це особи, які здійснюють трудову діяльність на самостійній основі, без залучення постійних найманих працівників.

Самозайняті особи, як і роботодавці, володіють засобами виробництва, здійснюють свою діяльність на принципах комерційного розрахунку, отримують доходи від реалізації виробленої власною працею товарів та наданих послуг.

Цей підсектор також включає безкоштовно працюючих членів родини (домашнього господарства). До них відносять осіб, що працюють без оплати праці разом з іншими членами домогосподарства. Їхнім доходом є частина сукупного доходу домогосподарства, який вони споживають в опосередкованому вигляді (житло, одяг, їжа тощо).

Підсектор “Наймані працівники” – це фізичні особи, які уклали в усній або письмовій формі трудовий договір (контракт) з іншою фізичною особою або підприємством, організацією тощо про умови праці та її оплати на визначений або невизначений термін у майбутньому.

Підсектор “Одержувачі доходу від власності та трансфертів” охоплює домашні господарства, у яких основним джерелом доходу є саме дохід від власності та трансфертів. Даний підсектор поділяється на три групи:

- одержувачі доходу від власності;
- одержувачі пенсій;
- одержувачі інших трансфертів.

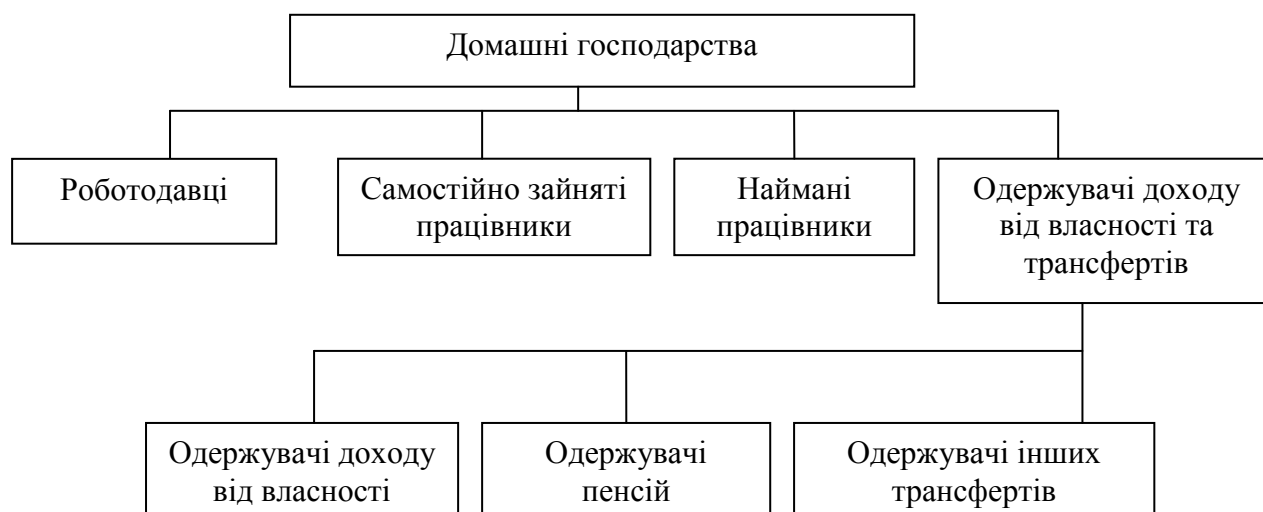
Доходом від власності вважається економічна вигода, одержувана власником матеріальних (нематеріальних) та фінансових активів, внаслідок їх передачі для користування іншим юридичним та фізичним особам. Такими активами є основні та оборотні засоби, рухоме та нерухоме майно, права інтелектуальної власності, кошти, цінні папери тощо.

Пенсії посідають помітне місце в доходах домашніх господарств, особливо в країнах з високою часткою людей пенсійного віку, високим рівнем безробіття та низькою заробітною платою працюючої частини населення.

Ця складова домашніх господарств, у своїй більшості, не здатна на самозабезпечення, що спонукає уряди держав до пошуку нових джерел формування її доходів.

Одержувачі інших трансфертів – це домашні господарства, які отримують грошову допомогу з фондів соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, безробіттям, нещасними випадками на виробництві та професійними захворюваннями тощо.

Структура сектора домашніх господарств має наступний вигляд (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Інституційні одиниці сектора ДГ

Джерело: складено автором

Структура цього сектора фактично відображає структуру економіки у розрізі фізичних осіб та відкриває нові можливості аналізу стану фінансової системи, кількісного та якісного складу населення, пошуку економічно обґрунтованих управлінських рішень.

Сектор “Некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства” (НКОДГ) визначається як певна сукупність усіх НКО-резидентів (за винятком НКО, що є ринковими виробниками, а також неринкових НКО, що фінансуються органами влади).

Вони надають неринкові товари та послуги домашнім господарствам без оплати або за цінами, що не мають економічного значення. Створюються для задоволення матеріальних та, у більшій мірі, нематеріальних потреб своїх учасників та інших громадян. Формують свої доходи, в основному, за рахунок вступних та членських внесків.

Виділяють такі типи (групи) НКОДГ:

- політичні партії та інші громадські організації;
- благодійні організації і фонди;
- соціально-культурні підрозділи нефінансових і фінансових корпорацій.

Слід зазначити, що дані складові НКОДГ поки що не виділяються, як окремі підсектори у класифікації інституційних секторів економіки України, очевидно це справа майбутнього [119, с. 36].

Політичні партії, як добровільні об’єднання громадян на основі спільності інтересів, уподобань та поглядів на процеси економічного і соціально-культурного розвитку суспільства, в умовах демократії стають невід’ємною організаційно-правовою формою інституційних одиниць даного сектора. Основним джерелом їх ресурсів є вступні та членські внески, а також доходи від використання майна [57].

Інші громадські організації – це об’єднання громадян з метою задоволення, а в окремих випадках і захисту природних та визначених законом економічних, соціальних, національно-культурних та інших потреб людини. До таких громадських організацій відносять професійні та творчі

спілки, організації роботодавців, обслуговуючі та сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, релігійні організації, об'єднання співвласників багатоквартирних будинків тощо.

Такі об'єднання громадян мають право на добровільних умовах засновувати союзи, асоціації, спілки й укласти між собою угоди про співробітництво та взаємодопомогу.

Джерелами їх ресурсів є внески засновників та учасників.

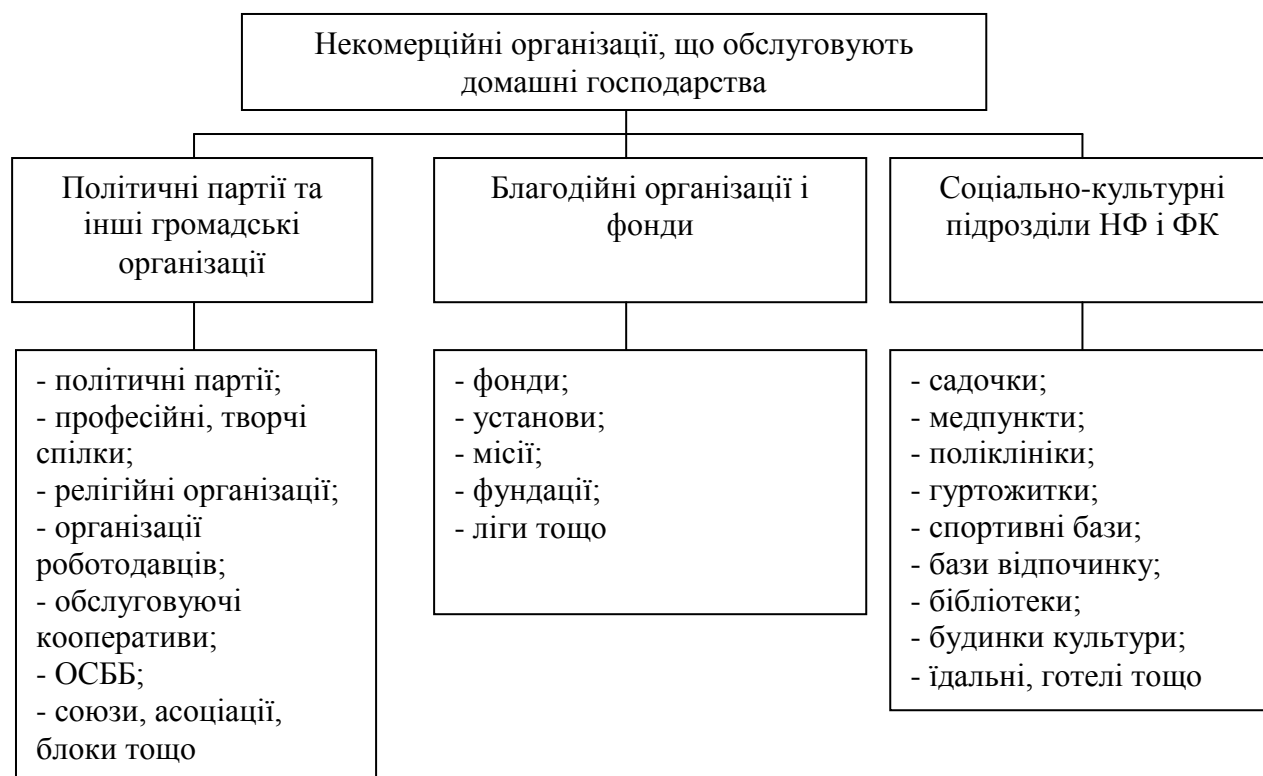
Благодійні організації – це також некомерційні та недержавні організації, які створюються з метою надання благодійної (у тому числі матеріальної) допомоги окремим категоріям громадян. Вони створюються у формі благодійних фондів, установ, фундацій, місій, ліг тощо, та надають товари і послуги домашнім господарствам на неринковій основі. Джерелами ресурсів таких організацій є пожертвування у грошовій та натуральній формах від юридичних та фізичних осіб. Особливою їх відмінністю від вище названих об'єднань є те, що вони не є об'єднаннями фізичних чи юридичних осіб [48].

У складі даного сектора також виділяються окремі соціально-культурні та матеріально-побутові підрозділи нефінансових та фінансових корпорацій, що надають послуги в галузі охорони здоров'я, освіти та культури, спорту та відпочинку працівникам і членам їх сімей безкоштовно або за зниженими цінами. Такі матеріально-побутові та інші послуги надаються за рахунок частини чистого прибутку, що залишається у розпорядженні підприємств та організацій. Вони умовно розглядаються органами статистики як самостійні інституційні одиниці, що надають неринкові послуги і відносяться до сектора НКОДГ.

Схематично, виходячи з характеристики та класифікації інституційних секторів економіки України, структура сектора некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства, має наступний вигляд (рис. 3.5).

Структура цього сектора має суперечливий характер, оскільки соціально-культурні підрозділи НФ та ФК не є об'єднаннями громадян і не

фінансуються за рахунок коштів останніх. Вони також не є юридичними особами, отже, не є інституційними одиницями. Цю проблему, очевидно, необхідно вирішувати, спираючись на міжнародні стандарти та єдину методологічну базу.

Рис. 3.5. Інституційні одиниці сектора НКОДГ

Джерело: складено автором

На початковій стадії становлення, очевидно, знаходиться і класифікація інституційних одиниць за організаційно-правовими формами господарювання, запроваджена на основі Положення про Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України (ЄДРПОУ).

Положення про ЄДРПОУ, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 22.01.1996 року № 118 (у редакції постанови КМ України від 22.06.2005 року № 499), ведеться з метою:

- забезпечення єдиного державного обліку та ідентифікації суб'єктів;
- класифікації суб'єктів для отримання статистичної інформації у формалізованому вигляді;

- проведення спостережень за структурними змінами в економіці щодо видів економічної діяльності, створення, реорганізації та ліквідації суб'єктів;
- удосконалення статистичного обліку суб'єктів та створення реєстрів респондентів статистичних спостережень;
- взаємодії з інформаційними системами інших органів державної влади.

Статистичні дані, що подаються у статистичних щорічниках Держстату України, відображають зміни в кількості та структурі суб'єктів господарювання за регіонами, видами економічної діяльності та організаційно-правовими формами. Проте вони не відображають структуру та зміни суб'єктів господарювання у розрізі інституційних секторів економіки, що необхідно для аналізу якісних змін в економіці та фінансовій системі. При цьому, інформаційний фонд Реєстру суб'єктів господарювання, згідно даної постанови, повинен містити наступні дані:

- ідентифікаційні – ідентифікаційний код та найменування суб'єкта;
- класифікаційні – види економічної діяльності, територіальна належність, форма власності, організаційно-правова форма господарювання, інституційний сектор економіки, найменування органу, до сфери управління якого належать суб'єкти, тощо;
- довідкові – місце знаходження, телефон, телефакс, прізвище керівника, засновника тощо;
- реєстраційні – відомості про створення, припинення діяльності суб'єктів та вчинення інших реєстраційних дій щодо них;
- економічні – виробничі та фінансово-економічні показники діяльності суб'єкта [142].

Такий перелік даних дозволяє вести облік та аналіз стану фінансової системи у розрізі її інституційних одиниць та інституційних секторів економіки, які їх об'єднують за наведеними вище ознаками та відображають економічні процеси на різних етапах процесу відтворення, і рівнях управління економікою. Проте це, очевидно, справа майбутнього, а представлені органами статистики кількісні показники мають фрагментарний

характер, що фактично унеможлиблює проведення комплексного дослідження всієї сукупності інституційних одиниць (у даному випадку суб'єктів господарювання) та фінансової системи загалом.

Крім того, міжнародні стандарти та класифікація інституційних секторів економіки України передбачають окремий сектор під назвою "Інший світ", у якому знаходять своє відображення інституційні одиниці-нерезиденти, що знаходяться у географічних рамках країни. Це посольства, консульства, міжнародні організації, військові бази тощо. Цей сектор поки що не поділяється на окремі підсектори (чи інші складові), проте призначений для оцінки зовнішньоекономічної діяльності інших секторів економіки України.

3.2. Напрями удосконалення фінансової системи України у контексті гармонізації фінансових відносин

Стан фінансової системи України, її особливості та проблеми свідчать про відсутність системного підходу до використання фінансів у процесі управління економікою та соціальною сферою. Її сучасний стан, як у теорії так і на практиці характеризується наступним:

- незважаючи на загальне розуміння системи як певної сукупності складових, у дослідженнях переважає фрагментарний підхід. Таким чином, фінансова система не відображає реального стану та структури економіки, отже, і не контролює належною мірою фінансові потоки, допускає високу тінізацію економіки, є надмірно залежною від зовнішнього світу, що в умовах зростаючої глобалізації особливо небезпечно;
- відсутність розроблених і відповідним чином реалізованих на практиці принципів побудови фінансової системи означає відсутність єдиних підходів, правил, вимог тощо при формуванні нормативно-правових актів та організації фінансової діяльності загалом;
- економіко-правова нерівність економічних суб'єктів, яка проявляється у вибіркового визначенні економічних прав, свобод та відповідальності.

Фінансова допомога безпосередньо або опосередковано з боку держави у багатьох випадках надається одним економічним суб'єктам за рахунок інших, що викликає споживацькі очікування, лобізм та корупцію;

- наявність монопольних переваг та порушення інтересів економічних суб'єктів. Це, у свою чергу, викликає масове невиконання існуючих нормативно-правових актів, що регулюють фінансово-господарську діяльність практично в усіх сферах економіки;

- відсутність реальної конкуренції у фінансовій сфері, свідченням чого є майже однакові, за ціною та якістю умови надання фінансових послуг. При значній чисельності фінансових установ споживач фактично не має вибору. Це, значною мірою, викликано надмірно вузькою спеціалізацією фінансових установ, незважаючи на те, що в сучасних умовах спостерігається процес розмивання кордонів між різними видами фінансово-кредитних інститутів. Даний процес протікає у двох напрямках. Через розширення переліку послуг клієнтам, у тому числі нетрадиційних, а також через проникнення на банківський ринок небанківських установ. До останніх можна віднести ощадні, страхові, брокерські, трастові компанії, пенсійні фонди, торгово-промислові об'єднання тощо;

- низька здатність до самозабезпечення та саморегулювання, що викликає необхідність державного втручання практично в усі сфери діяльності;

- відсутність належним чином сформованих стимулів для всіх ланок та рівнів фінансової системи. Фінансові стимули в їх сучасному виді, не дають належних результатів, свідченням чого є висока частка збиткових та низькорентабельних підприємств, низький рівень продуктивності праці та якості продукції тощо;

- низька фінансова стійкість та конкурентоспроможність фінансової системи, як в цілому так і її окремих складових. Викликана, значною мірою, відсутністю економічно обгрунтованих норм та нормативів діяльності, регуляторів та стабілізаторів стану економічних суб'єктів;

- випереджаюче зростання доходів держави та фінансового сектора, що суттєво стримує ріст реального сектора економіки;
- фінансова система є банківсько-орієнтованою, оскільки всі інші представники фінансового сектора суттєво відстають у своєму розвитку (мають надто низьку капіталізацію), що не дозволяє їм успішно конкурувати на даному ринку;
- зростання ролі міжнародних фінансів, що пов'язано з розширенням економічних зв'язків, зростанням впливу міжнародних організацій та фінансових інститутів. Останні надають як фінансову, так і технічну допомогу, розробляють та впроваджують міжнародні стандарти поведінки, обліку та контролю тощо, у самих різноманітних сферах діяльності.

Подібні особливості фінансової системи України так чи інакше впливають на її стан та економіку загалом. Негативний вплив досить часто переростає у проблеми, які так само, як економіка і фінанси, а також їх складові, тісно пов'язані між собою та обумовлюють одне одного.

Нестача коштів в одному секторі чи галузі економіки може викликати ланцюгову реакцію в усіх інших складових, що особливо яскраво проявляється в періоди фінансових криз. Тим не менше, нестача коштів чи дефіцит фінансових ресурсів, що найбільш поширені на практиці та найбільш відомі широкому загалу науковців і практиків, лише ззовні виглядають як фінансові проблеми, оскільки мають грошове вираження. Насправді у більшості випадків в основі фінансових проблем суб'єктів фінансової системи є недоліки в організації як фінансів, так і економіки в цілому.

Досить часто керівники самих різних рівнів управління економікою пояснюють негаразди виробництва та соціальної сфери саме нестачею коштів, при цьому їх нестача пояснюється незадовільною діяльністю інших економічних суб'єктів та особливо держави. Таке пояснення власних проблем є досить зручним, оскільки виправдовує неефективну фінансово-господарську діяльність або звичайну бездіяльність.

Насправді нестача коштів – це лише по формі фінансова проблема, яка в своїй основі містить значно ширший перелік інших проблем та недоліків в організації економіки. Сюди можна віднести незадовільний стан матеріально-технічного забезпечення, організації виробництва та праці, недосконалість або відсутність нормативно-правового забезпечення тощо. Таким чином, належна організація всіх без винятку видів та напрямів діяльності, галузей, територій та економіки в цілому вимагають відповідного забезпечення (рис. 3.6).

Рис. 3.6. Види забезпечення економічної діяльності суб'єктів фінансової системи

Джерело: складено автором

Це далеко не повний перелік необхідного для належної реалізації конкретних програм, заходів чи напрямів діяльності видів забезпечення. Фінанси в цьому не виняток, оскільки є одночасно важливим ресурсом забезпечення та напрямом діяльності.

При цьому варто зазначити, що серед різного роду проблем, які мають місце в економіці та соціальній сфері, саме фінансові видаються найбільш болючими та вагомими, оскільки охоплюючи усі сфери людської діяльності, так чи інакше впливають на їх стан. Крім того, також важливо зазначити, що вирішувати усі проблеми за рахунок лише одних фінансів практично неможливо. У зв'язку з цим постає необхідність серед розмаїття проблем виділяти суто фінансові, тобто проблеми, що пов'язані з реалізацією розподільчої та контрольної функції фінансів. Проблеми формування та використання фінансових ресурсів є фінансовими проблемами, а проблеми

формування та використання матеріально-технічних, енергетичних, трудових та інших видів ресурсів є проблемами інших напрямів економічної діяльності та науки.

Слід зазначити, що в державі, в особі наукових установ та органів влади постійно ведуться пошуки шляхів оздоровлення економіки, її модернізації та подальшого розвитку. Це проявляється у розробці та реалізації різного роду проектів, програм, концепцій та стратегій розвитку. Останні, у переважній більшості, з економічних, політичних, гносеологічних та багатьох інших причин, не дають очікуваних результатів. Їх досягнення, на нашу думку, знаходиться у площині реалізації комплексного підходу, отже, збалансованих у часі і просторі заходів, направлених на покращення стану економіки і, відповідно, соціальної сфери. З точки зору фінансів реалізація такого підходу стає можливою за умов гармонізації фінансових відносин на всіх рівнях фінансової системи.

Гармонізація фінансових відносин видається ключовою умовою та домінантою розвитку фінансової системи, оскільки її складові тісно пов'язані та обумовлюють одне одного. Гармонія, що має грецьке коріння, означає скріплення, злагодженість, струнку узгодженість частин єдиного цілого [164, с. 140]. Таким чином, формування умов фінансової діяльності не повинно носити суперечливий характер. На необхідність гармонізації фінансової діяльності вказують Ф. Ярошенко та С. Бушуєв, розглядаючи питання багатовекторного управління програмами розвитку державних фінансів [204, с. 3].

Висока турбулентність фінансової системи України, викликана постійними змінами у нормативно-правовому полі економічної діяльності та зростаючою залежністю від зовнішніх чинників впливу, значно посилює необхідність її гармонізації. Це дозволить запобігати при зміні умов фінансової діяльності виникненню нових суперечностей фінансових відносин, їх накопичення та загострення у подальшому. Скорочення з відомих причин фінансування державою бюджетних установ та організацій

повинно супроводжуватись зростанням їх можливостей у самофінансуванні, а зменшення податкового навантаження на суб'єктів господарювання – зростанням їх економічної активності та соціальної відповідальності. Таким чином, зміни у фінансовій системі, потреба у яких з різного роду причин постійно виникає, не повинні погіршувати умови економічної діяльності та обмежувати можливості збалансування доходів з витратами у жодному із її секторів. Внесення змін у розподільчі та перерозподільчі процеси з метою покращення фінансового стану інституційних одиниць та їх об'єднань без прив'язки до покращення результатів фінансово-господарської діяльності не стає стимулом для економічного зростання та напрямом удосконалення фінансової системи.

Напрями гармонізації фінансової системи знаходяться у площині її інституційної структури, яка відображає особливості та ієрархію рівнів фінансових відносин. Останні формуються, в залежності від інституційної, галузевої, територіальної приналежності інституційних одиниць, існуючої вертикалі управління, дії інших, внутрішнього та зовнішнього характеру, чинників впливу.

Таким чином, фінансові відносини набувають вертикального та горизонтального характеру, а їх гармонізація – вертикального та горизонтального спрямування.

Вертикальний вектор гармонізації відображає загальний напрям удосконалення взаємовідносин між рівнями управління як однорідних, так і неоднорідних за призначенням та роллю у процесі відтворення інституційних одиниць. Натомість горизонтальний вектор гармонізації відображає напрям удосконалення взаємовідносин рівних за своїм правовим статусом інституційних одиниць. На відміну від вертикального вектора, де суб'єкти фінансової системи знаходяться у лінійному та функціональному підпорядкуванні, горизонтальний вектор відображає широке поле ринкових відносин між окремими секторами та всередині них. У зв'язку з цим доцільно виділяти міжсекторні та внутрішньосекторні відносини. Останні у секторі

загальнодержавних фінансів отримали назву міжбюджетних відносин, вертикальна гармонізація яких у сучасних умовах є особливо актуальною.

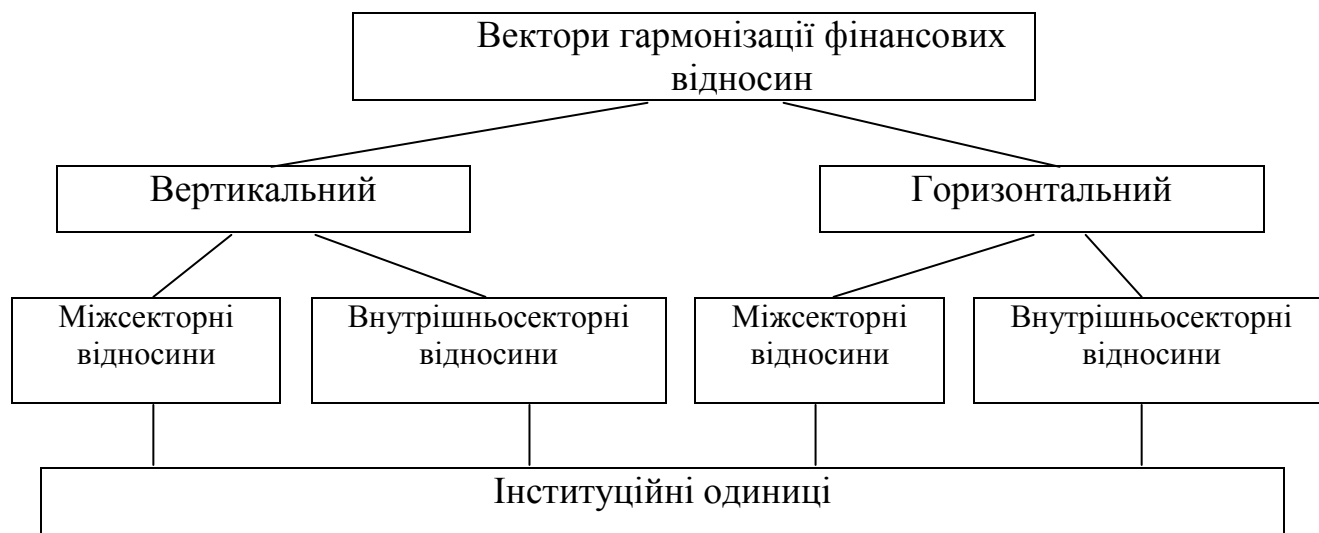
Формування та вдосконалення фінансових відносин покликані забезпечувати органи управління фінансової системи, починаючи від фінансово-економічних служб підприємств, установ, організацій і закінчуючи центральними органами влади та управління. У загальному переліку органів управління ключову роль відіграють центральні органи, які формують нормативно-правове поле фінансової діяльності. Реалізацію на практиці чинних норм, нормативів, лімітів тощо забезпечують фінансово-економічні служби підприємств та їх об'єднань, роль яких в умовах децентралізації фінансових ресурсів країни та дерегулювання економіки постійно зростає. Таким чином, суб'єкти господарювання відіграють усе більш помітну роль у формуванні фінансових відносин, що, у свою чергу викликає потребу у їх подальшій гармонізації на низовому рівні фінансової системи.

Вертикальний та горизонтальний вектори тісно взаємозв'язані між собою та доповнюють один одного, оскільки торкаються одних і тих самих суб'єктів фінансової системи.

Їх реалізація стає можливою у контексті поєднання (своєрідної конвергенції) управлінської та інституційної моделі фінансової системи, які відображають ринковий та неринковий характер фінансових відносин. Схематично, їх поєднання дозволяє побудувати модель гармонізації фінансових відносин (рис. 3.7).

Вертикальний вектор на міжсекторному рівні відображає відносини нормативно-правового характеру між секторами НК, ФК, ДГ, НКОДГ та сектором ЗДУ стосовно сплати податків, зборів та інших відрахувань до централізованих фондів держави, а також отримання фінансування відповідно до функцій держави (місцевих органів управління) та визначених пріоритетів. Це найбільш проблемний вектор удосконалення фінансової системи, оскільки торкається інтересів усіх суб'єктів системи та сягає 40 і

більше відсотків ВВП. Відносини вертикального характеру всередині окремих секторів також характеризуються гостротою. Це згадані вище міжбюджетні відносини, відносини між неринковими НКО (бюджетні установи та організації) та центральними і місцевими органами управління, між НБУ та комерційними банками, між підприємствами та їх об'єднаннями тощо.

Рис. 3.7. Модель гармонізації фінансових відносин суб'єктів фінансової системи

Джерело: складено автором

Горизонтальний вектор гармонізації торкається відносин, що значною мірою формуються на договірній основі. Такі відносини найбільш характерні для НК та ФК, меншою мірою для ДГ, ЗДУ та НКОДГ. Їм у сучасних умовах приділяється менше уваги, оскільки така діяльність менше регламентується державою. Тим не менше, гострота проблем дорогих кредитів, недовіра населення до фінансових установ, непрозорість тендерних закупівель тощо, вказують на необхідність пошуку шляхів їх вирішення. Найменш дослідженою частиною фінансових відносин є внутрішньосекторні відносини горизонтального характеру, що мають місце між підприємствами різних форм власності, фінансовими установами (банками, страховими, лізинговими

компаніями, недержавними пенсійними фондами тощо), фізичними особами-підприємцями тощо.

Необхідними умовами гармонізації фінансових відносин є виконання завдань фінансової системи та дотримання принципів її побудови. До переліку завдань фінансової системи нами віднесено фінансове забезпечення діяльності, фінансове регулювання економічних та соціальних процесів, фінансове стимулювання результатів діяльності. Вони тісно пов'язані та органічно доповнюють одне одного. Нестачу коштів можна компенсувати належним чином організованим регулюванням та стимулюванням, направленим на мобілізацію внутрішніх резервів окремих структурних одиниць та системи в цілому. Здійснення запозичень, особливо зовнішніх, при наявності невикористаних можливостей домашніх господарств і фінансового сектора є результатом неналежного виконання названих вище завдань та недотримання принципів або правил організації фінансової діяльності. Без дотримання єдиних правил для всіх без виключення суб'єктів системи реальна гармонізація фінансових відносин стає неможливою.

Не менш важливою умовою покращення стану фінансової системи України у контексті глобалізаційних процесів є досягнення стійкості національної грошової одиниці, що стає можливим при позитивному сальдо між доходами та витратами країни на зовнішньому ринку. Стійке перевищення імпорту товарів над експортом, що спостерігається в Україні, незважаючи на позитивний баланс послуг, викликає нестачу та подорожчання іноземної валюти, отже, ріст цін на товари як імпортного так і вітчизняного походження, зростання тарифів на послуги тощо, фактично збурює фінансову систему, порушуючи усталені зв'язки та пропорції розподілу.

Досягнути позитивного результату у даному напрямі видається можливим запроваджуючи термінові заходи по скороченню витрат на придбання імпортних товарів (що має місце у бюджетній сфері), економії споживання імпортних енергоносіїв, заміщення імпортних товарів

національними, запровадження квот та митних бар'єрів (де це іще можливо), контролю за ціноутворенням тощо. Проте стратегічним та найбільш економічно обґрунтованим шляхом подолання даної проблеми та розвитку фінансової системи в цілому є розвиток власного виробництва, яке базується на вітчизняній сировинній базі. Це дозволить скоротити імпорту залежність країни, збільшити зайнятість робочої сили, паралельно наростити експортний потенціал.

Подібна стратегія розвитку, зазвичай, ні в кого не викликає заперечень, проте її реалізація на практиці вдається далеко не всім економікам світу. Показники стану фінансової системи України у розрізі її окремих секторів свідчать, що у найгіршому стані з точки зору наявності фінансових ресурсів знаходиться саме виробничий сектор. Тенденції, що мали місце протягом 1993-2012 рр., вказують на зростання витрат виробництва та катастрофічне скорочення частки власних фінансових ресурсів після розподілу валового прибутку, сплати податків, відрахувань на соціальне страхування, поточних трансфертів (отриманих та сплачених іншим країнам) тощо. У підсумку сектор НК за діючих протягом 1993-2012 рр. умов фінансової діяльності не має достатніх ресурсів для повноцінного відтворення, отримує у значної частки підприємств збиткові результати, стає надто залежним від зовнішніх джерел фінансування. Серед переліку останніх найбільш придатним джерелом для більшості суб'єктів господарювання є кредитні ресурси комерційних банків, проте їх завищена вартість суттєво обмежує або взагалі виключає таку можливість.

Варто також зазначити, що високі витрати виробництва є не стільки результатом використання у виробництві застарілих технологій, що, безперечно, має місце, скільки результатом незначних обсягів виробництва, високих витрат, пов'язаних із придбанням матеріально-технічних ресурсів, збутом продукції та одержанням послуг сторонніх організацій. Цьому підтвердженням є структура розглянутих вище операційних витрат, у якій частка витрат на оплату праці та відрахувань на соціальні заходи за

окремими видами діяльності (торгівля, фінансова діяльність) не перевищує одного-двох відсотків, а в цілому по економіці за період з 2001 по 2011 рік становить від 2,1 до 12,8 %. Дані витрати плюс амортизація є безпосередніми витратами виробника, а всі інші – результатом його комерційних відносин з іншими суб'єктами господарювання, частка яких надто завищена. Цим можна пояснити найнижчі показники прибутковості у промисловості та будівництві, які більше залежать від існуючих умов постачання та збуту ніж від виробничо-технічних можливостей.

Таким чином, важливим напрямом економії операційних витрат є удосконалення договірних відносин, які повинні формуватися з урахуванням взаємної вигоди та чинних нормативно-правових актів.

Досягнути подібного поєднання стає можливим у процесі встановлення єдиних правил економічної поведінки суб'єктів господарювання при формуванні їх доходів та витрат. Тут особливо важливим є взаємовигідне як для суб'єктів господарювання, так і для інших суб'єктів фінансової системи формування, розподіл та використання прибутку, що знаходиться у площині договірних (горизонтальних) та регульованих державою (вертикальних) відносин.

Встановлення та дотримання єдиних правил (норм, стандартів, пропорцій розподілу) означає наявність певної дифузії (взаємопроникнення) між горизонтальним та вертикальним напрямками гармонізації фінансових відносин.

Це повинно сприяти більш рівномірному розподілу фінансових ресурсів між різними галузями, видами діяльності та окремими виробництвами, зниженню частки збиткових підприємств та більш рівномірному податковому навантаженню. Крім того, це значною мірою звільнить від необхідності фінансової підтримки діяльності окремих підприємств та цілих галузей, не пов'язаної із запровадженням інновацій та інвестицій. Вивільнені таким чином бюджетні кошти доцільно спрямовувати у державні капітальні вкладення, які визначають науково-технічний прогрес, у випуск продукції

критичного імпорту та крупні інфраструктурні проекти. Підтримку суб'єктів господарювання за рахунок виділення бюджетних коштів доцільно проводити на зворотній основі, що значно розширить можливості держави в частині фінансового забезпечення економіки, посилить відповідальність суб'єктів господарювання перед державою та створить певну конкуренцію на кредитному ринку. При виділенні державних кредитів або наданні іншої підтримки важливо враховувати наявність ринку збуту у позичальника та можливості його розширення. Такі заходи продиктовані необхідністю підвищення ефективності використання державної допомоги. На неефективне використання державної фінансової підтримки, необхідність виявлення потреб (попиту) у продукції та встановлення відповідальності суб'єктів господарювання за цільове використання преференцій вказують Ю. Кіндзерський та Л. Шаблиста [70, с. 12, 13; 197, с. 50]. Подібні заходи характеризують державу як суб'єкта господарювання, що має найкращі фінансові можливості стати локомотивом розвитку національної економіки.

Послаблення напруги, пов'язаної з необхідністю державної підтримки реального сектора, зокрема, галузі сільського господарства тощо, а в окремі періоди і фінансового, створить передумови для скорочення дефіциту бюджету та державного боргу, покращення фінансового забезпечення соціальної сфери, яка у її сучасному вигляді стала надто громіздкою та обтяжливою для держави [49, 55, 145, 146, 147, 148, 149].

Практика надання державної допомоги працездатній частині населення не витримує критики. У даному випадку необхідне встановлення реального прожиткового мінімуму та його обов'язкове дотримання в усіх секторах економіки.

Скорочення дефіциту бюджету, у свою чергу, сприятиме зниженню рівня централізації бюджетних коштів та напруги у міжбюджетних відносинах. Крім того, проведення адміністративно-територіальної реформи, потреба у якій давно назріла, сприятиме оптимізації структури бюджетної системи та підвищення ефективності використання бюджетних коштів,

зокрема економії видатків на управління, частка яких у структурі видатків зведеного бюджету України дорівнює видаткам на охорону здоров'я або видаткам на оборону, охорону громадського порядку, безпеку та судову владу, разом узятих [134, с. 109].

Не менш важливим напрямом покращення стану фінансової системи є удосконалення фінансових відносин домашніх господарств з іншими секторами, що повинно послужити їх залученню до активної фінансової господарської діяльності.

Іще донедавна громадяни України не мали права вступати у фінансові відносини по більшості напрямів економічної діяльності. Їм відводилась, за незначним винятком, пасивна роль власників заощаджень, які передаються у користування фінансовим посередникам. Тому в сучасних умовах видається доволі прогресивною роль міжнародних, у тому числі економічного характеру, організацій, які у складі первинної ланки економіки поряд із юридичними особами виділяють також фізичних осіб.

Спектр їхньої участі найрізноманітніший, вони і наймані працівники, і роботодавці, виробники і споживачі, позичальники і кредиторі.

Сьогодні фізичні особи фігурують у різноманітних фінансових операціях, мають право відкривати банківські рахунки, проводити розрахунки один з одним, суб'єктами господарювання, іншими фінансовими установами [99, 141, 35, 196]. Проте фізична особа як найменш захищений суб'єкт фінансової системи зазнає численних утисків з боку інших інституційних учасників.

Цивільний кодекс України наділяє фізичну особу цивільною дієздатністю, тобто здатністю набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатністю своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання [196].

Сьогодні нормативно-правове забезпечення діяльності фізичних осіб, їх відносини з іншими фізичними та юридичними особами, у тому числі і

державою, регулюються низкою нормативно-правових актів, які визначають економічні умови, права та обов'язки останніх. Перелік таких нормативних актів постійно розширюється, а їх зміст поступово покращується, якщо проводяться зміни у руслі демократизації економічного життя [50, 52, 56, 58, 60, 61, 152, 153].

Правові норми держави в основному торкаються розвитку фінансового ринку, проте сьогодні не всі юридичні, а тим більше фізичні особи мають до нього вільний доступ, що є свідченням монополізації даної сфери. В результаті цього потужне внутрішнє джерело фінансових ресурсів країни не використовується належним чином. У зв'язку з цим є вкрай необхідною демонополізація фінансового ринку.

Особливої уваги у даному питанні заслуговує Податковий кодекс України, згідно якого під час встановлення податку обов'язково визначається перелік його платників. Такими платниками виступають юридичні та фізичні особи, де останні сплачують податки самостійно як фізичні особи-підприємці або через податкових агентів [141]. Таким чином, фізичні особи є суб'єктами фінансових відносин, пов'язаних з формуванням централізованих фондів держави. Їх удосконалення знаходиться у площині скорочення обмежень з боку держави на фінансово-господарську діяльність.

Діючи в Україні нормативні акти держави свідчать про розширення прав та обов'язків фізичних осіб як економічних суб'єктів у сфері фінансів. Проте їх реалізація на практиці вимагає постійної уваги з боку органів влади, що покликані забезпечувати контроль, регулювання та захист прав суб'єктів фінансової системи. Це іще одна важлива умова розвитку фінансової системи України.

3.3. Зростання ролі фінансової системи у макроекономічному регулюванні економіки України

Фінансова система, як і кожна інша система, включає набір складових, який у даному випадку повинен відображати структуру економіки.

Економіка, у свою чергу, представляє собою складний господарський комплекс, який включає окремі підприємства, установи, організації та їх об'єднання, окремі галузі, території тощо. В основі побудови структури економіки знаходяться інституційні одиниці, тобто юридичні та фізичні особи, які вважаються її первинною, або базовою, ланкою, оскільки представляють собою найнижчий рівень організації виробництва, інших видів діяльності та прийняття управлінських рішень, у тому числі і фінансового характеру. Таким чином, первинною ланкою фінансової системи, відповідно до структури економіки, стають юридичні та фізичні особи, які у подальшому об'єднуються у складі секторів (підсекторів) економіки, окремих галузей, територій тощо в залежності від організаційно-правової форми, виду діяльності, рівня управління економікою та інших особливостей.

Як було зазначено вище, в Україні таке структурування економіки запроваджено з прийняттям Постанови КМ України від 28.12.1992 року № 72 “Про впровадження системи національних рахунків” [144].

Статистична інформація про фінансовий стан економіки, рух фінансових ресурсів у процесі відтворення подається органами статистики для ознайомлення вчених і практиків у складі національних рахунків. Інформація про рух коштів у розрізі окремих секторів економіки, отже, окремих секторів фінансової системи, представлена та досліджена у попередньому розділі у вигляді окремих рахунків, що представляють собою послідовне та комплексне відображення економічних явищ, процесів та руху суспільного продукту у процесі відтворення.

Серед переліку таких рахунків доцільно виділити в окрему групу макроекономічні показники, які послідовно відображають розподільчі процеси від виробництва товару до його кінцевого споживання. Вони тісно взаємопов'язані між собою. Кожний наступний показник є продовженням попереднього, а всі разом відображають річний рух фінансових ресурсів у межах процесу відтворення та в розрізі окремих секторів фінансової системи.

До переліку таких показників, що мають особливо важливе значення для аналізу стану фінансової системи, нами віднесено: випуск (в основних цінах), проміжне споживання, валова додана вартість, валове сальдо первинних доходів, валовий наявний дохід, кінцеві споживчі витрати, валове заощадження, споживання основного капіталу, чисте заощадження, зміна чистого багатства.

На базі звітних даних, представлених у названих рахунках, наприклад за 2012 рік, можна побудувати зведену таблицю, яка комплексно відображає загальний стан економіки та фінансової системи, річний рух фінансових ресурсів, доходи та їх використання, роль та місце окремих секторів економіки у відтворювальному процесі тощо (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Макроекономічні показники інституційних секторів
фінансової системи України за 2012 рік**

(млн. грн.)

Показник	НК	ФК	ЗДУ	ДГ	НКОДГ	Разом
Випуск (в основних цінах)	2331305	98393	290718	421011	9226	3150653
Проміжне споживання	1615180	37349	86149	147020	2798	1888496
Валова додана вартість	716125	61044	204569	273991	6428	1262157
Валове сальдо первинних доходів	69318	38916	230501	1103504	963	1443202
Валовий наявний дохід	27802	15526	255639	1177220	9983	1486170
Кінцеві споживчі витрати			276352	1001964	9226	1287542
Валове заощадження	27802	15517	-20713	175256	757	198619
Споживання основного капіталу	-128808	-4526	-24088	-27976	-897	-186295
Чисте заощадження	-101006	10991	-44801	147280	-140	12324
Усього (зміна чистого багатства)	-79518	-3793	-53192	148531	367	12395

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [173]

Наведені у табл. 3.1 макроекономічні показники інституційних секторів відображають фактичні результати реальних умов економічної діяльності, у яких знаходились економічні суб'єкти протягом 2012 року.

Не вдаючись до аналізу окремих показників, оскільки це виходить за межі обраного напрямку дослідження, можна лише зазначити, що економічні умови діяльності для більшості секторів економіки мали негативний вплив, що проявляється у їх збиткових результатах та відсутності можливості повноцінного відтворення. Лише сектор домашніх господарств виявився економічно стійким та фінансово незалежним. Сектор НКОДГ знаходиться дещо осторонь основних економічних процесів, оскільки користується значними преференціями з боку держави. Його макроекономічні показники є значно кращими за показники інших секторів фінансової системи. Крім того, обсяги ресурсів, що задіяні у даному секторі, є незначними та суттєво не впливають на загальний стан економіки й фінансів.

Серед, можна сказати, збиткових НК, ФК та ЗДУ особливе занепокоєння викликає сектор НК, або виробничий сектор. Забезпечивши у 2012 році випуск продукції на суму 2 331 305 млн. грн., або 74,0 % ресурсів країни в результаті високовитратної діяльності та інших незадовільних умов, залишився з від'ємною часткою ресурсів у 6 415 %, яка склала 79 518 млн. грн. заборгованості.

Не менш збиткові результати за підсумками року мала держава, проте доходи сектора ЗДУ були значно скромнішими, отже, і втрати є значно меншими.

Втрати сектора ФК на загальному фоні є найменшими. Проте, маючи найкращі умови діяльності порівняно з іншими секторами та найвищу частку чистих заощаджень, а саме – 89,2 % усіх заощаджень країни, даний сектор віддав перевагу економікам інших країн, вкладаючи кошти у вигляді капітальних трансфертів на загальну суму 14 784 млн. грн. Це на 3 793 млн. грн. перевищувало його чисті заощадження або власні можливості.

При такій економічній поведінці суб'єктів господарювання економіка, отже, і фінансова система, ніколи не будуть збалансованими. У зв'язку з цим доцільно вносити зміни в умови економічної діяльності, особливо секторів НК та ФК. Стратегічним завданням таких змін, на наш погляд, є досягнення беззбиткових результатів діяльності усіх секторів економіки. У зв'язку з цим доцільно запроваджувати комплексне регулювання фінансової системи, тобто регулювання, яке буде враховувати зміни в усіх секторах економіки.

Напрями та масштаби регулювання визначаються на основі аналізу макроекономічних показників стану фінансової системи та її окремих секторів і реалізуються у процесі розробки та виконання різного роду програм, стратегій тощо. У зв'язку з цим видається перспективним ухвалення закону “Про державне стратегічне планування”.

З цією метою наведені у табл. 3.1 макроекономічні показники, виражені в абсолютних величинах, переводимо у коефіцієнти, які по вертикалі та горизонталі таблиці відображають внутрішній та зовнішній рух фінансових ресурсів країни протягом року (табл. 3.2).

Представлені у табл. 3.2 коефіцієнти під різним кутом зору відображають зміну фінансового стану окремих секторів по ходу процесу відтворення та мають наступне трактування.

1. К.в.р. – коефіцієнт вертикального (вартісного) розподілу ресурсів. Такий розподіл та перерозподіл фінансових ресурсів завжди має місце по ходу процесу відтворення. Зростання або зменшення показника відображає вартісний вплив процесу відтворення на стан фінансових ресурсів окремих секторів. Він визначається як відношення кожного наступного показника до попереднього, тобто мають місце ланцюгові коефіцієнти змін. Його збільшення (так само як і зменшення) повинно мати економічно обґрунтовані межі.

Крім того, з метою уточнення та прискорення розрахунків, особливо в ручному режимі, визначаємо подібні коефіцієнти наростаючим підсумком. Це надає додаткову інформацію про загальні зміни в обсягах ресурсів

окремих секторів, що відбуваються по ходу економічного процесу, та підтверджує вірність розрахунків.

Таблиця 3.2

**Коефіцієнти розподілу фінансових ресурсів інституційних секторів
у фінансовій системі України за 2012 рік**

Показник	НК	ФК	ЗДУ	ДГ	НКОДГ	Разом
	К.в.р./ К.г.р.	К.в.р./ К.г.р.	К.в.р./ К.г.р.	К.в.р./ К.г.р.	К.в.р./ К.г.р.	
Випуск (в основних цінах)	1,000 0,740	1,000 0,031	1,000 0,092	1,000 0,134	1,000 0,003	1,000 1,000
Проміжне споживання	0,693 0,855	0,380 0,020	0,296 0,046	0,349 0,078	0,303 0,001	0,600 1,000
Валова додана вартість	0,443 0,567	1,634 0,049	2,375 0,162	1,864 0,217	2,297 0,005	0,668 1,000
Валове сальдо первинних доходів	0,097 0,048	0,638 0,027	1,127 0,16	4,028 0,764	0,150 0,001	1,143 1,000
Валовий наявний доход	0,401 0,019	0,399 0,010	1,109 0,172	1,067 0,792	10,366 0,007	1,030 1,000
Кінцеві споживчі витрати	-	-	1,081 0,215	0,851 0,778	0,924 0,007	0,866 1,000
Валове заощадження	1,000 0,140	1,000 0,078	-0,075 -0,104	0,175 0,882	0,082 0,004	0,154 1,000
Споживання основного капіталу	-4,633 0,692	-0,292 0,024	-1,163 0,129	-0,160 0,150	-1,185 0,005	-0,938 1,000
Чисте заощадження	-0,784 -8,196	2,428 0,892	-1,860 -3,635	5,265 11,950	-0,156 -0,011	0,066 1,000
Усього (зміна чистого багатства)	-0,787 -6,415	-0,345 -0,306	-1,187 -4,292	1,008 11,983	2,621 0,030	1,006 1,000

Джерело: складено автором

Якщо коефіцієнт більший за одиницю ($K > 1$), то це свідчить про зростання рівня конкретного показника по ходу економічного процесу, якщо $K < 1$, – про зниження.

Обчислюються такі коефіцієнти змін за наступними формулами:

$$K_i = \frac{y_i}{y_i - 1} \text{ – ланцюгові коефіцієнти змін;} \quad (3.1)$$

$$K_i = \frac{y_i}{y_0} \text{ – базисні коефіцієнти змін.} \quad (3.2)$$

Між ланцюговими і базисними коефіцієнтами змін має місце мультиплікативний зв'язок.

$$K_1 \times K_2 \times K_3 \times \dots \times K_n = \prod_{i=1}^n K_i = \frac{y_i}{y_0}, \quad (3.3)$$

де $K_1, K_2, \dots, K_n$ – ланцюгові коефіцієнти змін;

$\prod_{i=1}^n$ – умовне позначення добутку чисел.

Таким чином, базисний коефіцієнт представляє собою добуток ланцюгових коефіцієнтів. У абсолютному вираженні конкретних макроекономічних показників обидва коефіцієнти повинні давати однакові результати, що дозволяє дотримуватись загального балансу показників у рамках системи як по вертикалі, так і по горизонталі.

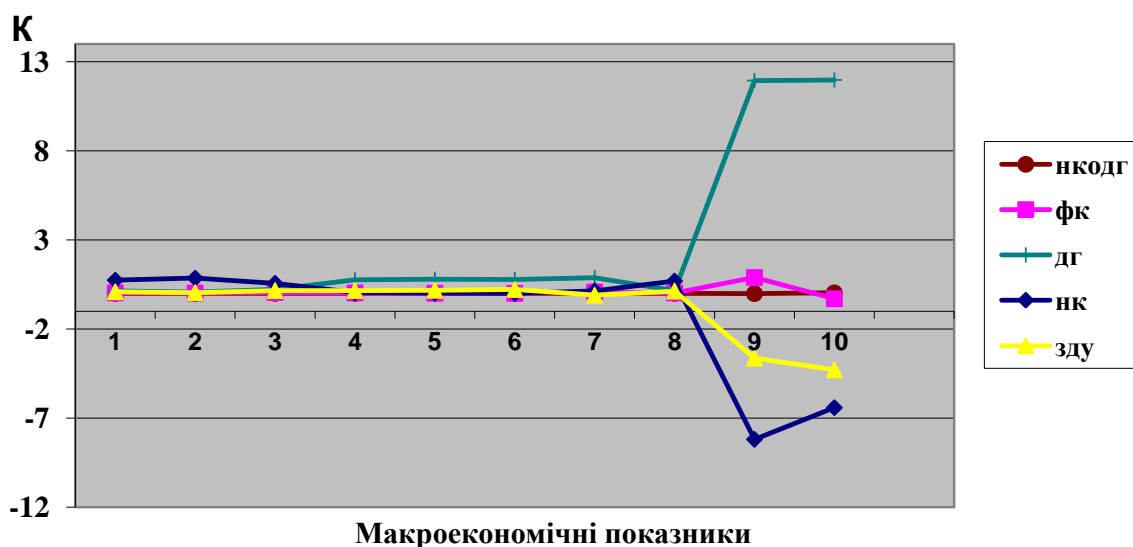
2. К.г.р. – коефіцієнт горизонтального (секторального) розподілу ресурсів. Він відображає частку кожного сектора в складі економіки та фінансової системи країни. На відміну від попереднього, даний коефіцієнт відображає кількісний вплив процесу відтворення на розподіл ресурсів і структурні зміни у фінансовій системі протягом року.

Різновекторний характер зміни коефіцієнтів, представлений у табл. 3.2 та рис. 3.8, свідчить про певну неупорядкованість економічних умов діяльності, суперечливий характер економічних відносин та відсутність їх системного регулювання з боку держави.

Втрата фінансових ресурсів окремими секторами (виражена у від'ємних коефіцієнтах) у подібних масштабах вимагає суттєвої корекції державою правил поведінки суб'єктів фінансової системи.

Ключові макроекономічні показники та процеси, що відбуваються в економіці та фінансовій системі, вказують на конкретні етапи економічного процесу та сектори, у яких, в першу чергу, доцільно вносити зміни, стають інформаційною базою для подальшої розробки економічної політики,

регулювання економічних процесів та складання прогнозів фінансових ресурсів країни на майбутнє.

Рис. 3.8. Коефіцієнти горизонтального розподілу ресурсів інституційних секторів фінансової системи України у 2012 році

Джерело: Складено автором

Якщо не планувати суттєвих змін у нормативно-правовому полі економічної діяльності на наступний період (рік або більше), то набір таких коефіцієнтів, визначених на основі звітних даних попереднього періоду, може бути цілком придатним для прогнозування макроекономічних показників на найближче майбутнє.

У випадку планування значних змін у правилах поведінки економічних суб'єктів необхідно вносити корективи у відповідні коефіцієнти. Такі зміни можна проводити на основі прямих та економетричних розрахунків по кожному макроекономічному показнику. Крім того, постійні зміни обсягів випуску продукції (послуг) та зниження витрат, інфляційні процеси, загальні чи вибірккові зміни в оподаткуванні, розширення або скорочення ринку збуту тощо вимагають проведення щорічних розрахунків таких основних макроекономічних показників, як випуск, проміжне споживання, валова додана вартість, ВВП та його складові тощо. Їх можна розраховувати з найвищою долею достовірності лише прямим методом. Але поскільки для

його використання у більшості випадків не вистачає належної інформації, а самі розрахунки надто трудомісткі, можна скористатися методологією розрахунків на основі індексів, які широко використовуються органами статистики для порівняння звітних і базових періодів.

У даному випадку стає у нагоді показник “індекс промислової продукції”, який за міжнародними стандартами характеризує собою зміну створеного у промисловості обсягу валової доданої вартості за факторною вартістю (тобто за виключенням будь-яких податків на виробництво) за періоди, що обрані для порівняння. Базовою формулою для цього індексу є стандартний індекс фізичного обсягу Ласпейреса.

$$I = \left[\sum_{i=1}^N q_{it} \times p_{ib} - \sum_{j=1}^M \delta_{jt} \times \alpha_{jb} \right] : \left[\sum_{i=1}^N q_{ib} \times p_{ib} - \sum_{j=1}^M \delta_{jb} \times \alpha_{jb} \right], \quad (3.4)$$

де

t – звітний період;

b – базисний період;

q – кількість продукції у натуральних одиницях;

p – ціни на готову продукцію;

δ - ціни на матеріали;

α - кількість матеріалів у натуральних одиницях;

N – кількість і-тих товарів (товарних груп);

M – кількість j-тих матеріалів, сировини.

Застосування цієї формули в повному обсязі на практиці зазвичай неможливе. У зв'язку з цим, органами статистики розроблена методика спрощеного підходу до побудови індексу.

В основу даної методики покладено загально визнаний метод так званого постійного набору продуктів (товарів-представників), який використовується міжнародними статистичними службами і більшістю країн. Індекс виступає як середньозважена величина, основу вагової структури якої складають дані про розподіл доданої вартості між промисловими видами діяльності із відповідних індивідуальних індексів кожного товару.

Базисною інформацією для побудови індексу є дані про виробництво продукції в натуральному виразі без спроби визначення спожитих сировини і матеріалів. При цьому припускається, що структура доданої вартості за видами економічної діяльності є постійною для певного відрізка часу. Вона фіксується у ваговій системі розрахунку індексу. В результаті вихідна формула Ласпейреса приймає наступний вигляд:

$$I = \sum_{i=1}^N q_{it} \times p_{ib} : \sum_{i=1}^N q_{ib} \times p_{ib}, \quad (3.5)$$

де

t – звітний період;

b – базисний період;

q – кількість продукції у натуральних одиницях;

p – ціни на готову продукцію;

i – кількість товарів (товарних груп);

N – кількість i-тих товарів (товарних груп) [119, с. 352-353].

Проте періодами для порівняння з базовим періодом можуть бути як звітний, так і прогнозний, оскільки сьогоднішній звітний – це вчорашній прогнозний період. Таким чином, маючи прогнозні обсяги продукції у натуральних одиницях виміру і базові ціни, можна визначити індекс росту (або скорочення) виробництва прогнозного періоду. В результаті формула (3.5) набуде наступного вигляду:

$$I = \sum_{i=1}^N q_{in} \times p_{ib} : \sum_{i=1}^N q_{ib} \times p_{ib}, \quad (3.6)$$

де,

n – прогнозний період.

Маючи прогнозний індекс росту продукції на майбутній період та базові обсяги випуску, можна визначити прогнозні обсяги випуску як у розрізі окремих видів діяльності, так і в цілому по економіці. У подальшому прогнозні розрахунки можна проводити з використанням коефіцієнтів розподілу, представлених у табл. 3.2, які відображають пропорції розподілу ресурсів економіки у розрізі окремих секторів та окремих етапів процесу

відтворення. Крім того, розрахунки можна проводити на основі прогнозних макроекономічних показників економічного і соціального розвитку України, що відображають прогнозні обсяги ВВП та ряд інших показників [151, 150, 143].

Маючи прогнозні показники ВВП, що відображають загальну тенденцію змін в економіці, та показник фактичного випуску товарів і послуг в Україні за останній звітний період можна спрогнозувати майбутні обсяги випуску і на цій основі з використанням коефіцієнтів розподілу (представлених у табл. 3.2) розрахувати всі інші показники по окремих секторах та фінансовій системі в цілому.

Розрахунок прогнозу випуску доцільно проводити за двома сценаріями зміни ВВП на майбутні періоди.

Прогнозний показник зміни ВВП на 2015 рік матиме наступний вигляд:

- оптимістичний сценарій: $1,034 * 0,97 * 1,02 = 1,023$;
- песимістичний сценарій: $1,025 * 0,97 * 1,003 = 0,997$.

В якості прикладу проведено розрахунок за оптимістичним сценарієм (табл. 3.3).

Як показують розрахунки, у 2015 р. обсяги нестачі ресурсів у ключових секторах зростуть, отже, потреба зміни умов фінансово-господарської діяльності стає ще більш гострою.

Запропоновані таким чином розрахунки на основі коефіцієнтів належать до найбільш простих, проте найбільш придатних, за відсутності достатньої інформації, методів прогнозування.

Маючи розрахований набір коефіцієнтів за ряд минулих років, можна використати методи екстраполяції, яка враховує тенденції, що склалися за попередні періоди. Таким чином можна розраховувати макроекономічні показники стану економіки та фінансової системи на більш тривалу перспективу. При цьому, необхідно приймати до уваги, що прогноз не може бути абсолютно точним, чого і не потрібно, якщо оцінка і використання прогнозу здійснюються належним чином [30, с. 112].

Таблиця 3.3

**Прогнозні макроекономічні показники стану фінансової системи
України на 2015 рік**

(млн. грн.)

Показник	НК	ФК	ЗДУ	ДГ	НКОДГ	Разом
Випуск (в основних цінах)	2385107	99917	296527	431898	9669	3223118
Проміжне споживання	1653460	38677	88958	150842	1934	1933871
Валова додана вартість	732465	63300	209276	280326	6459	1291826
Валове сальдо первинних доходів	70875	39867	236249	1128089	1477	1476557
Валовий наявний доход	28896	15209	261587	1204516	10646	1520854
Кінцеві споживчі витрати	-	-	283168	1024673	9219	1317060
Валове заощадження	28396	15821	-21094	178893	811	202827
Споживання основного капіталу	-131654	-4566	-24543	-28538	-951	-190252
Чисте заощадження	-102917	11201	-45645	150056	-138	12557
Усього (змiна чистого багатства)	-81034	-3865	-54217	151369	379	12632

Джерело: розраховано автором

Варто зазначити, що у 60-70-х роках ХХ ст. у деяких країнах, у тому числі в СРСР, були розроблені економетричні моделі розвитку національних економік. Вони розроблялися з метою прогнозування макроекономічних показників. Такі моделі, зазвичай, мали відносно незначну кількість вхідних показників – екзогенних факторів. Вихідні (ендогенні) показники визначалися в результаті розв'язку певної системи рівнянь, які враховують функціональні взаємозв'язки та структурні співвідношення між макроекономічними показниками. Більшість зв'язків приймалися наближено в умовах обмеженої інформації методом регресійного аналізу.

Експериментальні модельні прогнози мали похибку 1-4 % [102, с. 67].

Проте такі прогнози в сучасних умовах не будуть давати точних результатів, оскільки умови економічної діяльності зазнають постійних, часом діаметрально протилежних змін. Тим не менше їх необхідно проводити з метою порівняння та виявлення впливу макроекономічного регулювання на стан економіки та фінансової системи. У зв'язку з цим доцільно визначати фактичну погрішність прогнозування (Π_n) як різницю між прогнозним (M_n) та фактичним (M_f) значенням макроекономічного показника прогнозованого року:

$$\Pi_n = M_n - M_f \quad (3.7)$$

Похибку прогнозу до закінчення прогнозного періоду можна визначити наступним чином:

$$\Pi_n = M_n \left(K_f - K_n \right) M_f, \quad (3.8)$$

де

M_n ; M_f – прогнозне та фактичне значення макропоказника базового періоду;
 K_n ; K_f – прогнозне та фактичне значення базового коефіцієнта розподілу ресурсів.

Таким чином, приймаючи декілька або навіть один прогнозний макроекономічний показник, можна з використанням представлених вище коефіцієнтів отримати всі інші прогнозні макроекономічні показники окремих секторів та економіки загалом. Кількість варіантів розрахунків таких показників практично необмежена та залежить від кількості та якості змін у нормативно-правовому полі діяльності економічних суб'єктів. З метою прискорення розрахунків можна скористатися системою MS Excel, де кожний макропоказник отримає своє математичне вираження, визначальною складовою якого будуть прийняті коефіцієнти.

Висновки до розділу 3

Пошуки шляхів розвитку фінансової системи України в умовах глобалізації дозволили отримати наступні висновки.

1. Важливим напрямом впливу сучасного глобального процесу на економіку та фінансову систему є створення єдиної для всього світу методологічної основи, яка дозволить визначати, контролювати, регулювати та вдосконалювати рух суспільного продукту (у його вартісному вираженні) у розрізі структурних складових національних економік. Такими складовими в економіці України сьогодні стали сектори, галузі (підгалузі), території та види економічної діяльності. Їх перелік у майбутньому буде розширюватись по мірі поглиблення суспільного поділу праці, отже, виділення нових видів діяльності, та їх деталізації за певними ознаками. Використання секторальної складової сприяє поглибленому дослідженню й аналізу реального стану та прогнозуванню процесу відтворення на майбутнє. Крім того, це дозволяє проводити порівняльний аналіз показників стану економіки конкретної країни та її окремих секторів на міжнародному рівні.

2. Доведено, що інституційна одиниця, поряд із сектором, стає базисною економічною категорією як для СНР, так і для фінансової системи, оскільки з точки зору суб'єктів даних систем та економіки загалом, знаходиться у їх основі. Нижчої, отже, більш базисної економічної одиниці просто не існує. При включенні інституційних одиниць до відповідного сектора, а в подальшому – підсектора фінансової системи України враховується функціональне призначення, організаційно-правова форма господарювання, вид економічної діяльності та форма власності. Це ключові ознаки, які визначають економічний зміст та особливості формування фінансових відносин, отже, фінансової діяльності економічних суб'єктів та, значною мірою їх фінансові результати. Інституційні сектори у даному випадку виступають проміжною, проте вкрай важливою складовою фінансової системи, яка відображає вище названі ознаки та особливості діяльності інституційних одиниць.

3. З'ясовано, що статистичні дані відображають зміни в кількості та структурі суб'єктів господарювання за регіонами, видами економічної діяльності та організаційно-правовими формами. Проте вони не

відображають структуру та зміни суб'єктів господарювання у розрізі інституційних секторів економіки, що необхідно для аналізу якісних змін в економіці та фінансовій системі. Це, очевидно, справа майбутнього, а представлені органами статистики кількісні показники мають фрагментарний характер, що фактично унеможливує проведення комплексного дослідження всієї сукупності інституційних одиниць (особливо суб'єктів господарювання) та фінансової системи загалом.

4. Зроблено припущення, що статистичні спостереження за змінами загальної кількості інституційних одиниць у розрізі окремих підсекторів, дозволяє поглибити дослідження структурних змін в економіці та фінансовій системі. Відкриття чи закриття підприємств, їх об'єднання, приєднання, або навпаки, виділення, зміна форми власності отже і підпорядкування тощо завжди мають місце на практиці. Кількісні зміни є результатом якісних змін в умовах економічної діяльності. Зростання кількості підприємств та фізичних осіб-підприємців свідчить про покращення умов економічної діяльності, і навпаки, а зростання чи зменшення, загальної кількості юридичних і фізичних осіб у країні свідчить про покращення чи погіршення умов життєдіяльності людини загалом. Таким чином, кількісний аналіз структурних складових економіки (отже і фінансової системи) дає підстави робити висновки стосовно покращення чи погіршення умов фінансово-господарської діяльності у тій чи іншій сфері.

5. Аргументовано необхідність встановлення та дотримання єдиних правил (норм, стандартів, пропорцій розподілу), що означає наявність певної дифузії (взаємопроникнення) між горизонтальним та вертикальним напрямками гармонізації фінансових відносин. Це повинно сприяти більш рівномірному розподілу фінансових ресурсів між різними галузями, видами діяльності та окремими виробництвами, зниженню частки збиткових підприємств та більш рівномірному податковому навантаженню. Крім того, це значною мірою звільнить від необхідності фінансової підтримки діяльності окремих підприємств та цілих галузей, не пов'язаної із

запровадженням інновацій та інвестицій. Вивільнені таким чином бюджетні кошти доцільно спрямовувати в державні капітальні вкладення, які визначають науково-технічний прогрес, у випуск продукції критичного імпорту та крупні інфраструктурні проекти. Підтримку суб'єктів господарювання за рахунок виділення бюджетних коштів доцільно проводити на зворотній основі, що значно розширить можливості держави в частині фінансового забезпечення економіки, посилить відповідальність суб'єктів господарювання перед державою та створить певну конкуренцію на кредитному ринку. При виділенні державних кредитів або наданні іншої підтримки важливо враховувати наявність ринку збуту у позичальника та можливості його розширення. Такі заходи продиктовані необхідністю підвищення ефективності використання державної допомоги. Подібні заходи характеризують державу як суб'єкта господарювання, що має найкращі фінансові можливості стати локомотивом розвитку національної економіки.

6. Не менш важливою умовою покращення стану фінансової системи України у контексті глобалізаційних процесів є досягнення стійкості національної грошової одиниці, що стає можливим при позитивному сальдо між доходами та витратами країни на зовнішньому ринку. Стійке перевищення імпорту товарів над експортом, що тривалий час спостерігається в Україні, незважаючи на позитивний баланс послуг, викликає нестачу та подорожчання іноземної валюти, отже, ріст цін на товари як імпортного, так і вітчизняного походження, зростання тарифів на послуги тощо, фактично збурює фінансову систему, порушуючи усталені зв'язки та пропорції розподілу. Досягнути позитивного результату у даному напрямі видається можливим запроваджуючи термінові заходи по скороченню витрат на придбання імпортних товарів (що має місце у бюджетній сфері), економії споживання імпортних енергоносіїв, заміщення імпортних товарів національними, запровадження квот та митних бар'єрів (де це ще можливо), контролю за ціноутворенням тощо. Проте стратегічним і найбільш економічно обґрунтованим шляхом подолання даної проблеми та

розвитку фінансової системи загалом є відновлення власного виробництва, яке базується на вітчизняній сировинній базі. Це дозволить скоротити імпорту залежність країни, збільшити зайнятість робочої сили, паралельно наростити експортний потенціал.

7. Зазначено, що високі витрати виробництва є не стільки результатом використання застарілих технологій, що, безперечно, має місце практично в усіх галузях, скільки результатом незначних обсягів виробництва, високих витрат, пов'язаних із придбанням матеріально-технічних ресурсів, збутом продукції та одержанням послуг сторонніх організацій. Цьому підтвердженням є структура розглянутих вище операційних витрат, у якій частка витрат на оплату праці та відрахувань на соціальні заходи за окремими видами діяльності (торгівля, фінансова діяльність) не перевищує одного-двох відсотків, а в цілому по економіці за період з 2001 по 2011 рік становить від 2,1 до 12,8 %. Дані витрати плюс амортизація є безпосередніми витратами виробника, а всі інші є результатом його комерційних відносин з іншими суб'єктами господарювання, частка яких надто завищена. Цим можна пояснити найнижчі показники прибутковості у промисловості та будівництві, які більше залежать від існуючих умов постачання та збуту, ніж від виробничо-технічних можливостей. Таким чином, важливим напрямом економії операційних витрат є удосконалення договірних відносин, які повинні формуватися з урахуванням взаємної вигоди та чинних нормативно-правових актів.

8. Послаблення напруги, пов'язаної з необхідністю державної підтримки реального сектора, а в окремі періоди і фінансового, створить передумови для скорочення дефіциту бюджету та державного боргу, покращення фінансового забезпечення соціальної сфери, яка в її сучасному вигляді стала надто громіздкою та обтяжливою для держави. Практика надання державної допомоги працездатній частині населення не витримує критики. У даному випадку необхідне встановлення реального прожиткового мінімуму та його обов'язкове дотримання в усіх секторах економіки.

9. Не менш важливим напрямом покращення стану фінансової системи є удосконалення фінансових відносин домашніх господарств з іншими секторами, що повинно послужити їх залученню до активної фінансової та господарської діяльності. Сьогодні нормативно-правове забезпечення діяльності фізичних осіб, їх відносини з іншими фізичними та юридичними особами, у тому числі і державою, регулюються низкою нормативно-правових актів, які визначають економічні умови, права та обов'язки останніх. Перелік таких нормативних актів постійно розширюється, а їх зміст поступово покращується, якщо проводяться зміни у руслі демократизації економічного життя. Виявлено зростання ролі фізичних осіб у господарській діяльності та фінансовій системі. Це знаходить своє відображення у нормативно-правових актах, які визначають права та обов'язки останніх. Перелік таких нормативних актів постійно розширюється, а їх зміст поступово покращується, якщо проводяться зміни в руслі демократизації економічного життя. Особливо активно такі зміни відбуваються у сфері фінансового ринку, що є свідченням загального розуміння важливості домашніх господарств у фінансовому забезпеченні економіки.

10. З'ясовано, що хронічна нестача коштів та їх неефективне використання викликають потребу у змінах умов економічної діяльності, особливо секторів НК, ФК та ЗДУ. Стратегічним завданням таких змін повинно стати досягнення беззбиткових результатів діяльності всіх секторів економіки. У зв'язку з цим необхідно запроваджувати комплексне регулювання фінансової системи, тобто регулювання, яке буде враховувати зміни в усіх секторах економіки. Напрями та масштаби регулювання запропоновано визначати на основі аналізу макроекономічних показників стану фінансової системи та її окремих секторів. Таким чином, державне управління отримує додатковий інструментарій аналізу і прогнозування стану фінансів та економіки загалом.

Основні результати розділу опубліковані в наступних працях автора: [82, 72, 83, 85, 86, 90, 91, 93].

ВИСНОВКИ

Результати дослідження теорії і практики фінансової системи України допомогли сформулювати такі висновки.

1. В Україні фінансова система перебуває у стадії становлення та характеризується широтою поглядів на сутність, структуру, особливості, принципи та завдання, невизначеністю стратегії її подальшої розбудови в умовах зростання ролі глобалізаційних процесів. Її сутність проявляється в сукупності фінансових відносин, що формуються у швидкозмінних умовах та різних рівнях управління економікою. Аргументовано, що розуміння економічної сутності фінансової системи як складової категорійного апарату фінансової науки та національної і світової економіки формується й розвивається під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників. З'ясовано, що розуміння сутності та ролі фінансової системи невіддільне від розуміння сутності фінансів і фінансових ресурсів, які тісно взаємопов'язані між собою та доповнюють одне одного. Досягнення органічного взаємозв'язку та відповідної субординації цих дефініцій стало важливою передумовою подальших теоретичних досліджень, формування загального розуміння та визначення фінансової системи, яка за своїм призначенням покликана забезпечувати системний характер формування фінансових відносин.

2. З'ясовано, що найістотнішою ознакою глобалізації в сучасних умовах є фінансова, яка випереджає розвиток та інтеграцію всіх інших секторів економіки, проявляється в русі капіталу, становленні та розвитку світового фінансового ринку, уніфікації нормативно-правових регуляторів, формуванні наднаціональних фінансових інститутів та єдиної світової фінансової системи. Доказано, що остання виконує роль механізму перерозподілу світових фінансових ресурсів, а національні фінансові системи у контексті поглиблення міжнародного співробітництва розвиваються у напрямі гармонізації та уніфікації своїх складових. Зроблено висновок, що у найближчому майбутньому глобальними рисами світової економіки та

умовами впливу на формування національних фінансових систем будуть наступні: єдиний, світовий (регіональний), економічний простір, формування наддержавних органів контролю та регулювання, уніфікація міжнародних стандартів.

3. Розкрито сучасні особливості фінансової системи України, якій притаманні риси перехідної економіки. До них віднесено економіко-правову нерівність, наявність монопольних переваг, порушення інтересів суб'єктів фінансових відносин, відсутність реальної конкуренції у фінансовій сфері, низьку здатність до самозабезпечення та саморегулювання, брак належно сформованих стимулів для всіх ланок та рівнів фінансової системи, низьку фінансову стійкість та конкурентоспроможність фінансової системи в цілому та її окремих складових, зростання ролі міжнародних фінансів, що пов'язано з розширенням економічних зв'язків, зростанням впливу міжнародних організацій та фінансових інститутів. Визначено перелік класифікаційних ознак, що у різних варіантах приймають за основу при розробці національної та світової фінансової системи. Розроблено управлінську та інституційну моделі фінансової системи України, де управлінська відображає рівні управління фінансами, а інституційна – рівні об'єднання інституційних одиниць (за ланками, секторами та рівнями економіки). Аргументовано, що інституційна основа та секторальна структура фінансової системи відповідає глобальним тенденціям структуризації національних економік більшості країн світу та ЄС.

4. Макроекономічне дослідження стану фінансової системи запропоновано проводити на підставі показників, які відображають загальні обсяги, розподіл та використання фінансових ресурсів між головними суб'єктами фінансової системи. У найбільш узагальненому вигляді стан і рух фінансових ресурсів між суб'єктами фінансової системи відображають показники ВВП за категоріями доходу та використання. Їх порівняння відображає процеси розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів, які відбувалися протягом календарного року між державою, суб'єктами

господарювання та населенням у процесі фінансово-господарської діяльності. Зазначено, що темпи росту обсягів ресурсів, які підлягають перерозподілу, перевищують темпи росту обсягів ВВП, що свідчить про гостру необхідність внесення змін в умови фінансово-господарської діяльності, особливо у сфері виробництва.

5. Доведено, що стан фінансової системи України на рівні її окремих секторів характеризується стійким і довготривалим процесом перерозподілу фінансових ресурсів із виробничого сектора у сектор домашніх господарств та сектор загальнодержавних фінансів. Їхня концентрація у даних секторах у складі доходів структурних елементів фінансової системи є надто високою. У 2010-2012 рр. вона становила понад 80-90 %, що свідчить про значні диспропорції у розподілі фінансових ресурсів країни та вкрай незадовільний фінансовий стан виробництва. З'ясовано, що стрімке скорочення обсягів фінансових ресурсів виробничого сектора простежується протягом усього періоду становлення фінансової системи України та практично на всіх етапах економічного процесу. Це є свідченням особливо складних умов фінансово-господарської діяльності виробничих підприємств. Щоб їх подолати, запропоновано суттєву корекцію умов фінансової діяльності більшості секторів фінансової системи.

6. Зроблено висновок про можливість дослідження первинного рівня фінансової системи на підставі узагальнених фінансово-економічних показників діяльності суб'єктів господарювання, органів влади та домашніх господарств, сформованих Державною службою статистики України. До їх переліку зачислено показники, що відображають кількісну та якісну зміну стану в локальній і загальній сукупності складових, доходи та витрати (видатки), фінансові результати та інші показники ефективності фінансово-господарської діяльності, які в комплексі відображають рух фінансових ресурсів і взаємовідносини між суб'єктами фінансової системи. Зазначено, що високі витрати виробництва є не стільки результатом використання застарілих технологій, що, безперечно, має місце практично в усіх галузях,

скільки є результатом незначних обсягів та падіння виробництва, високих витрат пов'язаних із придбанням матеріально-технічних ресурсів, збутом продукції та одержанням послуг сторонніх організацій, що є свідченням відсутності належної конкуренції та незадовільних умов формування договірних відносин.

7. Обґрунтовано необхідність модернізації фінансової системи України, потреба в якій виникає по мірі входження її економіки у світове господарство та зростання залежності від зовнішніх чинників впливу. Доведено, що для України з її відкритою економікою необхідність модернізації фінансової системи особливо актуальна. Формування сучасної моделі фінансової системи України передбачає виділення в її складі окремих секторів, що значно розширить її зміст, дасть змогу уточнити механізми взаємодії між складовими структури, створить передумови її адекватної реакції на дію різних чинників. У складі окремих секторів фінансової системи відповідно до міжнародних стандартів структуризації економіки запропоновано виділення підсекторів, які формуються відповідно до функціонального призначення, організаційно-правової форми господарювання, виду економічної діяльності та форми власності інституційних одиниць. Це допоможе деталізувати окремі сектори фінансової системи, поглибити її аналіз, приймати обґрунтованіші висновки та реалістичні управлінські рішення. Зроблено припущення щодо можливості побудови на інституційній основі галузевої та територіальної моделей фінансової системи.

8. З'ясовано, що висока турбулентність фінансової системи України, зумовлена постійними змінами у нормативно-правовому полі економічної діяльності та зростаючою залежністю від зовнішніх чинників впливу, значно посилює необхідність її гармонізації. Це допоможе запобігати зі зміною умов фінансової діяльності виникненню нових суперечностей у фінансових відносинах їх накопичення та загострення у подальшому. Напрями гармонізації фінансової системи знаходяться у площині її інституційної структури, яка відображає особливості та ієрархію рівнів формування

фінансових відносин. Вони набувають вертикального та горизонтального характеру, а їхня гармонізація – вертикального та горизонтального спрямування.

9. Запропоновано науково-методичні підходи до використання показників стану фінансової системи в макроекономічному регулюванні економіки, які ґрунтуються на використанні коефіцієнтів розподілу, що комплексно відображають розподільчі процеси та рух фінансових ресурсів у фінансовій системі протягом звітного або прогнозного періоду. Напрями та масштаби цього регулювання рекомендовано визначати на підставі аналізу макроекономічних показників стану економіки її окремих секторів та реалізовувати у процесі розробки і виконання різних проектів, програм, стратегій тощо.

Таким чином, за умови врахувань запропонованих заходів державне управління отримає додатковий інструментарій аналізу та прогнозування стану фінансової системи у контексті сталого розвитку національної економіки та зростання добробуту громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артус М.М. Проблеми трактування сутності та функцій категорії “Фінанси” / М.М. Артус // Фінанси України. – 2007. – №4. – С. 127-135.
2. Артус М.М. Фінанси: навч. посібник / Артус М.М. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 198 с.
3. Бадрак О. Цілі та пріоритети сталого розвитку України / О. Бадрак, Л. Шостак // Економіка України: політико-економічний журнал. – 2002. – №10. – С. 30-36.
4. Базилевич В. Д. Посилення ролі фінансів у трансформаційній економіці / В.Д. Базилевич // Фінанси України. – 2004. – №5. – С. 5-9.
5. Безгубенко Л.М. До питання про суть фінансів / Л.М. Безгубенко // Фінанси України. – 1998. – №1. – С. 12-15.
6. Безгубенко Л.М. Фінансова наука і практика періоду трансформацій / Л.М. Безгубенко // Фінанси України. – 2000. – №4. – С. 12-16.
7. Безгубенко Л.М. Фінансова система України в умовах економіки перехідного типу / Л.М. Безгубенко // Фінанси України. – 1996. – №9. – С. 13-18.
8. Безчасний Л. Тенденції на світовому ринку капіталів та їх вплив на інвестиційну діяльність в Україні / Л. Безчасний, С. Онишко // Економіка України: політико-економічний журнал. – 2001. – 3(472). – С. 4-13.
9. Белорус О.Г. Глобальное устойчивое развитие : монографія / О.Г. Белорус, Ю.М. Мацейко. – К. : КНЭУ, 2006. – 488 с.
10. Бидик А.Г. Основні умови розвитку фінансової системи України / А.Г. Бидик // Фінансова система держави : зб. наук. праць. – К. : ЕКОМЕН, 2011. – С. 224-228.
11. Білорус О.Г. Глобалізація і національна стратегія / О.Г. Білорус. – К. : ВО “Батьківщина”, 2001. – 300 с.

12. Білорус О.Г. Розвиток процесів глобалізації в постіндустріальну епоху : сб. науч. трудов / О.Г. Білорус, В.І. Власов. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 54 с.
13. Боди З. Финансы : уч. пособие : пер. с англ. / З. Боди, Р. Мертон. – М. : Изд. дом “Вильямс”, 2000. – 62с.
14. Боднар І.Р. Наслідки фінансової глобалізації для України / І.Р. Боднар // Фінанси України. – 2009. – №8. – С. 68-75.
15. Бондаренко В.Л. Визначення сутності фінансів із точки зору філології та історії фінансової науки / В.Л. Бондаренко // Фінанси України. – 1999. – №11. – С. 126-136.
16. Буряк П.Ю. Финансы : Підручник / П.Ю. Буряк, С.Д. Смоленська, Н.Б. Татарин. – К. : Хай-Тек Прес, 2010. – 392 с.
17. Бутенко О.І. Фінансова система України: стан та перспективи розвитку / О.І. Бутенко // Економічний простір. – 2008. – № 17. – С. 77-85.
18. Василенко Л.І. Финансы : навч. посіб. /Л.І. Василенко, А.В. Василенко; за ред. Л.І. Василенко. – К. : КНТЕУ, 2003. – 199 с.;
19. Василик О.Д. Теорія фінансів : підручник / О.Д. Василик. – К. : НІОС. – 2001. – 416 с.
20. Ващишин А.М. Фінансова система і соціально-економічна стабільність / А.М. Ващишин, Л.А. Яремко // Фінанси України. – 1999. – №10. – С. 80-88.
21. Висоцька І.Б. Финансы : навч. посібн. / І.Б. Висоцька. – Львів : Львів. держ. ун-т внутрішніх справ, 2010. – 256с.
22. Власов В. Глобалізаційний вплив – стратегічна основа розвитку міжнародної торгівлі / В. Власов // Економіка України: політико-економічний журнал. – 2008. – №4. – С. 63-72.
23. Власов В.І. Глобалізація і постіндустріальна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://inb.dnsgb.com.ua/2011-3/11_vlasov.pdf.
24. Вознесенский Э.А. Финансы как стоимостная категория / Э.А. Вознесенский. – М.: Финансы и статистика, 1985. – С. 84-86.

25. Габбард, Р. Глен. Гроші, фінансова система та економіка : підручник / Р. Глен Габбард; пер. з англ., наук. ред. М. Савлук, Д. Олесневич. – К. : КНЕУ, 2004. – 889 с.
26. Галіуліна А.Л. Сутність та принципи процесів міжнародної економічної глобалізації та інтеграції / А.Л. Галіуліна // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – 2012. – С. 82-85.
27. Гальчинський А.С. Економічна методологія. Логіка оновлення: курс лекцій / А.С. Гальчинський. – К.: АДЕФ – Україна, 2010. – 572 с.
28. Гапонюк О.І. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток ринку позикового капіталу / О.І. Гапонюк // Вісник Донецького національного університету. – 2010. – Вип.2, Т.1. – С. 52-58.
29. Герасименко С.С. Система національних рахунків : навч. посібник / С.С. Герасименко, В.А. Головка, І.М. Нікітіна. – К. : І.В.Ц. Держкомстату України, 2005. – 217 с.
30. Глівенко С.В. Економічне прогнозування : навч. посібник / С.В. Глівенко, М.О. Соколов, О.М. Теліженко. – [3-тє вид., доп.]. – Суми : ВТД “Університетська книга”, 2004. – 207 с.
31. Глобализация и регионализация мира / [А.Н. Асаул, М.А. Джаман, Н.И. Пасяда, П.В. Шуканов] ; под ред. А.Н. Асаула. – СПб. : СПбГАСУ. – 2010. – 104 с.
32. Глобальний конкурентний простір : монографія / [О.Г. Білорус та ін.] ; кер. авт. кол. і наук. ред. О.Г. Білорус. – К. : КНЕУ, 2007. – 680 с.
33. Глущенко А.С. Фінанси : навч. посібник / А.С. Глущенко. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – 232 с.
34. Головнін М. Вплив фінансової глобалізації на грошово-кредитну політику: теоретичні аспекти і реакція на фінансові кризи / М. Головнін // Економіка України: політико-економічний журнал. – 2009. – № 2. – С. 67-78.
35. Господарський кодекс України. – К. : Алеута ; ЦУЛ, 2011. – 160 с.

36. Декрет Кабінету Міністрів України “Про довірчі товариства” [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 19. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

37. Дем'янишин В. Г. Бюджетна політика держави: концептуальні засади, ефективність, розвиток стратегії і тактики / Дем'янишин В. Г. // Вісник ТНЕУ. – 2011. – № 2. – С. 7-20.

38. Дем'янишин В.Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: Монографія. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – 496 с.

39. Дем'янишин В. Минуле і сучасне фінансового господарства України / Василь Дем'янишин // Світ фінансів. – 2013. – Вип. 4. – С. 189-193.

40. Дибя М. Вплив глобалізації на банківську систему України / М. Дибя, Є. Осадчий // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 11. – С. 19-23.

41. Дмитренко Д.М. Фінансова глобалізація: напрями реструктуризації фінансової системи України / Д.М. Дмитренко // Європейські перспективи. – 2010. – № 2. – С. 17-26.

42. Довгаль О.А. Протекціонізм і лібералізм у процесі глобалізації світової економіки (питання теорії і методології) / Нар. укр. акад. // О.А. Довгаль. – Х. : Вид-во НУА, 2004. – 320 с.

43. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. Т. 2. / [С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устинко, С.І. Юрій] ; за ред. С.В. Мочерного. – Львів : Світ, 2006. – 568 с.

44. Єгоров В.О. Ресурси фінансової системи і стратегія економічного зростання / В.О. Єгоров // Фінанси України. – 2007. – № 9. – С. 133-142.

45. Загородній А.Г. Фінансовий словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Г.С. Смовженко. – [3-тє вид., випр. та доп.]. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2000. – 587 с.

46. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. – Львів : Видавн. Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2005. – 714 с.

47. Закон України “Про банки і банківську діяльність” [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5–6. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

48. Закон України “Про благодійну діяльність та благодійні організації” [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 25. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

49. Закон України “Про державну підтримку сільського господарства України” від 24 червня 2004 року № 1877-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 49. – Ст.527.

50. Закон України “Про захист прав споживачів” [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1991. – № 30. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

51. Закон України “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування” [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 2–3. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

52. Закон України “Про кредитні спілки” [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 15. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

53. Закон України “Про Національний банк України” [Електронний ресурс]. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 29. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

54. Закон України “Про недержавне пенсійне забезпечення” [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 47–48. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

55. Закон України “Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою” № 4391-VI від 9 лютого 2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 41. – Ст.491.

56. Закон України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 29. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

57. Закон України “Про політичні партії в Україні” [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 23. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

58. Закон України “Про страхування” [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

59. Закон України “Про товарну біржу” [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 10. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

60. Закон України “Про фінансовий лізинг” [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 16. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

61. Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 1. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

62. Закон України “Про цінні папери та фондовий ринок” [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 31. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

63. Захарченков С.П. Обґрунтування концепції дослідження сутності фінансів / С.П. Захарченков // Фінанси України. – 2009. – № 9. – С. 108-114.

64. Захожай В. Парадоксы финансовой глобализации / В. Захожай, Т. Шемет // Персонал. – 2002. – № 9. – С. 108-114.

65. Зуев Н. Глобализация: аспекты о которых мало говорят / Н. Зуев, Л. Мясникова // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 8. – С. 54-60.

66. Кальченко Т.В. Глобальна економіка : навч. посібник / Т.В. Кальченко. – К. : КНЕУ, 2009. – 364 [4] с.

67. Капто А.С. Энциклопедия мира / А.С. Капто. – М.: Книга и бизнес, 2002. – 544 с.
68. Кириленко О.П. Фінанси (теорія та вітчизняна практика) : навч. посібник / О.П. Кириленко. – Тернопіль : Астон, 2002. – 212 с.
69. Кізима Т.О. Іноземне інвестування в умовах інтеграції України у світову економіку / Т.О. Кізима // Фінанси України. – 2001. – № 10. – С. 118-125.
70. Кіндзерський Ю.В. Деструктиви промислової політики в Україні та можливості їх подолання / Ю.В. Кіндзерський // Економіка України: політико-економічний журнал. – 2012. – 12 (613). – С. 4-16.
71. Ключко В. Глобалізація та її вплив на країни з перехідною економікою / В. Ключко // Економіка України: політико-економічний журнал. – 2001. – № 10. – С. 51-58.
72. Коваленко А.В. Финансовая система Украины: теория и практика развития / А.В. Коваленко // Экономика и предпринимательство. – М., 2014. – № 7(48). – С. 87-91;
73. Коваленко В.М. Фінанси держави: особливості та перспективи розвитку / В.М. Коваленко, О.В. Коваленко // Формування ринкової економіки в Україні : зб. наук. праць. – Львів : Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, 2010. – Вип. 21. – С. 233-237.
74. Коваленко В. Реструктуризація фінансової системи України на рівні держави / В. Коваленко, О.Коваленко // Вісник Львівського університету. Серія економічна. – 2010. – Вип. 43. – С. 331-337.
75. Коваленко М.А. Глобалізація фінансових ринків: причини та наслідки / М.А. Коваленко, Н.Г. Рогальська // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2009. – Вип. 3(46). – С. 55-61.
76. Коваленко О.В. Інфляція в Україні: особливості та вплив на фінансову систему / О.В. Коваленко // Формування ринкової економіки в

Україні : зб. наук. праць. – Львів : Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, 2009. – Вип. 19. – С. 308-315.

77. Коваленко О. Інноваційна складова конкурентоспроможності економіки та фінансової системи України в умовах глобалізації / О. Коваленко // Формування ринкової економіки в Україні : зб. наук. праць. – Львів : Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, 2011. – Вип. 23. – С. 327-332.

78. Коваленко О.В. Вплив глобалізаційних чинників на стан фінансової системи України / О.В. Коваленко // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.–техн. праць. – Львів : Нац. лісотехн. ун-т України, 2011. – Вип. 21.17. – С. 206-214.

79. Коваленко О. Сучасні тенденції міжнародного руху капіталу та їх вплив на фінансову систему / О. Коваленко // Формування ринкової економіки в Україні : зб. наук. праць. – Львів : Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, 2012. – Вип. 26. – С. 292-299.

80. Коваленко О. Політика меркантилізму як захист фінансової системи в умовах глобалізації / О. Коваленко, В. Коваленко // Вісник Львівського університету. Серія економічна. – 2012. – Вип. 47. – С. 242-249.

81. Коваленко О. Функції, принципи та завдання як теоретичні складові організації фінансової системи / О. Коваленко // Формування ринкової економіки в Україні : зб. наук. праць. – Львів : Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, 2013. – Вип. 29, ч.1. – С. 229-236.

82. Коваленко О. Зростання ролі фінансової системи у макроекономічному регулюванні економіки України / О. Коваленко // Формування ринкової економіки в Україні : зб. наук. праць. – Львів : Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, 2014. – Вип. 31, ч.1. – С. 362-369.

83. Коваленко О.В. Фінансова політика інноваційного розвитку України / О.В. Коваленко // Стратегія формування відкритої господарської системи в Україні : матеріали міжнар. студ. аспірантської наук. конф. (Львів, 16-17 травня 2008 р.). – Львів, 2008. – С. 161-162.

84. Коваленко О.В. Інфляція в українському вимірі: суть, причини та наслідки, шляхи подолання / О.В. Коваленко // Збірник матеріалів підсумкової науково-практичної конференції II етапу Всеукраїнського конкурсу наукових студентських робіт зі спеціальності “Фінанси, грошовий обіг і кредит” (Тернопіль, 17-18 березня 2009 р.). – Тернопіль, 2009. – С. 28-32.

85. Коваленко О.В. Формування антикризового імунітету фінансової системи / О.В. Коваленко // Економіка України в умовах посилення глобалізаційних процесів: виклики і перспективи : матеріали міжнар. наук. студ. аспірантської конф. (Львів, 15-16 травня 2009 р.). – Львів, 2009. – С. 208-209.

86. Коваленко О.В. Організація як середовище виникнення та засіб подолання фінансово-економічної кризи / О.В. Коваленко // Світова економічна криза: причини, наслідки та перспективи подолання : матеріали міжнар. студ. аспірантської наук. конф. (Львів, 14-15 травня 2010 р.). – Львів, 2010. – С. 256-257.

87. Коваленко О.В. Роль держави у становленні та розвитку фінансової системи: історичний аспект / О.В. Коваленко // Проблемы развития финансовой системы Украины в условиях глобализации. Труды XIII Междунар. науч.-практ. конф. аспирантов и студентов. (Симферополь, 23-26 марта 2011 р.). – Симферополь, 2011. – С. 79-80.

88. Коваленко О.В. Проблеми та перспективи розвитку фінансової системи України / О.В. Коваленко // Актуальні проблеми фінансової системи України : зб. тез доп. та виступів VIII міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, аспірантів і студентів. (Черкаси, 15 квітня 2011 р.). – Черкаси, 2011. – С. 105-107.

89. Коваленко О.В. Глобалізація як новітній фактор впливу на фінансову систему України / О.В. Коваленко // Актуальні проблеми сьогодення: науковий підхід до їх вирішення. Шоста Всеукраїнська наукова Інтернет-конференція. (Тернопіль, 30-31 жовтня 2011 р.). – Тернопіль, 2011 – С. 41-45.

90. Коваленко О. Оптимізація фінансової системи України як чинник розвитку економіки / О. Коваленко // Теоретико-методологічні і науково-практичні засади інвестиційного, фінансового та облікового забезпечення розвитку економіки : матеріали міжнар. наук.-практ. Інтернет-конференції. (Кам'янець-Подільський, 15-16 листопада 2011 р.). – Кам'янець-Подільський, 2011. – С. 120-122.

91. Коваленко О.В. Організаційно-економічні заходи активізації населення на фінансовому ринку / О.В. Коваленко // Перспективи розвитку фінансової системи України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 19-20 квітня 2012 р.). – Тернопіль, 2012. – С. 365-366.

92. Коваленко О.В. Фінансова система: суть, структура та принципи функціонування / О.В. Коваленко // Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України : зб. матеріалів ІХ міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25-26 жовтня 2012 р.). – Київ, 2012. – С. 203-205.

93. Коваленко О.В. Роль фінансової системи у стимулюванні економічного росту / О.В. Коваленко // Потенціал стійкого розвитку та фінансова безпека соціально-економічних систем : матеріали І Всеукр. наук.-практ. конф. (Гурзуф, АР Крим, 17-18 жовтня 2013 р.). – Гурзуф, 2013. – С. 117-120.

94. Коваленко Ю.М. Фінансова система і фінансовий сектор: організаційно-інституційний підхід / Ю.М. Коваленко // Фінанси України. – 2011. – № 4. – С. 75-87.

95. Ковальчук В.М. Економічна думка в історичному аспекті : навч. посібник / В.М. Ковальчук, М.І. Сарай. – Тернопіль : 1999. – 268 с.

96. Ковальчук С.В. Фінанси: навч. посібник / С.В. Ковальчук, І.В. Форкун. – Львів : “Новий Світ – 2000”, 2006 – 568 с.

97. Колосова В. Міжнародні фінансові інституції в умовах фінансової глобалізації / В. Колосова // Дослідження міжнародної економіки : зб. наук. пр. – К. : ІСЕМВ НАН України, 2011. – № 1 (66). – С. 238-246.

98. Комарова І.В. Фінанси (практикум): навчально-методичний посібник / І.В. Комарова. – Донецьк : ТОВ “Юго-Восток, лтд”, 2005. – 342 с.
99. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Агенство “Книга Пам'яті України”, 1996. – 80 с.
100. Корж М.А. Пряме іноземне інвестування в умовах фінансової глобалізації / М.А. Корж // Фінанси України. – 2011. – № 12. – С. 61-76.
101. Короткий тлумачний словник української мови: близько 7000 слів / [за ред. Д.Г. Гринчишина]. – К. : Видавн. центр “Просвіта”, 2004. – 608 с.
102. Костина Н.И. Финансовое прогнозирование в экономических системах : учеб. пособие для вузов / Н.И. Костина, А.А. Алексеев. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 285 с.
103. Коюда В.О. Фінанси: навч. посіб. / В.О. Коюда. – К. : Знання – Прес, 2004. – 276 с.
104. Кравчук Н.Я. Дивергенція глобального розвитку: сучасна парадигма формування геофінансового простору / Наталія Кравчук. – К.: Знання, 2012. – 782 с.
105. Кравчук Н. Фінансова система держави: теоретична концептуалізація та проблеми структурування / Н. Кравчук // Світ фінансів. – 2006. – Вип. 3(8). – С. 81-89.
106. Крамченко Л.І. Економічна статистика : навч. посібник / Л.І. Крамченко, Н.П. Лутчин, Б.С. Москаль. – [2-ге вид., випр. і доповн.]. – Львів : “Новий Світ – 2000”, 2007. – 364 с.
107. Кудряшов В.П. Дослідження засад розвитку фінансової системи України / В.П. Кудряшов // Фінанси України. – 2006. – № 6. – С. 151-155.
108. Кудряшов В. Фінанси: навч. посібн. / В. Кудряшов. – Херсон.: Олді-плюс. – 2002. – 352 с.
109. Кульчицький М.І. Вплив банківського сектору на розвиток фінансової системи України / М.І. Кульчицький, О.В. Коваленко,

М.Т. Парубій // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : Нац. лісотехн. ун-т України, 2012. – Вип. 22.4. – С. 226-231.

110. Лондар С.Л. Вхідження України у світовий економічний простір та трансформація фінансових визначень / С.Л. Лондар // Фінанси України. – 2006. – № 5 – С. 39-49.

111. Лук'янов В.С. Глобалізація національних фінансових систем: базові імперативи та антикризові механізми / В.С. Лук'янов // Фінанси України. – 2013. – № 9. – С. 60-67.

112. Лутчин Н.П. Система національних рахунків : практикум : навч. посібник / Н.П. Лутчин, І.Д. Мельник ; за ред. Матковського С.О. – Львів : “Новий Світ – 2000”, 2008. – 204 с.

113. Лутчин Н.П. Статистика фінансів : навч. посібн. / Н.П. Лутчин, А.К. Миронюк. – Львів : “Новий світ – 2000”, 2005. – 324 с.

114. Луцишин З.О. Трансформація світової фінансової системи в умовах глобалізації / З.О. Луцишин. – К. : Видавн. центр “Друк”, 2002. – 320 с.

115. Львовчкін С. Трансформація та розвиток фінансової системи України / С. Львовчкін, В. Опарін, В. Федосов // Ринок цінних паперів. – 2003. – № 1-2. – С. 13-24.

116. Лютий І.О. Новітні тенденції розвитку фінансової системи держави / І.О. Лютий // Фінанси України. – 2004. – № 5. – С. 24-29.

117. Макаренко В.О. Побудова моделі фінансової системи України на основі системного підходу / В.О. Макаренко, І.О. Прищепчук // Фінанси України. – 2010. – № 5. – С. 31-38.

118. Матковський Р.Б. Теоретичні засади розвитку мезоекономічних систем / Р.Б. Матковський // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 4. – С. 9-21.

119. Методологічні положення зі статистики. Вип.2, т.1 / Держ. ком. статистики України. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2006. – 504 с.

120. Михасюк І.Р. Менеджмент глобальної економіки / І.Р. Михасюк, І.О. Бочан. – Львів ; Жешув, 2004. – 196 с.

121. Михасюк І.Р. Основи глобальних економічних відносин : навч. посібник / І.Р. Михасюк, М.З. Мальський ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Вища школа інформатики і управління в Жешуві. – Львів : Українські технології, 2003. – 192 с.

122. Мишкін Ф. С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків / С. Фредерік Мишкін ; пер. з англ. С. Панчишин, Г. Стеблій, А. Стасишин. – К. : Основи, 1998. – 963 с.

123. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 7 (МСБО7) “Звіт про рух грошових коштів” від 01.01.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>.

124. Міщенко В.І. Основні напрями забезпечення стабільності фінансового сектору України у контексті глобалізаційних процесів / В.І. Міщенко, С.В. Міщенко // Фінанси України. – 2008. – № 5. – С. 56-69.

125. Моторин Р.М. Система національних рахунків : навч. посібник / Р.М. Моторин, Т.М. Моторина. – К. : КНЕУ, 2001. – 336 с.

126. Наказ Міністерства Фінансів України “Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності” від 07.02.2013. – № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>.

127. Нам Г.Г. Фінансова наука і сьогодення / Г.Г. Нам // Фінанси України. – 2005. – № 8. – С. 153-158.

128. Науменкова С.В. Сучасна модель фінансової системи: порівняльний аналіз основних підходів / С.В. Науменкова, С.В. Міщенко // Фінанси України. – 2006. – № 6. – С. 44-56.

129. Національна фінансова стратегія “Україна – 2015” [Електронний ресурс]. – К., 2008. – Режим доступу: <http://www.semynozhenko.net/content/files/Ukraine-2015%20big.pdf>.

130. Нікбахт Е. Фінанси / Е. Нікбахт, А. Гроппеллі ; пер. з англ. В.Ф. Овсієнка та В.Я. Мусієнка. – К. : Основи, 1993. – 383 с.

131. Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія) : навч. посібник / В.М. Опарін. – [2-ге вид., доп. і перероб.]. – К. : КНЕУ, 2002. – 240 с.
132. Опарін В.М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : монографія / В.М. Опарін. – К. : КНЕУ, 2005. – 239 с.
133. Осаволук С. Чинники впливу глобалізації на стабільність міжнародного фінансового ринку / С. Осаволук // Економіка України: політико-економічний журнал. – 2003. – № 12. – С. 15-18.
134. Осецький В.Л. Державні видатки в реалізації бюджетної стратегії соціально-економічного розвитку України / В.Л. Осецький, П.А. Мороз // Фінанси України. – 2012. – № 12. – С. 103-111.
135. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
136. Панарин А. Вызов глобализации / А. Панарин // Персонал. – 2002. – № 9. – С. 24-30.
137. Пахомов Ю. Україна і виклики глобалізації [Електронний ресурс] / Ю. Пахомов. – День. – 2001 – № 139. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/ru/article/panorama-dnya/ukraina-i-vyzovy-globalizacii>.
138. Петровська І.О. Фінанси (з елементами статистики фінансів) : навч. посібник / І.О. Петровська, Д.В. Клиновий. – К. : ЦУЛ. – 2002. – 300 с.
139. Поважний О.С. Фінанси: навч. посібник / О.С. Поважний, Л.М. Волощенко, А.Л. Свечкіна. – Донецьк : Вид-во “Ноулідж” (донецьке відділення), 2013. – 255 с.
140. Поворозник В.О. Фондовий ринок України на сучасному етапі: проблеми та шляхи їх вирішення / В.О. Поворозник // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 1(2). – С. 127-132.
141. Податковий Кодекс України: станом на 12 лютого 2011 р. – К. : Велес, 2011. – 336 с.
142. Положення про Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України. Затверджений Постановою КМ України від 22 червня 2005 р. – № 499 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

143. Постанова Кабінету Міністрів України “Про внесення змін у додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. – № 978” від 25 березня 2014 р. № 82 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

144. Постанова Кабінету Міністрів України “Про впровадження системи національних рахунків” від 28 грудня 1992 р. № 727 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

145. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року” від 19 вересня 2007 № 1158 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 73. – С. 7.

146. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки суб’єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів” від 11 серпня 2010 року № 794 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 67. – С. 53.

147. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам” від 25 серпня 2004 року № 1102 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 34. – С. 71.

148. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу” від 28 липня 2010 року № 648 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 58. – С. 90.

149. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку та умов надання сільськогосподарським товаровиробникам державної підтримки у страхуванні сільськогосподарських культур шляхом здешевлення страхових платежів (премій) і переліку сільськогосподарських культур та видів страхових ризиків (продуктів), на які у 2012 році надається

компенсація вартості страхових платежів (премій)” від 15 серпня 2012 року № 813 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 66. – С. 17.

150. Постанова Кабінету Міністрів України “Про схвалення основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2013 рік та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 р. № 907” від 28 листопада 2012 р. № 1125 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.

151. Постанова Кабінету Міністрів України “Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2015 рік та основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2016 і 2017 роки та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України” від 27 серпня 2014 р., № 404 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

152. Постанова Правління Національного банку України “Про затвердження Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами” від 03.12.2003 р., № 516 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

153. Постанова Правління Національного банку України “Про заходи щодо забезпечення погашення кредитів” від 06.08.2009 р., № 461 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

154. Примостка Л. О. Фінансова глобалізація: сутність, форми прояву, наслідки / Л. О. Примостка, О. О. Чуб // Фінанси, облік і аудит : зб. наук. пр. – К. : КНЕУ, 2011. — Вип. 18. – С. 172-183.

155. Радзієвський О. Суперечності доларизації економіки України в умовах фінансової глобалізації / О. Радзієвський // Економіка України: політико-економічний журнал. – 2005. – № 2. – С. 16-23.

156. Резнікова О.О. Нові тенденції розвитку світової економіки: глобальне управління як реальність сьогодення / О.О. Резніков // Фінанси України. – 2011. – № 11. – С. 45-53.

157. Рожко О.Д. Обеспечение стабильности государственных финансов в контексте интеграции финансовых систем Украины и ЕС / О.Д. Рожко // Вестник КЭУ. Экономика. Философия. Педагогика. Юриспруденция. – 2013. – № 3 (29). – С. 83-88.

158. Рожко О.Д. Доцільність бюджетних інвестицій та ефективність бюджетних програм в умовах стабілізації розвитку національної фінансової системи України / О.Д. Рожко // Світ фінансів. – 2013. – Випуск 4. – С. 80-89.

159. Розвиток фінансової системи України в умовах ринкових відносин: Монографія / [В. Г. Дем'янишин, В. В. Дем'янишин, Т. Д. Сіташ та ін.] ; за ред. О. І. Марченко. – Тернопіль: Крок, 2011. – 556 с.

160. Розпорядження Державної Комісії з регулювання ринків фінансових послуг України “Про затвердження Положення про порядок надання фінансових послуг ломбардами” від 26.04.2005р., № 3981 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

161. Романенко О.Р. Фінанси: підручник / О.Р. Романенко. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 312 с.

162. Сазонець І.Л. Діалектична єдність процесів глобалізації і регіоналізації світової економіки / І.Л. Сазонець, А.Ю. Гладченко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 12. – С. 66-72.

163. Сиденко В.Р. Глобализация и экономическое развитие. Т. 1 / В.Р. Сиденко. – К. : Фенікс, 2008. – 376 с.

164. Словник іншомовних слів / [за ред. члена-кор. АН УРСР О.С. Мельничука]. – К. : Гол. ред. Укр. Рад. енциклопедії, 1997. – 776 с.

165. Словник сучасної економіки Макміллана : [пер. з англ.]. – К. : “АртЕк”, 2000. – 640 с.

166. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А.М. Прохоров. – [3-е изд.]. – М. : Сов. энциклопедия, 1984. – 1600 с., ил.

167. Статистичний щорічник України за 1995 рік / М-во статистики України ; [відп. за вип. В.В. Самченко]. – К. : Техніка, 1996. – 576 с.

168. Статистичний щорічник за 2000 рік / Державний комітет статистики України ; [за ред. О.Г. Осауленка]. – К. : Держ. підприємство “Інформаційно-аналітичне агенство”, 2001. – 575 с.
169. Статистичний щорічник України за 2001 рік / Державна служба статистики України ; [за ред. О.Г. Осауленка]. – К., 2002. – 533 с.
170. Статистичний щорічник за 2005 рік / Державний комітет статистики України ; [за ред. О.Г. Осауленка]. – К. : Держ. підприємство “Інформаційно-аналітичне агенство”, 2006. – 575 с.
171. Статистичний щорічник за 2008 рік / Державний комітет статистики України ; [за ред. О.Г. Осауленка]. – К. : Держ. підприємство “Інформаційно-аналітичне агенство”, 2009. – 566 с.
172. Статистичний щорічник України за 2011 рік / Державна служба статистики України ; [за ред. О.Г. Осауленка]. – К. : ТОВ “Август-Трейд”, 2012. – 559 с.
173. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Державна служба статистики України ; [за ред. О.Г. Осауленка]. – К., 2013. – 552 с.
174. Статистичний щорічник України за 2013 рік / Державна служба статистики України ; [за ред. О.Г. Осауленка]. – К., 2014. – 533 с.
175. Стеців Л.П. Фінанси : навч. посібник / Л.П. Стеців, О.І. Копилюк. – К. : Знання, 2007. – 235 с.
176. Стецюк П.А. Економічна суть фінансових ресурсів / П.А. Стецюк // Фінанси України. – 2007. – № 1. – С. 129-143.
177. Стиглиц Дж. Глобалізація: тревожные тенденции / Дж. Стиглиц. – М.: Мысль, 2003. – С. 143.
178. Стукало Н.В. Глобалізація та розвиток фінансової системи України / Н.В. Стукало // Фінанси України. – 2005. – № 5. – С. 29-35.
179. Стукало Н.В. Особливості сучасного трактування термінів “фінанси” та “фінансова система” / Н.В. Стукало // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Л.Українки. Економічні науки. – 2006. – № 1. – С. 132-138.

180. Субботин А. Перспективы глобального рынка / А. Субботин // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2005. – № 1. – С. 75-80.
181. Теорія фінансів: навч. посібник / [П.М. Леоненко, П.І. Юхименко, А.А. Ільєнко та ін.] ; за заг. ред. О.Д. Василика. – К. : Центр навч. л-и, 2005. – 480 с.
182. Теорія фінансів: підручник / [П.І. Юхименко, В.М. Федосов, Л.Л. Лазебник та ін.] ; за ред. проф. В.М. Федосова, С.І. Юрія. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.
183. Тлумачний словник російської мови / С.І. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – М. : Азбуковнику, 2001.
184. Україна в глобалізованому світі : зб. наук. праць / НАН України. Ін-т світової економіки і міжнародних відносин; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2007. – 176 с.
185. Уманців Ю.М. Економічна конкуренція в умовах фінансової глобалізації / Ю.М. Уманців // *Фінанси України*. – 2009. – № 10. – С. 95-106.
186. Федосов В.М. Інституційна фінансова інфраструктура України: сучасний стан та проблеми розвитку / В.М. Федосов, В.М. Опарін, С.В. Львовчкін // *Фінанси України*. – 2008. – № 12. – С. 3-21.
187. Філіпенко А. Природа та особливості сучасного міжнародного інтеграційного процесу / А. Філіпенко // *Економічний часопис*. – 2003. – № 4. – С. 3-7.
188. Фінанси: вишкіл студії: навч. посібник / за ред. д.е.н., проф. Юрія С.І. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 357 с.
189. Фінанси підприємств : підручник / [А.М. Поддєрьогін, М.Д. Білик, Л.Д. Буряк та ін.] ; кер. кол. авт. і наук. ред. А.М. Поддєрьогін. – [7-ме вид., без змін.]. – К. : КНЕУ, 2008. – 552 с.
190. Фінанси : підручник / [за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова]. – К. : Знання, 2008. – 611 с.
191. Финансы: Оксфордский толковый словарь. – М. : Из-во “Весь Мир”, 1997 – 496 с.

192. Финансы: учеб. пособ. для студ. вузов и слушателей системы дистанционного обучения / [Ю.Я. Вавилов, И.Н. Егорычева, М.Л. Седова и др.]. – М. : Изд. Дом “Социальные отношения”, 2003. – 26 с.

193. Фінансова система України: взаємодія корпоративного та державного секторів / Т.І. Єфименко, І.О. Лютий, С.С. Гасанов та ін. – К.: ДННУ “Академія фінансового управління”, 2012. – 244 с.

194. Хачатурян С.В. Сутність фінансових ресурсів та їх класифікація / С.В. Хачатурян // Фінанси України. – 2003. – № 4. – С. 77-81.

195. Центральна спілка споживчих товариств України “Методичні рекомендації з аналізу і оцінки фінансового стану підприємств” від 28.07.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>.

196. Цивільний кодекс України. Станом на 10 жовтня 2005 р. – К. : Велес, 2005. – 352 с.

197. Шаблиста Л. Нові акценти в державній політиці фінансової підтримки промислових підприємств в посткризовий період / Л. Шаблиста // Економіка України: політико-економічний журнал. – 2011. – 12(601). – С. 46-56.

198. Школьник І.О. Вплив міжнародних фінансових конгломератів на розвиток фінансового ринку України / І. О. Школьник // Фінанси України. – 2009. – № 9. – С. 34-42.

199. Школьник І.О. До питання про термінологічне розрізнення базових категорій фінансової науки/ І.О. Школьник // Економіка України: політико-економічний журнал. – 2010. – № 7. – С. 59-69.

200. Шовкун В.В. Про питання вдосконалення фінансової системи України / В.В. Шовкун, Л.П. Пилипенко // Фінанси України. – 1997. – № 6. – С. 14-24.

201. Шостак Л. Відкрита економіка: перспективи позиціювання України у світовій господарській системі / Л. Шостак, О. Бадрак // Економіка України: політико-економічний журнал. – 2009. – № 7. – С. 38-48.

202. Юзвяк О. Розвиток фінансової системи України в умовах глобалізації // Дослідження міжнародної економіки : зб. наук. праць / О. Юзвяк ; Ін-т світ. екон. і міжнар. відносин Нац. акад. наук України. – К., 2011. – Вип. 3 (68). – С. 111-124.

203. Юрій С. Міжнародні фінанси в умовах глобалізаційних процесів / С. Юрій // Світ фінансів. – 2006. – Вип. 3(8). – С. 23-37.

204. Ярошенко Ф.О. Багатовекторне управління програмами розвитку державних фінансів / Ф.О. Ярошенко, С.Д. Бушуєв // Фінанси України. – 2011. – № 12. – С. 3-10.

ДОДАТКИ

Додаток А

Визначення “фінансів”, “фінансових ресурсів” та “фінансової системи”

№ варіант	Визначення			Автори
	Фінанси	Фінансові ресурси	Фінансова система	
1.	<p>Фінанси відображають сукупність економічних відносин, пов'язану із розподілом та перерозподілом ВВП, а в окремих випадках і національного багатства країни з метою формування фінансових ресурсів та створення фондів грошових коштів і їхнього використання для забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства [190, с. 19]</p>	<p>Грошові кошти, що у сукупності становлять фінансові ресурси суспільства, які є матеріальними носіями фінансових відносин [190, с. 19]</p>	<p>Фінансова система – сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних сфер та ланок фінансових відносин, які мають певні особливості мобілізації та використання фінансових ресурсів [190, с. 30]</p>	<p>С.І. Юрій, В.М. Федосов Фінанси: Підручник 2008.</p>
1.	<p>Фінанси – це система грошових відносин з приводу формування та використання фондів, необхідних державі для виконання своїх функцій [181, с. 11]. Фінанси – сукупність форм і методів формування, розподілу й використання централізованих і децентралізованих грошових фондів з метою виконання функцій і завдань держави, підприємств і населення із забезпечення умов розширеного відтворення,</p>	<p>Фінансові ресурси – фонди грошових засобів, що формуються суб'єктами господарювання, державою і населенням і використовуються для розширеного виробництва, матеріального стимулювання працівників, задоволення соціальних потреб, як витрати на оборону й державне управління тощо [181, с. 462]</p>	<p>Фінансова система – це сукупність різноманітних видів фондів фінансових ресурсів, сконцентрованих у розпорядженні держави, нефінансового сектора економіки, окремих фінансових інститутів і населення для виконання покладених на них функцій, а також для задоволення економічних та соціальних потреб [181, с. 127]</p>	<p>П.М. Леоненко, П.І. Юхименко, А.А. Ільєнко та ін. Теорія фінансів: Навч. посібник, 2005</p>

	задоволення соціальних та інших потреб суспільства [181, с. 460]			
1.	<p>Фінанси – економічні відносини, що пов'язані з формуванням, розподілом та використанням централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів для виконання функцій та завдань держави та забезпечення умов розширеного відтворення [96, с. 26].</p> <p>Фінанси – це специфічні економічні відносини, які мають грошовий характер і пов'язані з формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів у фондовій та нефондовій формах [96, с. 558].</p> <p>Фінанси – економічний інструмент розподілу та перерозподілу ВВП та національного доходу, засіб контролю за утворенням та використанням фондів грошових коштів [96, с. 557]</p>	Фінансові ресурси – грошові кошти, що утворюються в процесі розподілу та перерозподілу ВВП, а також частини національного багатства [96, с. 559]	За внутрішньою будовою, фінансова система – це сукупність відносно відокремлених, взаємопов'язаних фінансових відносин, які відображають специфічні форми та методи розподілу та перерозподілу ВВП. За організаційною структурою це сукупність фінансових органів та інститутів, які здійснюють управління грошовими потоками [96, с. 38]	С.В. Ковальчук, І.В. Форкун Фінанси. Навч. посібник, 2006
2.	Фінанси – це економічні відносини, пов'язані з формуванням, розподілом і використанням централізованих і децентралізованих фондів грошових	Фінансові ресурси – це цільові фонди грошових засобів [182, с. 6]	Фінансова система – сукупність урегульованих фінансово-правовими нормами окремих ланок фінансових відносин і фінансових установ (інституцій) за допомогою яких	П.І. Юхименко В.М. Федосов, Л.Л. Лазебник та ін. Теорія фінансів:

	коштів для виконання функцій та завдань господарюючих суб'єктів... [182, с. 4] За матеріальним змістом фінанси – це цільові фонди грошових засобів, які утворюють фінансові ресурси країни [182, с. 6]		формується, розподіляються і використовуються централізовані й децентралізовані фонди фінансових ресурсів і грошових засобів [182, с. 57]	Підручник, 2010 р.
2.	Фінанси – економічна категорія, що відображає створення, розподіл і використання фондів фінансових ресурсів для забезпечення виконання державою її функцій і задоволення потреб господарської діяльності [16, с. 28]. Фінанси – система економічних відносин, за допомогою яких здійснюється формування та використання централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів з метою виконання функцій і завдань держави, забезпечення умов розширеного відтворення [16, с. 381]	Фінансові ресурси – сукупність фондів грошових коштів, які утворюються в процесі розподілу, перерозподілу та використання ВВП... [16, с. 35] Фінансові ресурси – фонди грошових коштів, що формуються суб'єктами господарювання, державою, домогосподарствами в процесі розподілу та перерозподілу ВВП, а також частини національного багатства і використовуються для фінансування розширеного відтворення... [16, с. 383]	Фінансова система – це сукупність фондів фінансових ресурсів, сконцентрованих у розпорядженні держави, нефінансового сектора, окремих фінансових інститутів і населення (домогосподарств) для виконання покладених на них функцій, а також для задоволення економічних та соціальних потреб. Фінансова система – сукупність окремих елементів фінансових відносин. Розглядається за внутрішньою будовою та організаційною структурою [16, с. 381]	П.Ю. Буряк, С.Д. Смолінська Н.Б. Татарин Фінанси: Підручник, Хай-Тек Прес, 2010
2.	Фінанси – це система економічних відносин, що виникають у процесі формування доходів і нагромаджень в результаті розподілу і перерозподілу ВВП та їх розміщення і використання з метою забезпечення розширеного	Фінансовими ресурсами виступають грошові кошти, які можуть бути використані за цільовим призначенням [2, с. 19]	Фінансова система являє собою сукупність відокремлених, але взаємопов'язаних сфер і ланок фінансових відносин, які здійснюють процес формування фінансових ресурсів, їх розміщення і використання та	М.М. Аргус Фінанси: Навч. посібник, 2005

	відтворення та задоволення інших потреб суспільства [2, с. 13]		керовані певними органами [2, с. 34]	
3.	Фінанси – це діяльність суб'єктів, пов'язана з формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів з метою вирішення поставлених задач [108, с. 7]	Фінансові ресурси – це сукупність фондів, які приймають участь в забезпеченні діяльності суб'єктів і здійснюють обіг в грошовій формі [108, с. 10]	Фінансова система – це сукупність фінансових операцій, які проводяться суб'єктами фінансової діяльності з використанням певного фінансово-кредитного механізму [108, с. 15]	В.П. Кудряшов Фінанси. Навч. посібник. Херсон, 2002
3.	Фінанси – особлива, специфічна форма виробничих відносин, пов'язана з процесом розподілу і перерозподілу частини вартості виробленого в країні ВВП, утворенням і використанням на цій основі цільових централізованих і децентралізованих грошових фондів суспільного призначення [138, с. 9]	Фінансові ресурси держави – кошти, утворені в процесі розподілу і перерозподілу частини ВВП і національного доходу в грошовій формі. Виступають у формі централізованих та децентралізованих фінансових ресурсів [138, с. 8]	Фінансова система включає сукупність різних організаційних форм фінансових відносин між державою і підприємствами, між підприємствами, організаціями і їх об'єднаннями, підприємств і організацій з населенням [138, с. 12]. Фінансова система держави – сукупність обмежених, але взаємозалежних між собою ланок фінансових відносин, що виникають у різних сферах виробничої і невиробничої діяльності... [138, с. 8]	І.О. Петровська Д.В. Клиновий Фінанси (з елементами статистики фінансів). Навч. посібник, К., 2002

Джерело: складено автором на основі [190; 181; 96; 182; 16; 2; 108; 138]

Додаток Б

1.Рахунок виробництва за 1990-2012 рр. (у фактичних цінах)

1	Роки	НК		ФК		ЗДУ		ДГ		НКОДГ		Оплата послуг фінансових посередників		Вся економіка	
		млрд.крб. / млн. грн.*	%	млрд.крб. / млн. грн.	%	млрд.крб. / млн. грн.	%	млрд.крб. / млн. грн.	%	млрд.крб. / млн. грн.	%	млрд.крб. / млн. грн.	%	млрд.крб. / млн. грн.	%
		3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Ресурси															
	1990													337,4	
Випуск (в основних цінах)	1993	310196	82,4	15616	4,1	23777	6,3	20702	5,5	6348	1,7	-	-	376639	100,0
	1995	9861058	78,7	228832	1,8	1142220	9,1	986747	7,9	312274	2,5	-	-	12531131	100,0
	2000	288432	77,1	5603	1,5	28643	7,7	47306	12,7	3909	1,0	-	-	373893	100,0
	2005	770401	77,4	29740	3,0	83900	8,4	106862	10,7	4727	0,5	-	-	995630	100,0
	2010	176515	73,8	94100	3,9	231949	9,7	292503	12,3	8222	0,3	-	-	2388289	100,0
	2011	2181669	75,4	94731	3,3	249238	8,6	359929	13,4	9716	0,3	-	-	2895283	100,0
	2012	2331305	74,0	98393	3,1	290718	9,2	421011		9226	0,3	-	-	3150653	100,0
Використання															
	1990													177,6	
Проміжне споживання	1993	194490	84,8	560	0,2	10332	4,5	9561	4,2	2169	1,0	12137	5,3	229249	100,0
	1995	6389419	83,4	80858	1,1	534610	7,0	357597	4,7	170070	2,2	124284	1,6	7656838	100,0
	2000	191390	83,3	2543	1,1	10541	4,6	21795	9,5	1617	0,7	1745	0,8	229631	100,0
	2005	513849	84,6	10123	1,7	27057	4,4	46496	7,7	2102	0,4	7402	1,2	607029	100,0
	2010	1168789	81,5	24492	1,7	73329	5,1	118323	8,3	3383	0,2	45814	3,2	1434130	100,0
	2011	1477191	83,2	31383	1,8	735243	4,1	143711	8,1	4019	0,2	45649	2,6	1775482	100,0
	2012	1615180	85,5	37349	2,0	86149	4,6	147020	7,8	2798	0,1	-	-	1888496	100,0
Валова додана вартість	1990													159,8	
	1993	115706	78,5	15056	10,2	13445	9,1	11141	7,6	4179	2,8	-12137	-8,5	147390	100,0
	1995	3471639	71,2	147974	3,0	607610	12,5	629150	12,9	142204	2,9	-124284	-2,5	4874293	100,0
	2000	97042	67,3	3060	2,1	18102	12,5	25511		2292	1,6	-1745	-1,2	144262	100,0
	2005	256552	66,0	14617	5,0	56843	14,6	60366	17,7	2625	0,7	-7402	-1,9	388601	100,0
	2010	592726	62,1	69608	7,3	158620	16,6	174180	15,6	4839	0,5	-45814	-4,8	954159	100,0
	2011	704478	62,9	63348	5,6	175709	15,7	216218	18,3	5697	0,5	-45649	-4,1	1119801	100,0
	2012	716125	56,7	61044	4,9	204569	16,2	273991	19,3	6428	0,5	-	-	1262157	100,0

Всього	1990													337,4	
	1993	310196	82,4	15616	4,1	23777	6,3	20702	5,5	6348	1,7	-	-	-376639	100,0
	1995	9861058	78,7	228832	1,8	1142220	9,1	986747	7,9	312274	2,5	0	-	12531131	100,0
	2000	288432	77,17	5603	1,5	28643	7,7	47306	12,7	3909	1,0	0	-	373893	100,0
	2005	770401	7,4	29740	3,0	83900	8,4	106862	10,7	4727	0,5	0	-	995630	100,0
	2010	1761515	73,8	94100	3,9	231949	9,7	292503	12,3	8222	0,3	0	-	2388289	100,0
	2011	2181669	75,4	94731	3,3	249238	8,6	359929	12,4	9716	0,3	0	-	2895283	100,0
	2012	2331305	74,0	98393	3,1	290718	9,2	421011	13,4	9226	0,3	0	-	3150653	100,0
Споживання основного капіталу	1990													28	
	1993	-23588	-79,5	-79	-0,3	-3615	-12,2	-642	-2,1	-1763	-5,9	-	-	-29687	100,0
	1995	-808143	-81,2	-3833	-0,4	-142962	-14,4	-10631	-1,0	-29974	-3,0	-	-	-995543	100,0
	2000	-23820	78,8	-497	1,6	-4833	16,0	-362	1,2	-711	2,4	-	-	-30223	100,0
	2005	-39506	78,2	-1343	2,7	-8367	16,5	-563	1,1	-766	1,5	-	-	-50545	100,0
	2010	-90796	78,7	-4086	3,5	-16447	14,3	-2796	2,4	-1213	1,1	-	-	-115338	100,0
	2011	-98548	78,3	-4542	3,6	-17932	14,3	-3364	2,7	-1423	1,1	-	-	-125809	100,0
	2012	-128808	69,2	-4526	2,4	-24088	12,9	-27976	15,0	-897	0,5	-	-	-186295	100,0
Чиста додана вартість	1990													131,8	
	1993	92118	78,3	14997	12,7	9830	8,4	10499	8,9	2416	2,0	-12137	-10,3	117703	100,0
	1995	2663496	68,7	144141	3,7	464648	12,0	618519	15,9	112230	2,9	-124284	-3,2	3878750	100,0
	2000	73222	64,2	2563	2,2	13269	11,6	25149	22,1	1581	1,4	-1745	-1,5	114039	100,0
	2005	217046	64,2	18274	5,4	48476	14,3	59803	17,7	1859	0,6	-7402	-2,1	338056	100,0
	2010	501930	59,8	65522	7,8	142173	17,0	171384	20,4	3626	0,5	-45814	-5,4	838821	100,0
	2011	605930	61,0	58806	5,9	157777	15,9	212854	21,4	4274	0,4	-45649	-4,6	993992	100,0
	2012	587317	54,6	56518	5,2	180481	16,8	246015	22,9	5531	0,5	-	-	1075862	100,0

* млн. грн. з 2000 року

Джерело: складено автором на основі [167; 170; 173]

2. Рахунок утворення доходу за 1990-2012 рр. (у фактичних цінах)

1	Роки	НК		ФК		ЗДУ		ДГ		НКОДГ		Оплата послуг фінансових посередників		Вся економіка	
		млрд.крб. / млн. грн.*	%	млрд.крб. / млн. грн..	%	млрд.крб. / млн. грн.	%	млрд.крб. / млн. грн..	%	млрд.крб. / млн. грн..	%	млрд.крб. / млн. грн.	%	млрд.крб. / млн. грн.	%
		3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Ресурси															
Валова додана вартість	1990													159,8	
	1993	115706	78,5	15056	10,2	13445	9,1	11141	7,6	4179	2,8	-12137	-8,2	147390	100,0
	1995	3471639	71,2	147974	3,0	607610	12,5	629150	12,9	142204	2,9	-124284	-2,5	4874293	100,0
	2000	97042	67,3	3060	2,1	18102	12,5	25511	17,7	2292	1,6	-1745	-1,2	144262	100,0
	2005	256552	66,0	19617	5,1	56843	14,6	60366	15,5	2625	0,7	-7402	-1,9	388601	100,0
	2010	592726	62,1	69608	7,3	158620	16,6	174180	18,3	4839	0,5	-45814	-4,8	954159	100,0
	2011	704478	62,9	63348	5,7	175709	15,7	216218	19,3	5697	0,5	-45649	-4,1	1119801	100,0
	2012	716125	56,7	61044	4,9	204569	16,2	273991	21,7	6428	0,5	-	-	1262157	100,0
Використання															
Оплата праці найманих працівників	1990													88,7	
	1993	43819	76,8	1152	2,0	9686	17,0	0		2391	4,2	-	-	57048	100,0
	1995	1749431	73,8	46861	2,0	463483	19,5	0		111995	4,7	-	-	2371770	100,0
	2000	55911	77,7	1298	1,8	13164	18,3	0		1557	2,2	-	-	71930	100,0
	2005	156348	72,2	9654	4,4	48414	22,4	423	0,2	1716	0,8	-	-	216600	100,0
	2010	361784	66,9	24615	4,5	141977	26,3	8961	1,7	3314	0,6	-	-	540651	100,0
	2011	436352	68,5	28159	4,4	157588	24,8	10690	1,7	3933	0,6	-	-	636722	100,0
	2012	499703	67,8	33716	4,6	180261	24,5	17584	2,4	5231	0,7	-	-	736495	100,0
Інші податки, пов'язані з виробництвом	1990													6,7	
	1993	9969	96,0	283	2,7	60	0,6	47	0,5	25	0,2	-	-	10384	100,0
	1995	461661	97,8	6401	1,4	1165	0,2	2534	0,5	235	0,1	-	-	471996	100,0
	2000	3593	82,2	194	4,4	105	2,4	453	10,4	24	0,6	-	-	4369	100,0
	2005	6815	79,3	494	5,8	62	0,7	1125	13,1	98	1,1	-	-	8594	100,0
	2010	14941	80,1	691	3,7	196	1,1	2505	13,4	312	1,7	-	-	18645	100,0
	2011	16685	83,7	677	3,4	189	0,9	2049	10,3	341	1,7	-	-	19941	100,0
	2012	20879	80,8	809	3,1	220	0,9	3623	14,0	300	1,2	-	-	25831	100,0

Інші субсидії, пов'язані з виробництвом	1990														
	1993	-62	100,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-62	100,0
	1995	-9604	100,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-9604	100,0
	2000	-1654	100,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-1654	100,0
	2005	-5219	97,2	-	-	-	-	-149	2,8	-	-	-	-	-5368	100,0
	2010	-15609	99,3	-	-	-	-	-107	0,7	-	-	-	-	-15716	100,0
	2011	-15530	93,3	-	-	-	-	-115	0,7	-	-	-	-	-15645	100,0
	2012	-36518	99,7	-	-	-	-	-112	0,3	-	-	-	-	-36630	100,0
Валовий прибуток, змішаний дохід	1990													64,4	
	1993	61980	77,5	13621	17,0	3699	4,6	11094	13,9	1763	2,2	-12137	-15,2	80020	100,0
	1995	1270151	62,3	94712	4,6	142962	7,0	626616	30,7	29974	1,5	-124284	-6,1	2040131	100,0
	2000	39192	56,3	1568	2,3	4833	6,9	25058	36,0	711	1,0	-1745	-2,5	69617	100,0
	2005	98608	58,4	9469	5,6	8367	4,9	58967	34,9	766	0,5	-7402	-4,3	168775	100,0
	2010	231610	56,4	44302	10,8	16447	4,0	162821	39,7	1213	0,3	-45814	-11,2	410579	100,0
	2011	266971	55,8	34512	7,2	17932	3,7	203594	42,5	1423	0,3	-45649	-9,5	478783	100,0
	2012	232061	43,3	26519	4,9	24088	4,5	252896	47,1	897	0,2	-	-	536461	100,0
Всього	1990													159,8	
	1993	115706	78,5	15056	10,2	13445	9,1	11141	7,6	4179	2,8	-12137	-8,2	147930	100,0
	1995	3471639	71,2	147974	3,0	1607610	12,5	629150	12,5	142204	2,9	-124284	-2,5	4874293	100,0
	2000	97042	67,3	3060	2,1	18102	12,5	25511	17,7	2292	1,6	-1745	-1,2	144262	100,0
	2005	256552	66,0	19617	5,1	56843	14,6	60366	15,5	2625	0,7	-7402	-1,9	388601	100,0
	2010	592726	62,1	69608	7,3	158620	16,6	174180	18,3	4839	0,5	-45814	-4,8	954159	100,0
	2011	704478	62,9	63348	5,7	175709	15,7	216218	19,3	5697	0,5	-45649	-4,1	1119801	100,0
	2012	716125	56,7	61044	4,9	204569	16,2	273991	21,7	6428	0,5	-	-	1262157	100,0
Чистий прибуток, змішаний дохід	1990													36,4	
	1993	38392	76,3	13542	26,9	84	0,1	10452	20,8	-	-	-12137	-24,1	50333	100,0
	1995	462008	44,2	90879	8,7	0	-	615985	59,0	-	-	-124284	-11,9	1044588	100,0
	2000	15372	39,0	1071	2,7	0	-	24696	62,7	0	-	-1745	-4,4	39394	100,0
	2005	59102	50,0	8126	6,9	0	-	58404	49,4	0	-	-7402	-6,3	118230	100,0
	2010	140814	47,7	40216	13,6	0	-	160025	54,2	0	-	-45814	-15,5	295241	100,0
	2011	168423	47,7	29970	8,5	0	-	200230	56,7	0	-	-45649	-12,9	352974	100,0
	2012	103253	29,5	21993	6,3	0	-	224920	64,2	0	-	-	-	350166	100,0

Джерело: складено автором на основі [167; 170; 173]

3. Рахунок розподілу первинного доходу за 1990-2012 рр. (у фактичних цінах)

1	Роки	НК		ФК		ЗДУ		ДГ		НКОДГ		Оплата послуг фінансових посередників		Вся економіка	
		млрд.крб. / млн. грн.*	%	млрд.крб. / млн. грн.	%	млрд.крб. / млн. грн.	%	млрд.крб. / млн. грн.	%	млрд.крб. / млн. грн.	%	млрд.крб. / млн. грн.	%	млрд.крб. / млн. грн.	%
		3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Ресурси															
Валовий прибуток, змішаний дохід	1990													64	
	1993	61980	77,5	13621	17,0	3699	4,6	11094	13,9	1763	2,2	12137	-15,2	80020	100,0
	1995	1270151	62,3	94712	4,6	142962	7,0	626616	30,7	29974	1,5	-124284	-6,1	2040131	100,0
	2000	39192	56,3	1568	2,3	4833	6,9	25058	36,0	711	1,0	-1745	-2,5	69617	100,0
	2005	98608	58,4	9469	5,6	8367	5,0	58967	35,0	766	0,4	-7402	-4,4	168775	100,0
	2010	231610	56,4	44302	10,8	16447	4,0	162821	39,6	1213	0,3	-45814	-11,1	410579	100,0
	2011	266971	55,8	34512	7,2	17932	3,7	203594	42,5	1423	0,3	-45649	-9,5	478783	100,0
	2012	232061	43,3	26519	4,9	24088	4,5	252896	47,1	897	0,2	-	-	536461	100,0
Оплата праці найманих працівників	1990													89	
	1993							57048	100,0					57048	100,0
	1995							2373027	100,0					2373027	100,0
	2000							72099	100,0					72099	100,0
	2005							218384	100,0					218384	100,0
	2010							584934	100,0					584934	100,0
	2011							686036	100,0					686030	100,0
	2012							788406	100,0					788406	100,0
Податки на виробництво та імпорту у тому числі:	1990													35	
	1993					31962	100,0							31962	100,0
	1995					1332805	100,0							1332805	100,0
	2000					31707	100,0							31707	100,0
	2005					62780	100,0							62780	100,0
	2010					149604	100,0							149604	100,0
	2011					204139	100,0							204139	100,0
	2012					226746	100,0							226746	100,0
	1990													28	
	1993					21578	100,0							21578	100,0

- податки на продукти	1995					860809	100,0						860809	100,0
	2000					27338	100,0						27338	100,0
	2005					54183	100,0						54183	100,0
	2010					130957	100,0						130957	100,0
	2011					184195	100,0						184195	100,0
	2012					200912	100,0						200912	100,0
	- інші податки, пов'язані з виробництвом	1990												7
1993						10384	100,0						10384	100,0
1995						471996	100,0						471996	100,0
2000						4369	100,0						4369	100,0
2005						8597	100,0						8597	100,0
2010						18647	100,0						18647	100,0
2011						19944	100,0						19944	100,0
2012					25834	100,0						25834	100,0	
Субсидії на виробництво та імпорт	1990												-21	
	1993					-20757	100,0						-20757	100,0
	1995					-293064	100,0						-293064	100,0
	2000					-3184	100,0						-3184	100,0
	2005					-6700	100,0						-6700	100,0
	2010					-18263	100,0						-18263	100,0
	2011					-17562	100,0						-17562	100,0
2012					-40603	100,0						-40603	100,0	
у тому числі: - субсидії на продукти	1990												-21	
	1993					-20695	100,0						-20695	100,0
	1995					-283460	100,0						-283460	100,0
	2000					-1530	100,0						-1530	100,0
	2005					-1332	100,0						-1332	100,0
	2010					-2547	100,0						-2547	100,0
	2011					-1917	100,0						-1917	100,0
2012					-3973	100,0						-3973	100,0	
- інші субсидії, пов'язані з виробництвом	1990												-	
	1993					-62	100,0						-62	100,0
	1995					-9604	100,0						-9604	100,0
	2000					-1654	100,0						-1654	100,0
	2005					-5368	100,0						-5368	100,0
2010					-15716	100,0						-15716	100,0	

	2012	180975		106786	32,2	25488	7,7	18567	5,6	0	-			331816	100,0
Валове сальдо первинних доходів	1990													171	
	1993	44598	30,8	13768	9,5	15437	10,7	69126	47,8	1763	1,2	-		144692	100,0
	1995	1076443	20,1	90353	1,7	1123144	20,9	3044015	56,7	29974	0,6	-		5363929	100,0
	2000	31508	19,1	2257	1,4	30137	18,3	100321	60,8	719	0,4	0		164942	100,0
	2005	68291	15,6	13509	3,1	68938	15,8	284900	65,3	773	0,2	0		436411	100,0
	2010	89261	8,3	42795	4,0	158877	14,7	786767	72,9	1217	0,1	0		1078917	100,0
	2011	97188	7,6	48726	3,8	206907	16,1	928570	72,4	1426	0,1	0		1282817	100,0
	2012	69318	4,8	38916	2,7	230501	16,0	1103504	76,4	963	0,1	0		1443202	100,0
Всього	1990													171	
	1993	66079	37,0	26060	14,6	15451	8,7	69165	38,7	1763	1,0	-		178518	100,0
	1995	1302226	22,4	243379	4,2	1190506	20,5	3047615	52,4	29974	0,5	-		5813700	100,0
	2000	39509	21,7	5789	3,2	35231	19,4	100479	55,3	719	0,4	0		181727	100,0
	2005	99597	20,4	25608	5,2	73440	15,1	288423	59,1	780	0,2	0		487848	100,0
	2010	240949	17,6	134813	9,9	175325	12,8	815611	59,6	1217	0,1	0		1367915	100,0
	2011	269569	17,0	123530	7,8	232572	14,7	957634	60,4	1426	0,1	0		1584731	100,0
	2012	250293	14,1	145702	8,2	255989	14,4	1122071	63,2	963	0,1	0		1775018	100,0
Чисте сальдо первинних доходів	1990													143	
	1993	21010	18,3	13689	11,9	11822	10,3	68484	59,5	0	-	-		115005	100,0
	1995	268300	6,2	86520	2,0	980182	22,4	3033384	69,4	0	-	-		4368386	100,0
	2000	7688	5,7	1760	1,3	25304	18,7	99959	74,2	8	0,1	0		134719	100,0
	2005	28785	7,4	12166	3,2	60571	15,7	284337	73,7	7	-	0		385866	100,0
	2010	-1535	-0,2	38709	4,0	142430	14,8	783971	81,4	4	-	0		963579	100,0
	2011	-1360	-0,2	44184	3,8	188975	16,3	925206	80,0	3	0,1	0		1157008	100,0
	2012	-59490	-4,7	34390	2,7	206413	16,4	1075528	85,5	66	0,1	0		1256907	100,0

* млн.грн. з 2000 року

Джерело: складено автором на основі [167; 170; 173]

Соціальні допомоги, крім допомог у натурі	1993							16387	100,0					16387	100,0
	1995							578393	100,0					578393	100,0
	2000							18874	100,0					18874	100,0
	2005							84617	100,0					84617	100,0
	2010							236996	100,0					236996	100,0
	2011							263387	100,0					263387	100,0
	2012							301612	100,0					301612	100,0
Інші поточні трансферти (отримані з інших країн)	1990													16	
	1993	187	1,6	409	3,6	4711	41,0	1937	16,8	4256	37,0			11500	100,0
	1995	33382	5,7	9169	1,6	195647	33,3	99948	17,0	248935	42,4			587081	100,0
	2000	690	4,9	762	5,4	6830	48,4	2510	17,8	3325	23,5			14117	100,0
	2005	1533	3,5	2137	4,3	23304	53,0	12545	28,5	4459	10,1			43978	100,0
	2010	8847	6,8	12155	9,3	67289	51,4	34397	26,3	8111	6,2			130799	100,0
	2011	8668	6,5	10946	8,2	67289	47,5	40978	30,6	9656	7,2			133840	100,0
2012	26017	16,2	7567	4,7	70080	43,5	48333	30,0	9020	5,6			161017	100,0	
Всього	1990													187	
	1993	45696	22,0	14231	6,8	55335	26,5	87450	41,8	6021	2,9	-		209006	100,0
	1995	1122624	14,2	100028	1,3	2698064	34,0	3722356	47,0	279238	3,5	-		7922310	100,0
	2000	33042	14,3	3049	1,3	69821	30,1	121705	52,5	4044	1,8	0		231661	100,0
	2005	73193	11,0	15788	2,3	194781	29,0	382062	57,0	5257	0,7	0		671081	100,0
	2010	106382	6,3	55339	3,3	460204	27,2	1058160	62,6	9362	0,6	0		1689447	100,0
	2011	114598	5,8	60094	3,1	548024	27,9	1232935	62,7	11125	0,5	0		1966776	100,0
2012	105731	4,7	46989	2,4	609778	27,4	1453449	65,3	10153	0,5	0		2226100	100,0	
Використання															
Поточні податки на доходи, майно тощо	1990														
	1993	18864	84,1	552	2,5	-	-	3000	13,4					22416	100,0
	1995	452825	68,9	34505	5,2	1919	0,3	168463	25,6					657712	100,0
	2000	9809	59,3	163	1,0	-	-	6564	39,7					16536	100,0
	2005	21990	53,7	1184	2,9	-	-	17774	43,4					40948	100,0
	2010	37591	41,8	1277	1,4	-	-	51112	56,8					89980	100,0
	2011	49898	44,5	1521	1,4	-	-	60683	54,1					112102	100,0
2012	51100	42,0	1709	1,4	-	-	68716	56,6					121525	100,0	
Внески на соціальне страхування	1990	-	-			-	-	-	-					1	-
	1993	-	-			-	-	14011	100,0					14011	100,0
	1995	-	-			-	-	733150	100,0					733150	100,0
	2000	-	-			-	-	17147	100,0					17147	100,0

	2005	1919	3,0			100	0,1	62827	96,9				64846	100,0
	2010	2716	1,8			214	0,1	148454	98,1				151384	100,0
	2011	2399	1,4			106	0,1	170730	98,5				173235	100,0
	2012	2438	1,2			-	-	195016	98,8				197454	100,0
Соціальні допомоги крім допомог у наутрі	1990													
	1993	1184	7,2	54	0,3	15152	92,4			2	0,1		16392	100,0
	1995	12799	2,2	506	0,1	563843	97,5			1245	0,2		578393	100,0
	2000	844	4,4	30	0,2	18097	95,3			9	0,1		18980	100,0
	2005	3369	4,0	142	0,2	81074	95,8			36	0		84621	100,0
	2010	8274	3,5	293	0,1	228432	96,4			34	0		237033	100,0
	2011	8742	3,3	294	0,1	254326	96,6			43	0		263405	100,0
	2012	10396	3,4	351	0,1	290714	96,4			170	0,1		301631	100,0
Інші поточні трансферти (сплачені іншим країнам)	1990												3	
	1993	6180	55,1	345	3,0	4214	37,6	475	4,3	-	-		11214	100,0
	1995	394069	75,5	10139	1,9	90992	17,4	26452	5,1	3	0,1		521655	100,0
	2000	3816	41,8	874	9,6	3325	36,5	1023	11,2	82	0,9		9120	100,0
	2005	4523	15,4	2154	7,3	20120	68,4	2623	8,9	-	-		29425	100,0
	2010	18253	18,4	12018	12,1	60834	61,3	8066	8,2	-	-		99171	100,0
	2011	17300	18,0	10343	10,7	59556	61,6	9421	9,7	-	-		96620	100,0
	2012	13995	11,7	29403	24,6	63425	53,2	12506	10,5	-	-		119329	100,0
Валовий наявний доход	1990												183	
	1993	19741	13,6	13280	9,2	35969	24,8	69964	48,3	6019	4,1	0	144973	100,0
	1995	262931	4,8	54878	1,0	2041310	37,6	2794291	51,5	277990	5,1	0	5431400	100,0
	2000	18573	10,9	1982	1,2	48399	28,5	96971	57,1	3953	2,3	0	169878	100,0
	2005	41387	9,2	12308	2,7	93487	20,7	298838	66,2	5221	1,2	0	451241	100,0
	2010	39548	3,6	41751	3,8	170724	15,3	850528	76,5	9328	0,8	0	1111879	100,0
	2011	36259	2,7	47936	3,6	234036	17,7	992101	75,2	11082	0,9	0	1321414	100,0
	2012	27802	1,9	15526	1,0	255639	17,2	1177211	79,2	9983	0,7	0	1486161	100,0
Всього	1990												187	
	1993	45969	22,0	14231	6,8	55335	26,5	87450	41,8	6021	2,9	0	209006	100,0
	1995	1122624	14,2	100028	1,3	2698064	34,0	3722356	47,0	279238	3,5	0	7922310	100,0
	2000	33042	14,3	3049	1,3	69821	30,1	121705	52,5	4044	1,8	0	231661	100,0
	2005	73193	11,0	15788	2,3	194781	29,0	382062	57,0	5257	0,8	0	671081	100,0
	2010	106382	6,3	55339	3,3	460204	27,2	1058160	62,6	9362	0,6	0	1689447	100,0
	2011	114598	5,8	60094	3,1	548024	27,8	1232935	62,7	11125	0,6	0	1966776	100,0

	2012	105731	4,7	46989	2,1	609778	27,4	1453449	65,3	10153	0,5	0		2226100	100,0
Чистий наявний дохід	1990													155	
	1993	-3847	-3,3	13201	11,4	32354	28,1	69322	60,1	4256	3,7	0		115286	100,0
	1995	-545212	-12,3	51045	1,1	1898348	42,8	2783660	62,8	248016	5,6	0		4435857	100,0
	2000	-5247	-3,8	1485	1,1	43566	31,2	96609	69,2	3242	2,3	0		139655	100,0
	2005	1881	0,5	10965	2,7	85120	21,3	298275	74,4	4455	1,1	0		400696	100,0
	2010	-51248	-5,1	37665	3,7	154277	15,5	847732	85,1	8115	0,8	0		996541	100,0
	2011	-62289	-5,2	43394	3,6	216104	18,1	988737	82,7	9659	0,8	0		1195605	100,0
	2012	-101006	-7,7	11000	0,8	231551	17,8	1149235	88,4	9086	0,7	0		1299866	100,0

* млн.грн. з 2000 року

Джерело: складено автором на основі [167; 170; 173]

Додаток Ж

5. Рахунок використання наявного доходу за 1990-2012 рр. (у фактичних цінах)

	Роки	НК		ФК		ЗДУ		ДГ		НКОДГ		Оплата послуг фінансових посередників		Вся економіка	
		млрд.крб. / млн.грн.*	%	млрд.крб. / млн.грн.	%	млрд.крб. / млн.грн.	%	млрд.крб. / млн.грн.	%	млрд.крб. / млн.грн.	%	млрд.крб. / млн.грн.	%	млрд.крб. / млн.грн.	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Ресурси															
Валовий наявний дохід (всього)	1990													183	
	1993	19741	13,6	13280	9,7	35969	24,8	69964	48,3	6019	4,1	0	-	144973	100,0
	1995	262931	4,8	54878	1,0	2041310	37,6	2794291	51,5	277990	5,1	0	-	5431400	100,0
	2000	18573	10,9	1982	1,2	48399	28,5	96971	57,1	3953	2,3	0	-	169878	100,0
	2005	41387	9,2	12308	2,7	93487	20,7	298838	66,2	5221	1,2	0	-	451241	100,0
	2010	39548	3,6	41751	3,7	170724	15,4	850745	76,5	9328	0,8	0	-	1112096	100,0
	2011	36259	2,8	47936	3,6	234036	17,7	992347	75,1	11082	0,8	0	-	1321660	100,0
	2012	27802	1,9	15526	1,0	255639	17,2	1177211	79,2	9983	0,7	-	-	1486170	100,0
Використання															
Кінцеві споживчі витрати	1990													123	
	1993					23699	25,0	65350	68,8	5876	6,2			94925	100,0
	1995					1159545	27,8	2709374	65,1	296135	7,1			4165054	100,0
	2000					31667	24,7	92406	72,2	3909	3,1			127982	100,0
	2005					80528	23,8	252624	74,8	4727	1,4			337879	100,0
	2010					219926	24,1	686082	75,0	8222	0,9			914230	100,0
	2011					237432	21,3	865860	77,8	9716	0,9			1113008	100,0
	2012					276352	21,5	1001964	77,8	9226	0,7			1287542	100,0
у тому числі: - індивідуальні споживчі витрати	1990													106	
	1993					12830	15,3	65350	77,7	5876	7,0			84056	100,0
	1995					713839	19,2	2709374	72,8	296135	8,0			3719348	100,0
	2000					19572	16,9	92406	79,7	3909	3,4			115887	100,0
	2005					49418	16,1	252624	82,3	4727	1,6			306769	100,0
	2010					143909	17,2	686082	81,9	8222	0,9			838213	100,0
	2011					155059	15,1	865860	84,0	9716	0,9			1030635	100,0
	2012					183601	15,4	1001964	83,8	9226	0,8			1194791	100,0

-колективні споживчі витрати	1990													17	
	1993					10869	100,0							10869	100,0
	1995					445706	100,0							445706	100,0
	2000					12095	100,0							12095	100,0
	2005					31110	100,0							31110	100,0
	2010					76017	100,0							76017	100,0
	2011					82373	100,0							82373	100,0
	2012					92751	100,0							92751	100,0
Коригування на зміни чистої вартості активів ДГ у недержавних пенсійних фондах	1990														
	1993														
	1995														
	2000														
	2005														
	2010														
	2011			246	100,0									246	100,0
2012			9	100,0									9	100,0	
Валове заощадження	1990													60	
	1993	19741	39,5	13280	26,5	12270	24,5	4614	9,2	143	0,3	0		50048	100,0
	1995	262931	20,8	54878	4,3	881765	69,6	84917	6,7	-18145	-1,4	0		1266346	100,0
	2000	18573	44,3	1982	4,7	16732	40,0	4565	10,9	44	0,1	0		41896	100,0
	2005	41387	36,5	12308	10,9	12959	11,4	46214	40,8	494	0,4	0		113362	100,0
	2010	39548	20,0	41534	21,0	-49202	-24,9	164663	83,3	1106	0,6	0		197649	100,0
	2011	36259	17,4	47690	22,9	-3396	-1,6	126487	60,7	1366	0,6	0		208406	100,0
	2012	27802	14,0	15517	7,8	-20713	-10,4	175256	88,2	757	0,4	0		198619	100,0
Всього	1990													183	
	1993	19741	13,6	13280	9,2	35969	24,8	69964	48,3	6019	4,1	0		144973	100,0
	1995	262931	4,8	54878	1,0	2041310	37,6	2794291	51,5	277990	5,1	0		5431400	100,0
	2000	18573	10,9	1982	1,2	48399	28,5	96971	57,1	3953	2,3	0		169878	100,0
	2005	41387	9,2	12308	2,7	93487	20,7	298838	66,2	5221	1,2	0		451241	100,0
	2010	39543	3,6	41751	3,7	170724	15,4	850745	76,5	9328	0,8	0		1112096	100,0
	2011	36259	2,8	47936	3,6	234036	17,7	992347	75,1	11082	0,8	0		1321660	100,0
	2012	27802	1,9	15526	1,0	255639	17,2	1177220	79,2	9983	0,7	0		1486170	100,0
Чисте заощадження	1990													31	
	1993	-3847	-18,9	13201	64,8	8655	42,5	3972	19,5	-1620	-7,9	0		20361	100,0
	1995	-545212	-201,3	51045	18,8	738803	272,8	74286	27,4	-48119	17,7	0		270803	100,0

	2000	-5247	-44,9	1485	12,7	11899	101,9	4203	36,0	-667	-5,7	0		11673	100,0
	2005	1881	3,0	10965	17,4	4592	7,3	45651	72,7	-272	-0,4	0		62817	100,0
	2010	-51248	-62,3	37448	45,5	-65649	-79,7	161867	196,6	-107	-0,1	0		82311	100,0
	2011	-62289	-75,4	43148	52,2	-21328	-25,8	123123	149,1	-57	-0,1	0		82597	100,0
	2012	-101006	-819,6	10991	89,2	-44801	-363,5	147280	1195,0	-140	-1,1	0		12324	100,0

* млн.грн. з 2000 року

Джерело: складено автором на основі [167; 170; 173]

Додаток 3

6. Рахунок капіталу за 1990-2012 рр. (у фактичних цінах)

	Роки	НК		ФК		ЗДУ		ДГ		НКОДГ		Оплата послуг фінансових посередників		Вся економіка	
		млрд.крб. / млн. грн.*	%	млрд.крб. / млн. грн..	%	млрд.крб. / млн. грн.	%	млрд.крб. / млн. грн.	%	млрд.крб. / млн. грн.	%	млрд.крб. / млн. грн.	%	млрд.крб. / млн. грн.	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Зміни в зобов'язаннях і чистому багатстві															
Чисте заощадження	1990													31	
	1993	-3847	-18,9	13201	64,8	8655	42,5	3972	19,5	-1620	-7,9	-	-	20361	100,0
	1995	-545212	-201,3	51045	18,8	738803	272,8	74286	27,4	-48119	-17,7	-	-	270803	100,0
	2000	-5247	-44,9	1485	12,7	11899	101,9	4203	36,0	-667	-5,7	0	0	11673	100,0
	2005	1881	3,0	10965	17,4	4592	7,3	45651	72,7	-272	-0,4	0	0	62817	100,0
	2010	-51248	-62,3	37448	45,5	-65649	-79,7	161867	196,6	-107	-0,1	0	0	82311	100,0
	2011	-62289	-75,4	43148	52,2	-21328	-25,8	123123	149,1	-57	-0,1	0	0	82597	100,0
	2012	-101006	-819,6	10991	89,2	-44801	-363,5	147280	1195,0	-140	-1,1	0	0	12324	100,0
Капітальні трансферти одержані (від інших країн)	1990													1	
	1993	8377	63,3	-	-	3548	26,8	181	1,4	1131	8,5			13237	100,0
	1995	209739	38,7	-	-	243951	45,1	280	0,1	87440	16,1			541410	100,0
	2000	1938	84,4	-	-	4	0,2	68	3,0	286	12,4			2296	100,0
	2005	5346	71,2	-	-	499	6,6	1130	15,1	533	7,1			7508	100,0
	2010	11978	66,0	-	-	4523	25,8	1027	5,6	625	3,4			18153	100,0
	2011	31853	49,7	-	-	5114	8,0	26436	41,2	715	1,1			64118	100,0
	2012	21974	70,1	-	-	7615	24,3	1251	4,0	507	1,6			31347	100,0
Капітальні трансферти сплачені (іншим країнам)	1990													-	
	1993	-1129	-8,4	-22	-0,1	-12260	-91,4	-1	0,1					-13412	100,0
	1995	-87440	-16,2	-	-	-452355	-83,7	-891	0,1					-540686	100,0
	2000	-286	-12,5	-	-	-2010	87,5	-	-					-2296	100,0
	2005	-1025	-13,6	-	-	-6413	-85,0	-111	-1,4					-7549	100,0
	2010	-611	-3,4	-6427	-35,5	-10935	-60,5	-116	-0,6					-18089	100,0
	2011	-695	-1,1	-44503	-69,5	-18640	-29,1	-192	-0,3					-64030	100,0
	2012	-486	-1,5	-14784	-47,3	-16006	51,2	-	-					-31276	100,0

Всього (зміни чистого багатства за рахунок заощадження та капітальних трансфертів)	1990													32	
	1993	3401	16,8	13179	65,3	-57	-0,3	4152	20,6	-489	-2,4	-		20186	100,0
	1995	-422913	-155,7	51045	18,8	530399	195,3	73675	27,1	39321	14,5	-		271527	100,0
	2000	-3595	-30,8	1485	12,7	9893	84,8	4271	36,6	-381	-3,3	0		11673	100,0
	2005	6202	9,9	10965	17,5	-1322	-2,1	46670	74,3	261	0,4	0		62776	100,0
	2010	-39881	-48,4	31021	37,7	-72061	-87,5	162778	197,6	518	0,6	0		82375	100,0
	2011	-31131	-37,6	-1355	-1,6	-34854	-42,1	149367	180,6	658	0,7	0		82685	100,0
	2012	-79518	-641,5	-3793	-30,6	-53192	-429,2	148531	1198,3	367	3,0	0		12395	100,0
Зміни в активах															
Валове нагромадження основного капіталу	1990													38	
	1993	27523	76,4	522	1,4	3801	10,6	2871	8,0	1300	3,6			36017	100,0
	1995	841727	66,3	18614	1,5	267629	21,1	53369	4,2	87815	6,9			1269154	100,0
	2000	26931	80,6	827	2,5	3643	10,9	1712	5,1	314	0,9			33427	100,0
	2005	76658	79,0	2031	2,1	11767	12,1	5772	6,0	737	0,8			96965	100,0
	2010	146227	74,6	4891	2,5	20263	10,3	23818	12,2	728	0,4			195927	100,0
	2011	188186	77,8	4732	1,9	24534	10,2	23462	9,7	871	0,4			241785	100,0
	2012	219913	77,7	5462	1,9	29922	10,6	27204	9,6	615	0,2			283116	100,0
Споживання основного капіталу	1990													-28	
	1993	-23588	79,5	-79	-0,3	-3615	-12,2	-642	-2,1	-1763	-5,9			-29687	100,0
	1995	-808143	81,2	-3833	-0,4	-142962	-14,4	-10631	-1,0	-29974	-3,0			-995543	100,0
	2000	-23820	78,8	-497	-1,6	-4833	-16,0	-362	1,2	-711	-2,4			-30223	100,0
	2005	-39506	-78,2	-1343	-2,6	-8367	-16,6	-563	-1,1	-766	-1,5			-50545	100,0
	2010	-90796	-78,7	-4086	-3,5	-16447	-14,3	-2796	-2,4	-1213	-1,1			-115338	100,0
	2011	-98548	-78,3	-4542	-3,6	-17932	-14,3	-3364	-2,7	-1423	-1,1			-125809	100,0
	2012	-128808	-69,2	-4526	-2,4	-24088	-12,9	-27976	-15,0	-897	-0,5			-186295	100,0
Зміна запасів матеріальних оборотних коштів	1990													6	
	1993	16687	95,6	-		94	0,5	653	3,7	29	0,2	-		17463	100,0
	1995	167661	93,8	-58	-0,1	535	0,3	9731	5,5	865	0,5	-		178734	100,0
	2000	-2561	-6097,6	5	11,9	856	2038,1	1672	3980,9	-14	-33,3	-		-42	100,0
	2005	2494	91,2	130	4,7	28	1,0	90	3,3	-6	-0,2	-		2736	100,0
	2010	4833	133,6	-600	-16,7	322	9,0	-913	-25,2	-26	-0,7	-		3616	100,0
	2011	24826	89,6	408	1,5	-2018	-7,3	4529	16,3	-31	-0,1	-		27714	100,0
	2012	3216	138,3	-362	-15,6	936	40,3	-1436	-61,8	-29	-1,2			2325	100,0

Придбання за виключенням вибуття цінностей	1990													2	
	1993			-	-	-	-	332	100,0					332	100,0
	1995			-	-	-	-	6785	100,0					6785	100,0
	2000			-	-	1	0,1	145	99,9					146	100,0
	2005			11	6,3	-	-	164	93,7					175	100,0
	2010			3	0,8	-8	-2,1	380	101,3					375	100,0
	2011			68	13,1	-6	-1,2	458	88,1					520	100,0
	2012			261	34,5	-10	-1,3	505	66,8					756	100,0
Придбання за виключенням вибуття невіробничих нефінансових активів	1990														
	1993														
	1995														
	2000														
	2005														
2010	-393	-27,8	305	21,6	-1326	-93,8							-1414	100,0	
2011	-108	-15,5	553	79,5	-1140	164,0							-695	100,0	
2012	21	8,4	81	32,7	-350	-141,1							-248	100,0	
Чисте кредитування (+) Чисте запозичення(-)	1990													14	
	1993	-17221	-437,2	12736	323,3	-337	-8,5	938	23,8	-55	-1,4	-		-3939	100,0
	1995	-624158	-332,7	36322	19,3	405197	216,0	14421	7,7	-19385	-10,3	-		-187603	100,0
	2000	-4145	-49,6	1150	13,8	10226	122,2	1104	13,2	30	0,4	0		8365	100,0
	2005	-33752	-256,5	10155	77,2	-4750	-36,1	41207	313,2	296	2,2	0		13156	100,0
	2010	-99752	-12610,8	30508	3856,9	-74865	-9464,6	142289	17988,5	1029	130,0	0		-791	100,0
	2011	-145487	-239,2	-2574	-4,2	-38292	-62,9	124282	204,3	1241	2,0	0		-60830	100,0
	2012	-173860	-199,3	-4709	-5,4	-59602	-68,3	150234	172,2	678	0,8	0		-87259	100,0
Всього	1990													32	
	1993	3401	16,8	13179	65,3	-57	-0,3	4152	20,6	-489	-2,4	-		20186	100,0
	1995	-422913	-155,7	51045	18,8	530399	195,3	73675	27,1	39321	14,5	-		271527	100,0
	2000	-3595	-30,8	1485	12,7	9893	84,8	4271	36,6	-381	-3,3	0		11673	100,0
	2005	6202	9,9	10965	17,5	-1322	-2,1	46670	74,3	261	0,4	0		62776	100,0
	2010	-39881	-48,4	31021	37,7	-72061	-87,5	162778	197,6	518	0,7	0		82375	100,0
	2011	-31131	-37,7	-1355	-1,6	-34854	-42,1	149367	180,6	658	0,8	0		82685	100,0
	2012	-79518	-641,5	-3793	-30,6	-53192	-429,2	148531	1198,3	367	3,0	0		12395	100,0

* млн.грн. з 2000 року

Джерело: складено автором на основі [167; 170; 173]

Додаток И

Фінансові ресурси інституційних секторів економіки України за 2012 рік
(млн. грн.)

	Ресурси та їх використання	НК	ФК	ЗДУ	ДГ	НКОД Г	Вся економіка
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Випуск (товари, послуги в основних цінах)	2331305	98393	290718	421011	9226	3150653
2	Проміжне споживання	1615180	37349	86149	147020	2798	1888496
3	Валова додана вартість (р.1-р.2) у т.ч.:	716125	61044	204569	273991	6428	1262157
	-оплата праці найманим працівникам	499703	33716	180261	17584	5231	736495
	-податки, пов'язані з виробництвом	20879	809	220	3623	300	25831
	-субсидії, пов'язані з виробництвом	-36518			-112		-36630
	-валовий прибуток, змішаний дохід	232061	26519	24088	252896	897	536461
4	Податки на продукти			200912			200912
5	Субсидії на продукти			-3973			-3973
6	Сальдо (р.4 та р.5)			196939			196939
7	Доход від власності: -отриманий з інших країн;	18232	119183	45758	80769	66	264008
8	-сплачений іншим країнам	180975	106786	25488	18567		-331816
9	Сальдо (р.7 та р.8)	-162743	12397	20270	62202	66	-67808
10	Валове сальдо первинних доходів (р.3+-р.6; р.9)	69318	38916	230501	1103504	963	1443202
11	Поточні податки на доходи, майно, тощо: -одержані з інших країн;			122815			122815
12	-сплачені іншим країнам;	51100	1709		68716		-121525
13	Сальдо (р.11 та р.12)	-51100	-1709	122815	-68716		1290
14	Внески на соціальне страхування: -одержані;	10396	506	186382		170	197454
15	-використані;	2438		195016			197454

16	Сальдо (р.14 та р.15)	7958	506	-8634		170	-
17	Соціальні допомоги, крім допомог у натурі: -ресурси;				301612		301612
18	-використання;	10396	351	290714		170	301631
19	Сальдо (р.17 та р. 18)	-10396	-351	-290714	301612	-170	-19
20	Інші поточні трансферти: -одержані з інших країн	26017	7567	70080	48222	9020	161017
21	-сплачені іншим країнам	13995	29403	63425	12506		119329
22	Сальдо (р.20 та р.21)	12022	-21836	6655	35827	9020	41688
23	Валовий наявний доход (р.10+-р.13;16;19;22)	27802	15526	255639	1177211	9983	1486161
24	Коригування на зміни чистої вартості активів ДГ у недержавних пенсійних фондах	27802	15526	255639	1177220	9983	1486170
25	Кінцеві споживчі витрати всього:			276352	1001964	9226	1287542
	у т.ч.:						
	-індивідуальні;			183601	1001964	9226	1194791
	-колективні			92751			92751
	Коригування на зміни чистої вартості активів ДУ у недержавних пенсійних фондах		-9				-9
26	Валове заощадження (р.24-р.25)	27802	15517	-20713	175256	757	198619
27	Споживання основного капіталу (-)	-128808	-4526	-24088	-27976	-897	-186295
28	Чисте заощадження (р.26-р.27)	-101006	10991	-44801	147280	-140	12324
29	Капітальні трансферти: -одержані з інших країн	21974	-	7615	1251	507	31347
30	-сплачені іншим країнам	-486	-14784	-16006	-	-	31276
31	Сальдо (р.29 та р.30)	21488	-14784	-8391	1251	507	71
32	Всього (зміна чистого багатства за р.28+-р.31)	-79518	-3793	-53192	148531	367	12395
	У т.ч. (зміни в активах):						
	- нагромадження основного капіталу (+)	219913	5462	29922	27204	615	283116
	- споживання основного капіталу (-)	-128808	-4526	-24088	-27976	-897	-186295

- зміна запасів матеріальних оборотних коштів (+;-)	3216	-362	936	-1436	-29	2325
- придбання за виключенням вибуття цінностей (+;-)	-	261	-10	505	-	756
- придбання за виключенням вибуття невиробничих нефінансових активів	21	81	-350	-	-	-248
Чисте кредитування (+)	-173860	-4709	-59602	150234	678	-87259
Чисте запозичення (-)						

Джерело: складено автором на основі [173]

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

імені ІВАНА ФРАНКА

79000, м. Львів, вул. Університетська, 1

Тел. (032) 2603402 Факс (032) 2616048 <http://www.franko.lviv.ua> код ЗКПО 02070987

Управління держказначейства у Львівській області, МФО 825014, р.р. 35221005000549

№ свідоцтва 17701483, ін. под. № 020709813029

Валютний рахунок № 26007006042 в Укресімбанку м. Львова МФО 325718

31.05.13р. № 2412-Н
На № _____

Довідка

Видана Коваленко Олександрі Вікторівні про те, що результати її дисертаційної роботи на тему: «Розвиток фінансової системи України в умовах глобалізаційних процесів» використано у навчальному процесі на економічному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка під час викладання дисциплін: «Фінанси», «Фінанси підприємств», «Місцеві фінанси», «Фінансовий менеджмент», «Стратегічне управління фінансами».

Проректор

Б.Я. Котур

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІСОТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

79057 м. Львів, вул. Ген. Чупринки, 105, тел. (032) 237-89-04, 239-27-23, E-mail: dekanat_ef@ukr.net

№ 1792 12.06. 2013р.

Довідка

Видана Коваленко Олександрі Вікторівні про те, що результати її дисертаційного дослідження на тему «Розвиток фінансової системи України в умовах глобалізаційних процесів» використовуються у навчальному процесі на економічному факультеті Національного лісотехнічного університету України при викладанні нормативних навчальних дисциплін «Фінанси» і «Фінанси, гроші та кредит» під час підготовки бакалаврів за напрямками «Економіка підприємства», «Облік і аудит» та «Менеджмент».

Декан ЕФ

Я.Кульчицький

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

58012, м.Чернівці, вул. М.Коцюбинського, 2, тел. (0372) 584810, 584811, факс (0372) 552914, e-mail: rector@chnu.edu.ua

28.10.15 № *15-15/5528*

На № _____

Довідка
про впровадження результатів наукового дослідження
Коваленко Олександрі Вікторівни
в навчальний процес

Результати дисертаційної роботи Коваленко О.В. за темою «Розвиток фінансової системи України в умовах глобалізаційних процесів» були впроваджені у навчальний процес економічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича при викладанні курсів «Фінанси», «Фінанси підприємств», «Місцеві фінанси», які слухають студенти освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр та спеціаліст напрямку підготовки та спеціальності 6.030508, 7.03050801 «Фінанси і кредит».

Основні положення дисертаційного дослідження стосуються вдосконалення категорійно-понятійного апарату з фінансів та поглиблення класифікаційних ознак структури фінансової системи України.

Проректор з наукової роботи
 Чернівецького національного університету
 імені Юрія Федьковича, д.ф.м.н., проф.

О.Г. Ушенко

Декан економічного факультету
 Чернівецького національного університету
 імені Юрія Федьковича, д.е.н., проф.

П.О. Нікіфоров

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

ДЕПАРТАМЕНТ ФІНАНСІВ

вул.Костюшка, 8, м.Львів, 79007, тел. 272-40-66, факс 297-17-34,

e-mail:poshta_all@fin.loda.gov.ua

05.06.2013 № 10-16

ДОВІДКА

Видана Коваленко Олександрі Вікторівні про те, що ряд положень її дисертаційної роботи на тему „Розвиток фінансової системи України в умовах глобалізаційних процесів” знайшли відображення у діяльності департаменту фінансів Львівської обласної державної адміністрації.

Запропонований автором алгоритм оцінки реального стану фінансової системи України, її окремих складових, дозволяє здійснювати прогнози розвитку фінансової системи на майбутнє, визначати її сильні та слабкі сторони, потенційні можливості та проблеми розвитку регіону.

Заступник директора

І.П НОС